

З Ь М Е С Т

Стар

Алесь Звонак. Гутарка са сваім „Я“ (верш)	38
Пятрусь Броўка. Каландры (аповесць)	39
Тарас Хадкевіч. Жадашы мой госьць (верш)	40
А. Пруднікаў. Брату (верш)	40
Вячаслаў Палескі. Пуцёўка ў цэх вясны (верш)	43
Пятро Ілемніцкі. Падвейі (аповесць), пер. з славацкае мовы	46
Эл Цар. На дэманстрацыі (верш), пер. з чэскае мовы	67
З маіх вершаў	68
Алесь Вайноўскі. Жыццё пролетаркі (аповяданне)	69
Зьмітро Віталін. Новы дом (верш)	74
К. Грыневіч. Муляры (верш)	75
Я. Маёў. Расыцьвітуць сады (верш)	77

Н а р ы с ы

Ц. Гартны. Напэвы сырэн	78
Фаіна Хмара. У тым дні	98

К р ы т ы к а

М. А. Пясыняр пролетарыяту Максім Горкі	104
Міх. Скачкоў. Пролетарская літаратура Чэха-Славакіі	113
С. Васілёнак. Яшчэ раз пра нашы надручнікі на мастацкай літаратуры	125

Б і б л і о г р а ф і я

С. Куніцкі. Я. Скрыган. „Шугае сонца“, нарысы	132
С. Куніцкі. З. Астапенка. „Краіне“, вершы	134
Н. Кабакоў. „Штэрн“. літаратурна-мастацкая і навуковая часопісь, орган яўсэцкыі БелАПП № 10—11, 1930 г.	136

Х р о н і к а	138
-------------------------	-----

ПРОЛЕТАРЫ УСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

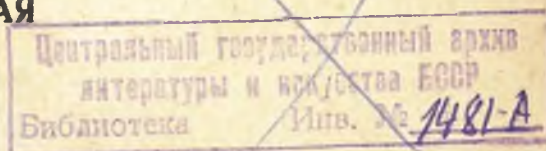
МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

НАДРЭДАКЦЫЯ І
І. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДААННЯ ДЗЕВЯТЫ

КНІЖКА
ЧАЦЬВЕРТАЯ

МЕНСК ■ БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ■ 1931

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 1334—3000 экз.
Галоўлітбел № 943.

Гутарка са сваім „Я“

Паволі спушчаецца ноч на зямлю
На крыльлі бяшумным і чорным,
І дзень аддае свой апошні салют
Запевам мінорна-вячорным...

Выходзіш ты рыцарам дальніх дарог
Насустрэч спакою і ночы...
І будзе халодны і сумны твой зрок
Суладны тваёй адзіноце...

Але ты пачуеш: дрыжыць мацярык,
начынены вогненай лявай;
Пачуеш: над ім узьняліся вятры,
Зрываючы межы й заставы...

І гэтая сіла цябе скалане,
Дасьць мускулам дужасьць і веру.
Каб гэтым запалам ты сам паланеў,
разьвееўшы ў попел хімэры...

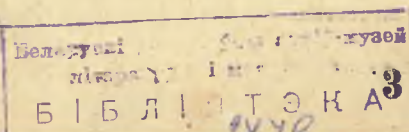
Паслухай, ты мусіш той шум успрыняць,
Настроіўшы сэрца мэмбрану:
Трывожна і грозна на ўсходзе шумяць
Густыя палі гаоляну.

І можа пачуецца ўночы табе:
Праз кроў і ліхія пакуты
Ідуць на змаганьне Хэнань і Хубэй,
У муках зрываючы пугы...

А ў водах кітайскіх стаяць крэйсары
Цывілізаваных корсараў.
І бераг той ліжуць ўначы ліхтары,
Як зьвер крыважэрны ахвяру...

І можа ты зловіш у шуме начным
Наступнага грозныя гукі,
Злавесныя здані крывавай вайны
І ў распачы ўзьнятыя рукі...

Паслухай, клакоча Афганістан
І кроўю гарачай сыцякае,

Бо йдзе нясупынна ангельскі танк,
І метка страляюць сіпаі...

Паслухай, і тройчы тады праклянеш
Бязьдзейнасьць сваю і самоту,
І скажаш і крыкнеш: „Давайце мне
„Работу, работу, работу.

„Каб бурна кіпела ў жылах маіх
„Кроў мая маладая,
„Я буду рабіць за траіх, чацьвярых,
„Калі мне жыцьцё загадае..

„Я ўмею
На варце з вінтоўкай стаяць,
„Я словам, як зброяй умею ўладаць,
„Стаць першым з поэтай на вахту...”

...Спакойна спусьцілася ноч пад зямлёй
Ў вялічча-суровай задуме...
І ты не ў самоце ўжо, прыцель мой—
Дык слухай, углядайся і думай...

...Ёсьць край прыгажэйшы, дзе сонечны змрок
Палчэйшы за нашае лета...

Ты можа згадаеш зусім незнарок,
пра бацькаўшчыну Джэрманэто¹⁾.

Там, верны традыцыям даўніх часоў,
над лёскат фокстротаў, джаз-бандаў,
сьвяткуюць па вуліцах баль свой
Чорнасарочныя банды...

Там Рым перакроен на новы пакрой
замест калясьніцаў-машыны...

Бліскучы асфальт—высыхае кроў...
Спакоен кат Мусоліні...

За горла здушыла фашызму рука
рабочы Мілан і Турын.

І шле блаславеньні свае Ватыкан
ўсё новым і новым хаўтурам...

Радзіма фашызму і махляроў,
Ганебных і подлых фацэці;

Яна ўсё-ж раджае такіх змагароў,
як Бартолёмэо Ванцэці...

¹⁾ Італьянскі рэволюцыянер, камуністы, аўтар твору „Запіскі дырульніка”, дзе апісваецца гэроічнае змаганьне Італьянскага пролетарыяту і кампартыі Італіі.

ГУТАРКА СА СВАІМ „Я“

Паслухай, ты многае можаш адчуць
у гэтым знадворным спакою,—

Аж іскры

Выкрэсвацьме гнеў уваччу,

Аж вены набракнуць крывёю...

Гнілая Эўропа, ашчэрыўшы рот,

шалее ў конвульсіях сьмерці.

І плавіцца помста ў мільёнах рэторт,

рэторт чалавечых сэрцаў.

І плавіцца помста ў заводах, партох

і ў цёмных рабочых кварталах...

Расьце за натоўпам галодны натоўп

І ў хмарах хмурнеюць адалі...

І ў дальні паход да чужых берагоў

Імкнуцца заморскія госьці—

З брытанскіх марэй,

францускіх партоў

Калышуцца броняносцы...

Зважай-жа,

грымяць у наступных баёх

Раскаты грамавае песьні.

На плошчах,

на вуліцах у гарадох

Растуць

барыкадныя Прэсьні...

Паслухай,—

і тройчы тады праклянеш

Лірычнасьць сваю

і самоту,

І скажаш:

„Хутчэй давайце мне

„Работу,

работу,

работу.

„Ліцейшчыкам слова

замала быць,

„Мне мала

такой мітрэнгі!—

„Я працай магу

сабе права здабыць,

„Каб стаць

у нярэдных шарэнгах.“

Каландры

(аповесць)

Частка трэцяя

Расчырванелым дрыжачым камяком каціўся Косьця па прыступках лесак уніз, шукаючы выйсьця з чорнае пасткі фабрыкі. Іздавалася тады яму, што хмурыя сьцены насядаюць на плечы, белая пара цісьне за горла, а вялікія жалезныя крукі цягнуцца да яго са столі, каб учапіцца за шыю. Калені ў яго дрыжэлі, і ў галаве рабілася пуста, быццам гэта быў пусты касьцяны кацялок, які боўгаўся на плечах, і толькі адно імкненьне працінала ўсяго, імкненьне выраптавацца.

Скочыўшы з апошніяе сходкі, ён ледзь стрымаўся на нагах, раптоўна падаўшыся назад. Перад ім стаяў заўсёды роўны і спакойны сівы Ганушчанка. Толькі на белым твары старога больш як калі ўздрыгвалі сінія жылкі, ды вочы вастрай блішчалі.

Сэкунду стаялі моўчкі і глядзелі адзін на аднаго. І абодва ня бачылі, што вакол іх сабралася шмат рабочых, якія маглі на хвіліну адарвацца ад машыны.

А каландры шумелі... Так сама, як і раней аднастайным, мэталічным гулам...

— Ты адкуль?—суро́ва запытаўся Ганушчанка. У гэты час ён падобны быў на прокурора. У вачох яго біліся хвалі колкасьці і лакору.

Косьця закалаціўся ўвесь. Ён ня ведаў, дзе яму дзець доўгія рукі. Спрабаваў пакласьці іх у кішэні, схаваць за сьпіной, але яны зноў выпіралі наперад і матляліся абарванымі вяроўкамі каля бакоў. Потым на момант яны быццам выпростваліся, рабіліся цьвёрдзейшымі і, нават крыху ўзьняўшы адну, ён прагаварыў:

— Лазіў... аглядаць...

— Што-о аглядаць?! — падышоў да яго Ганушчанка.

Косьця спусьціў галаву. Зноў заматляліся бездапаможныя рукі.

— Ланцугі рэзаць? Гал.—крычаў Ганушчанка.

— Гал..

— Га?..

— Гал.. неслася адразу з усіх бакоў.

Косьця маўчаў. Ён адчуваў, што цяпер выйсьця няма, што гэтае жывое кола ў сінх фартухох не прапусьціць яго аднаго. І калі зноў загудзелі каля вушэй раі запытанняў, у якіх адчувалася многа сілы, ён асеў, выставіў крыху ўперад рукі і прыдушана выціснуў:

— Я!..

Тады сіняе кола фартухоў зрабілася цясьнейшым. Адна рука ўзнялася над Косьцікавай галавою, але яе раптоўна, спрытна перахпіў Ганушчанка.

— Ня трэба! Пойдзем!..—і ён паказаў Мігуцкаму пальцам на дзьверы.

У камэры сьледчага Косьця плакаў і рваў валасы. Часамі ўскакваў і злосна махаў рукамі на сьледчага і Ганушчанку. Потым маўчаў цэлымі хвілінамі, не адказваў на запыты. Адварочваўся і глядзеў у вакно. І калі ўбачыў за вакном знаёмую сухую постаць Рыгора Мацьвеевіча і круглы стан Ліды, стала дакорна, што яны на волі. Ён нэрвова адскочыў ад вакна, падбег да століка сьледчага і, зьбіваючыся, прагаварыў:

— Пі-ш-э-ц-е!

І палілося красамоўства

Позна вышаў ад сьледчага Андрэй Ганушчанка. Ішоў доўгаю вуліцай, непамерна сагнуўшыся, так што кароткая і так шыя яго і барада зусім схаваліся ў каўняры, і тады здавалася, што сівыя валасы ягонае барады проста растуць з каўняра чорнае курткі. Цяжка мялі нека яго пакрыўленыя боты. Было не па сабе.—Як гэта здарылася...—разважаў ён,—што ў мяне пад бокам... а я так думаў!—Перад вачыма стаяў скрыўлены твар Муляўкі і вісела растружчаная нага, з якое бегла чырвонымі ніткамі кроў і падала на пясок. Ганушчанка, часамі запамятаўшы, спыняўся, глядзеў пад ногі і нават капаў наскон зямлю, шукаючы нібы крыві, але, агледзеўшыся, зноў перастаўляў здранцьвельныя ногі.

Яго прыгнутыя плечы схаваліся ў цёмных сенцах партколектыву.

Гудзелі сталёвыя дроты тэлеграфных слупоў... А ў інтэрнаце, як і кожны вечар, іграў гармонік...

Назаўтра вестка аб падзеях на фабрыцы абляцела ўвесь пасёлак. Ведалі пра гэта ўсе. Яшчэ ўвечары гэтая вестка пераказвалася ў сваіх сем'ях прышоўшымі са зьмены рабочымі, перакідалася ў інтэрнаты, з клюбу на вуліцу, на астравок, дзе гуляла моладзь, на ўсё пасялковае жыцьцё. Нельга падлічыць, колькі разоў было пры гэтым памянута прозьвішча Мігуцкага і колькі было выказана праклёнаў:

— Мігуцкі...

— Мігуцкі...

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

— Мігуцкі...

— Сволач...

Назаўтра дадалося яшчэ некалькі прозьвішчаў і больш кляцьбы...

— Курачкін...

— Архіпаў...

— Івін...

— Курачкін...

— Гады!..

Усе ведалі пра арышт. Ведалі, што пакалечана нага ў Муляўкі, адчувалі, што на фабрыцы рабілася яшчэ больш няладнае. І ня сьціхалі грукаць дзьверы ў пакоі партколектыву. Закідалі пытаньнямі Стурьта.

— Дакладзі нам пра ўсё!

— Той толькі пасьпяваў адказваць і супакойваць нэрвовую хуткасьць рабочих:—Пачакайце!... усё высветліцца.

А калі на вуліцы спатыкалі і абкружалі Ганушчанку комсамолкі Сонька і яго дачка Ганна, ён, імкнучыся выратавацца ад іх юнацкае таропнасьці, не апаўдаў пра няшчасны выпадак каля каландраў, а пачаў упікаць ім, што яны не даюць яму спакою. Яму было цяжка ўспамінаць пра Муляўку.

Зьвярнулася брыгада з колгасу. Ды не адна. У госьці прыехала дэлегацыя колгаснікаў. Ванька Крук адразу павёў іх у цэхі. Хацелася, каб яны хутчэй убачылі, як пагоджана працуе гэта ўся складаная машына-фабрыка. Ён ішоў сярод колгаснікаў, як даўно іх знаёмы, і яны зусім проста, па-свойску распытвалі яго пра ўсё. Асабліва не даваў спакою Ігнась.

— Доўжан вам замеціць, Ваня,—гаварыў, забягаючы наперад Ігнась,—што гэта быццам як нашы сячкарні?—паказваў ён на саломарэзкі, што рыхтаналі да варкі салому.

— Бачыў ты, як спрытна яны грызучь салому,—азначыў Анопрай, пільна прыглядаючыся на пастку саламарэзак, якія глыналі сноп за снопам.

— А гэта, глядзеце...—тлумачыў усім Ванька—як гэта пасечаная салома падймаецца на гору. І ён паказаў на трубы. Салома з-пад сячкарань гулка ўлятала ў трубы і ўзьнімалася. Яна ўцягвалася паветрам.

— Гэта адзін пачатак работы, а цяпер пойдзем у другі... — І Ванька перавёў усіх у аддзяленьне, дзе апрацоўваліся анучы і рызьзё.

Гэтае аддзяленьне зьмяшчалася на гары. Там было цяжка дыхаць. Хоць няспынна гудзелі вялікія вентылятары, партовы пыл насіўся цэлым роем. Многа там працавала сортыравальшчыц-жанчын. Яны падрыхтоўвалі рызьзё і анучы, перакідалі лахманы, адразалі розныя рубцы і гузікі, што магло перашкодзіць апрацоўцы.

— Вось з гэтага, Ігнась, — гаварыў Ванька, — з гэтага рызьзя выходзяць самыя найлепшыя гатункі паперы, самая што ні на ёсьць гэрбавая, як кажуць...

— А колькі ў нас гэтага падрабязьзя проста нізавошта гіне... Спачатку на аднімку які лахман пусьцяць, а потым і зусім выкінуць...

І Ігнась падышоў да высокіх куч прагледжанага рызьзя, прыгнуўся і перабіраў іх рукамі.

— Дык тут, доўжан вам замеціць, і проста зрэбныя, парваныя анучы ляжаць...

— Са зрэб'я самая лепшая папера. Ігнась, — тлумачыў Ванька.

— Ну?

— А як ты думаў!

— Цуд!.. — ціскаў плячыма Ігнась.

Колгаснікі крыху згубіліся ў шуме. Яны пужліва сачылі за Ванькам, які вадзіў іх, і не аставаўся ні на крок. З імі хадзіла і Верка з Тэкляю. І хоць Тэкля недаверліва была да гэтай маладой дзяўчыны там — у колгасе, тут яна ўважліва слухала яе і дзівілася, як яна, такая маладая, ведала добра ўсё ў гэтай мітусяніне, у гэтым шалёным гудзе на фабрыцы.

Перайшлі, дзе загрузалі катлы саломая. У вялізныя катлы ссыпалі парэзаную салому, каб яна адбельвалася. У гэтыя-ж катлы загрузалі для адбелу і анучы.

Адышоўшы ад катлоў, яны ўбачылі вялікія мэталічныя скрыні, па якіх плавала белая маса. Яна падходзіла пад нажы ў адным баку ролаў, дзе шкуматалася на драбнячкі часткі. У ролах гэтая маса канчаткова адбельвалася.

Стаялі каля ролаў і сачылі, як плыла, разьбівалася белая маса, чэрпалі яе рукамі, доўга разглядалі...

— Ні ў жысь не паверыў-ба, што так анучу выбеліш... — заўважыў Ігнась.

З ролаў перайшлі да машын. Машыны стаялі доўгія, выцягнутыя шы і бясконца гудзелі. Па сетках у іх беглі белыя ручавіны прыгатаванае масы. Сетка адсмоктавала вільгаць, і ўжо далей яны бачылі, як праз вялікія, гарачыя барабаны пераматвалася цёплая папера, якая потым накручвалася адразу на некалькі пакатаў.

Доўга стаялі тут колгаснікі. Яны ўбачылі тут цяжкую, потную працу рабочага. Перад імі пэнкнуў штур паперы на адным накаце, і яны бачылі, як рынуліся рабочыя пабапал машыны і пад яе, каб зноў пусьціць паперу на накат. А ход машыны неўгамонны: яна валіць пад сябе горы паперы, камечыць і рве яе. Але звыклія рабочыя хутка аўладалі ёю, і папера зноў бегла на накат.

— Я так не зрабіў-бы, — прызнаўся Ігнась. Ён лічыў рабочых каля машыны сапраўднымі гэроямі, і яму здавалася, што яны павінны

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

ганарыцца сваёй работай, так, як ён, Ігнась, ганарыўся тым, што біўся ў бойках з немцамі.

Падвечар у клюбе наладзілі вячору. Колгаснікаў пасадзілі ў сярэдзіну. Вылучаныя з цэхаў рабочыя распытвалі пра колгас. Жыва вялася гутарка. Стурыві захапляючыся, тлумачыў колгаснікам пра фабрыку. Анопрай сачыў за кожным яго словам. Яму хацелася асвойтацца добра з работай тут, каб некаторыя ўжыткі ў працы перанесці потым у колгас.

А Ігнась круціўся на крэсьле, і калі Ганушчанка гаварыў, што азнаёміўшыся з машынаю, дык працаваць на ёй ня так ужо цяжка, ён устаўляў у яго размову свае заўвагі.

— Гэта ня плуг, — даўжон я вам замеціць.

Праз колькі гадзін перайшлі ў залю. Там было ўжо многа рабочых, што прышлі паслухаць колгаснікаў. Колгаснікаў запрасілі ў прэзідыум. Анопрай адчуваў, як дабаўляецца ў яго сіла, калі глядзеў ён на мора людзкіх галоў, што сачылі за ім у залі. Яму хацелася перадаць ім усю ягоную радасць ад свайго новага жыцця, ад свае работы. Расказваючы пра колгас, ён вельмі гарачыўся, гнаў факт за фактам, часамі зьбіваўся і чырванеў. Ён вельмі цёпла дзякаваў фабрычную брыгаду за работу ў колгасе і, скончыўшы сваю кароткую прамову, доўга ціснуў рукі Ваньку Круку і Верцы, што сядзелі ў прэзідыуме. Ціснуў іх так, каб гэта бачылі ўсе ў залі.

Ня вытрымаў і Ігнась. Ён узняўся, стаў побач стала і пачаў гаварыць:

— Даўжон я вам сказаць, — пачаў Ігнась, — што вашы хлопцы пасобілі нам хораша. Злоўрэднага Мігудкага і Прытыку разам скітулі з панства... (Па залі панёсся рокат адабрэння).

... А цяпер мы з вамі ведаем, што рабіць... Мы арганізуем колгас ва ўсём міры...—І Ігнась задыхаўшыся сеў.

Брынчэлі шыбы вакон ад воплескаў.

Ванька Крук ішоў з майстэрні да хаты і напаткаў на вуліцы Веру. Яна бегла з клюбу з кніжкаю пад пахай. Пайшлі разам. Не заўважылі, як вышлі за пасёлак. Успаміналі колгаснікаў і сваё жыццё там. Вельмі жывымі паўставалі ў іх памяці Анопрай і гэты жартаўлівы, неспакойны Ігнась. Клаліся са сьмеху, калі ў ваччу вырасталі сьвежая сцэнка раскулачвання Прытыкі і гарачыя спрэчкі з ім Ігнася. Калі аглянуліся, дык шэрыя купы пасялковых хат былі ўжо з паўгоні за імі.

— Бачыла, як можна загаварыўшыся далёка зайсьці, — сказаў Ванька і прыгарнуў Веру бліжэй да сябе.

Тая маўчала, толькі хінулася бліжэй да шырокіх, Ванькавых грудзей і клала яму рукі на шыю, потым, нібы апомніўшыся, сказала:

— Да хаты, Ванька, пара!

Ванька глядзеў на яе асмужаны сонцам твар. Бачыў, што каля воч цянюсенькімі пасмамі лягла сінь, і вочы ў Веры сталі мякчэйшымі. Яму было шкода выпускаць яе руку. Здавалася, што Вера стала яму роднаю, даражэйшаю за сябе, што яна яму неабходна, што яна павінна заўсёды быць з ім. І нібы знайшоўшы нечакана тое, чаго так доўга шукаў, ён мацней паціснуў Веру за руку і прабачліва загаварыў:

— Верачка! а мы так замітусіліся ў гэтыя дні, што і запамыталі пераехаць. Сягоньня яшчэ ня позна. Пойдзем...

Вера матнула галавой.

Калі ўсё было ўжо прыбрана ў хаце, а Вера распакавала апошні клунзак і вынула адтуль белую сарвэту, заслала столік, халасьцяцкі пакой Ванькі зусім зьмяніўся. Ён пасьвятлеў. Стаў больш утульным. Ня мог нарадавацца Ванька. Ён адчуваў сваё нараджэньне. Схапіў, як дзіця, Веру на рукі, доўга нястрымна цалаваў яе... Потым абодвы прытуліліся да вакна і доўга, моўчкі слухалі, як гудзе фабрычны двор, глядзелі, як бегае „кукушка“ па вузкай каляіне.

Думкі абодвых даўно хадзілі па тым чорным фабрычным двары, што глядзеў на шыбы і ад сэрца, у іх здавалася, цягнуліся доўгія пасмы туды, за мураваныя сьцены, у цэхі, матляліся там з папераю на звонкія накаты.

Да Ванькі прышлі комсамольцы. Ubачыўшы зьмену ў кватэры, яны жартавалі з яго і Веры.

Уюцік, таварыш сакратар!

— Цяпер канарэйку!

— Верка ў яго за канарэйку!—злосна пажартаваў адзін.

Верка ня вытрымала. Ёй было балюча, што дагэтуль захаваліся такія погляды на дзяўчат у некаторых комсамольцаў.

— Як табе ня сорамна, Драздоў! — нэрвала яна. — Ты яшчэ цяпер думаеш, што дзяўчына гэта рэч.

Яе падтрымалі астатнія. Драздоў замяўся і сеў у куток. Усе жартавалі і віталі Ваньку з новасельлем. Толькі Драздоў з кутка незадаволена мармытаў:

— Забудзецца цяпер на ячэйку...

Тады пачалася цэлая дыскусія пра сям'ю ў комсамольцаў. Драздоў даводзіў, што многа добрых комсомолак, павыходзіўшы замуж, зусім пакінулі ячэйку, што белыя фіранкі на вокнах адгароджваюць іх ад комсамолу.

Верка ўсхваляваная гарача ўвязалася ў спрэчку.

— Глупства ты гародзіш, Пётра,—наступала яна на Драздова.— Ня фіранкі тут вінаваты. Гэта проста, каб па-чалавечаму жыць! А вы вінаваты... вы!. Вось паглядзі на Марылю. Калі яна вышла за Жыраўскага, за гэтага ліпавага комуніста. А ў ячэйку ня ходзіць. Чаму ты

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

думаеш? Чаму? Фіранкі шкодзяць. А можа Жыраўскі тут вінен. Яму трэба прыкладная гаспадыня ў хаце... гаворыць ён. Гнаць такую ліпу з парты трэба.

Драздоў тут ня мог нічога падаць супроць. Ён маўчаў.

Ванька адчуваў, што правільна нэрвуецца Верка, і яму рабілася лягчэй, што будзе каму цяпер парадзіць яму пра ячэйковыя справы. што ён знайшоў таварыша, які жыве адным з ім. Ён думаў пра тое, як цяпер прыцягнуць Мар'ю назад у ячэйку.

Раніцою, ідучы на работу ў кухню, Ванька Крук надоўга спыніўся перад бурдоваю дошкаю ў корыдоры майстэрні, на якой крэйдаў было нагрэмзана многа выклікаў на саборніцтва. Мала таго, што тут былі выклікі, яны былі вельмі практычнымі. Прыкладам, сьлёсар Карыта выклікаў падмайстра Саломкіна. Дык ён проста пісаў, што бярэцца за дзень прыгатаваць добра апрацаваных 100 шрубаў і выклікае, каб Саломкін адрамантаваў на дзень ня менш 2 накатаў.

Ванька, можа, таму, што хацеў паказаць комсамольскі спрыт у рабоце старэйшым, а можа, таму, што вельмі наважаў яго, абраў на саборніцтва Ганушчанку. Ён абяцаўся за дзень адрамантаваць 6 ціскоў і выклікаў Ганушчанку, каб той у часе нагляду за роламі сам заправіў у зьмену 2 разы.

У кухні Ванька спаткаўся з Драздовым. Той працаваў надмайстрам каваля. Калі Ванька ўвайшоў, Драздоў спаткаў яго ня зусім ветла. У яго ў сярэдзіне расло перакананьне, што Крук, ажаніўшыся, ня будзе больш тым гарачым, поўным энэргіі хлапцом, якім быў раней. Ванька адчуваў гэтыя думы Драздова. Яму хацелася, каб Драздоў хутчэй убачыў сваю памылковасьць. Такіх Драздовых у комсамоле шмат, думаў ён, і гэта небяспечна.

Апранаючы спэцвопратку, ён знарок спыніўся доўгім зіркам на Драздову. Той не глядзеў, корпаўся кляшчамі ў горне. Можна было зразумець, што ў таго таксама хаваецца многа нявыказанага.

У часе работы, калі зьнімалі з кавадла падрамантаваныя ціскі і Ванька быццам выпадкова паведаміў Драздова.

— Заўтра, Пётра, ячэйкай экскурсію робім.

Драздоў гіронічна ўсьміхнуўся, суха адказваючы:

— Глядзі, каб спраўдзілася! Засьпіш!

Тады апанавала злосьць Крука.

Было балюча, што шмат хлапцоў блытаюцца ў пытаннях сям'і, далёка адсталі тут, што многа яшчэ трэба ім, каб давесці да правільнага разуменьня. Было крыўдна за сябе і за Веру. Яны не разумеюць, што пасля замужу Вера больш пасабляе яму ў ячэйкавай рабоце, яна прыносіць яму больш энэргіі сваім таварыскім словам і парадаў. Ванька сурова глянуў на Драздова і больш нічога не гаварыў.

— Хай падумае сам...—разважаў ён.

Пасьля работы каля брамы Ванька спаткаў Ганушчанку. Той быццам сумысьля стаяў, чакаючы Ваньку. Калі Ванька надыходзіў, Ганушчанка прышчурана ўсьміхнуўся:

— Што-ж толькі пішаш, бюрократ ты такі?

Ванька не разумеючы запытліва глядзеў.

— А што?

— Ды слоўмі ня мог мне сказаць, а абавязкова праз дошку.

Ванька зразумеў, што тут справа спаборніцтва. Жадаючы паказаць старому, што ён выканае свой абавязак, ён пачаў быццам міжвольна мацаць мускулы на правай руцэ. Ганушчанка заўважыў гэта.

— Ня кідайся... ня кідайся!..—жартаваў ён.—Яшчэ паглядзім, чый верх будзе... Старая костка трывалая!

— Дый маладая моцная!..—агаварваўся Ванька.

Ганушчанка на хвіліну задумаўся. Быццам ручавінкі, гусьцей пабеглі па твары сінія жылкі, потым сур'ёзна да Ванькі:

— А ведаеш, так, ды так... Толькі не на ролах я пачну з табой дужацца. А на цісках... Ты думаеш, я гэтага ня ведаю?.. Вось у мяне выходны заўтра... Чакай раніцай у кузьні! А ну, руку!..

І яны абодва паціснулі рукі. З боку чуліся жарты. Старэйшыя рабочыя заступаліся і бадзёрылі Ганушчанку.

— Наш возьме!.. Ён прыткі!..

Маладзейшыя падтрымлівалі Ваньку.

— Глядзі!.. Ня ўпусьці!..

Захапіўшыся гэтым момантам, маладыя і старыя рабочыя, што наглядалі за Ганушчанкам і Крукам, пачалі выклікаць адзін другога.

— Пятроў, давай з табой!

— Язэп!..

— Давай!..

— Давай!..

Пад вясёлыя жарты ціскалі рукі. А ў грудзёх у кожнага расло жаданьне выйсьці непераможным.

Падышоў Стурт. Ён радасна ўсьміхаўся, наглядаючы зацікаўленасьць рабочых спаборніцтвам, а ў галаве расьлі думкі і пляны, як ператварыць, каб спаборніцтва адзінак перакінуць на брыгады і каб гэта спаборніцтва было жывым, каб яно клікала на яго ўсіх рабочых. Бо часамі спаборнічалі брыгады і больш формальна. Як у каторае выйдзе. Хто больш, хто менш. Не глядзелі, каб зрабіць добра. Калі ўжо разыходзіліся, Ганушчанка, ідучы з Ванькам, кпіў з яго:

— А ажаніцца і без мяне пасьпеў... Зьвёў Верачку!..

— Сам дадумаўся...—жартаўліва адказваў Ванька.

— На вяселье пакліч...—кпіў, разьвітваючыся Ганушчанка.

— Ня будзе яго...

— П-а-а-кліч!

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

— А як-жа...—гаварыў Ванька, а сам быў ужо далёка. Галава ў яго трашчэла ад думак і плянаў. Толькі перажытага за гэтыя месяцы ўспаміналася яму. П'янства ў ячэйцы. Мігуцкі. Шкоднікі. Успамінаўся колгас з Анопраем і Ігнасём. Стаяла вясёлая Верачка. А цяпер—Драздоў з аднабокімі поглядамі, дзяўчаты закідаюць ячэйку. Ванька Ганушчанка выклікаў стаць упопеч дужацца каля кавадла. І ад усяго гэтага расла прагнасьць жыцця, мацней становіліся ногі на пясок, расьлі пальцы і плечы.

...У жыцці трэба дужацца...—думаў ён.

Верка падышла да Марылі, калі тая паласкала бялізну на рэчцы. Стаяла яна амаль па калені ў вадзе каля кладкі і перыла пранікам лойны. Дрыжэлі ў вадзе чырвоныя, здаровыя ногі, сыпаўся тэтар ад кладкі і нік ля крутога берагу.

Верка ўспамянула Марылю, вясёлую таварышку, жывую комсамолку, што не давала калісьці праходу на сходзе ніводнаму дакладчыку сваімі задзёрыстымі пытаньнямі, успамянула і не пазнала яе, бо тут высока ўзьнімала пранік другая Марыля. У гэтае Марылі было больш суровае аблічча, бляднейшы твар, нейкая зморанасьць на маладых шчоках і трывога ў вачох. Здавалася, уся яна танула ў гэтых рытмічных гуках, ахутаная мокрымі лойнамі бялізны, і толькі часамі ў вачох успыхвала ранейшая Марыля.

Марыля сустрэла Верку недаверліва. Спакойна прывіталася і, здавалася, не хацела кідаць ні на хвіліну работы.

Калі Верка пачала пытаць пра жыццё, яна адказвала, але так, што гэтым амаль нічога не гаварыла.

— Жывем, як жывем.

А за адхонамі берагу біла жыццё. Спявалі комсамольцы. Чуліся ўскрыкі ад гульні ў лапту, зьвінелі галасы піонэраў, грукала сэрца фабрыкі, і Верцы стала непамерна шкада ранейшае, вясёлае Марылькі, ёй здавалася, што гэта цячэ ня рэчка, дзе стаяць чырвоныя ногі Марылі, а што гэта балота, што не вада плёскаецца каля ног, а сыходзіцца багна і хацелася хапіць за рукі Марылю і пацягнуць яе на бераг, за адхон...

Верка адчувала, што адразу, наскокам тут нічога ня зробіш, што тут патрэбен падыход. І яна пачала з адцягненага.

— Можа ў кіно сходзім, Марылька?

Не пасьвятлела чало ў Марылі. Яна па-ранейшаму хмура адказвала:

— Часу няма.

— А што ты вечарам робиш?

Марыля маўчала. Нешта дужылася сказаць і не магла. Потым, змоўчаўшы, рашуча адказала.

— Хату пільную!..

— А замкнуць нельга?

— Не.

— Чаму?..

— Жыраўскі ня хоча.

Тады пачалася жывейшая гутарка. Верка апавядала, што і яна замужам, але яна, як і раней, вольная, што замужжа гэта не ланцуг, які прывязвае да хаты, пачала гаварыць пра сям'ю.

Доўга слухала Марыля. Потым выпрасталася, вышла з вады, падышла да Веркі і шопатам, хоць нікога каля іх ня было, пачала скардзіцца Верцы на жыццё.

— Спачатку так і гаварыў, як і ты... Так і было раней... А потым не пачаў пускаць увечары нікуды... Абрыд ён мне... Любіць, але абрыд... Чым больш дрыжыць нада мной, тым горш брыдчэйшы... Ня пускаў у кіно... Потым на сход... а цяпер і на фабрыку ня хоча пускаць. Кажа, хопіць хлеба, сам зараблю. Нялюба гэта мне!..

Доўга скардзілася Марыля сяброўцы, часамі выступала раса на зрэнкі. І было сорамна Верцы за гэтую расу і разам шкада яе, бо такая ўжо жаночая доля, што толькі гэтаю расою і плацілі раней за абразу. І было шкада і злосна на Марылю, што яна ня можа паставіць сябе.

Марыля сабрала бялізну, Узяла Верка яе пад руку.

— Пойдзем!

— Куды?

— У ячэйку...

— Пачакай!!!

Яны пайшлі паўз бераг да хаты.

І калі ішлі разам, Марыля адчула, што прыліваецца ў яе сіла. Спагадлівыя вочы сяброўкі жывілі яе. Ёй стала брыдка за нядаўнія сьлёзы. Расла ўпэўненасць у сваёй волі, і захацелася тады Марылі прыйсці зараз да хаты, кінуць Жыраўскаму бялізну на вочы, крыкнуць: „На! Мый сам!..“ Каб яму было балюча так, як ёй цяпер. І яна жыва апавядала Верцы, якія прыгоды наладзіць яна Жыраўскаму.

Верка радавалася за Марылю.

Калі праходзілі пляцоўку, там фізкультурнікі бегалі навыверадкі. Мітусіліся сінія плямы маек і белыя кропкі саколак па кругу. Сталі ля месца фінішу. Адзін за адным прыбягалі засопшыся фізкультурнікі. Апошнім, цяжка перавальваючыся, падбег Драздоў. Ён скоса паглядзеў на Марылю з Верай. Яму было крыўдна за сваю няўдачу, а да таго яшчэ ўспамянуліся свае спрэчкі пра дзяўчат-комсамолак. Марыля і Вера адчулі ягоны халодны погляд і хутка пайшлі.

На вуліцы купы рабочых чыталі загады штабу па вытворчых манэўрах, расклееныя на плоце. Жыва абгаварвалі работу на зьменах. Чытаючы загады, рабочыя былі асабліва рухавымі. Падыходзілі адзін да аднаго, спрачаліся, раіліся. Краталіся пруткія мускулы пад забруджанымі кашулямі і курткамі. Ад усіх ад іх павявала рахманасцю.

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

У галаве ў Марылі прабегла думка аб выперадках фізкультурнікаў, і ў ваччу забегалі сінія аганькі маек, узьнімаліся сухія твары рабочых у аднаго перад адным і зрабілася балюча за сябе. Яна падышла бліжэй да Веркі, паклала ёй на плячо вольную ад бялізны руку і шчыра праказала:

— А ён яшчэ ня хоча пусьціць мяне на фабрыку. Хто мяне стрымае?... Пойдзем!.

І яна рашуча пайшла дарогаю.

Дома Вера застала Ваньку за газэтай. Той сядзеў і, здавалася, прыліп да шэрых газетных слупкоў, так што плечы нават нібы ўрасталі ў паперу. Верка, узрадаваная спатканьнем з Марыляю, проста мячыкам укацілася ў ціхі пакой, вырвала з рук газэту і кінула яе на канапу. Ванька здзіўлена глядзеў на яе, шырока расчыніўшы рот. А яна проста лётала па пакоі, бегала каля століка, трэсла яго за плечы:

— Ты сядзіш!.. ты сядзішы!.. а я!.. а я!..

— Што?..—пытаўся Ванька.

— Марыльку ў комсамол вярнула,—сакатала падскакваючы Верка.

— А я думаў на бюро ячэйкі выклікаць...

— Бюро ячэйкі... бюро ячэйкі—дражніла Верка яго.—Ня ведаеце вы дзяўчат... Ня з гэтага трэба пачынаць... А цяпер можна і выклікаць, калі я пагаварыла...

Ванька яшчэ раз упэўніўся ў сваім перакананьні, што Верка яму найлепшы таварыш і што ўдвох у сям'і многа лягчэй быць, і ў грамадзе лепш. І ён забыўся на газэту, што зьвісала з канапы, кінутая туды Веркаю, падскочыў, моцна прытуліў Верку да сябе.

— Верачка, ведаеш, цябе хутка сакратаром замест мяне трэба выбіраць... Да душы!..

Вера чула, што ён гаворыць шчыра. Была такая цеплата ў яго гаворцы, што выклікае пацалункі. І яны былі...

Хацелася зрабіць адзін аднаму што-небудзь добрае, расьлі клопаты за другога. І Вера першаю запытала.

— Ты абедая?

— Не, цябе чакаў...

— Вось дурань! А каб я ня прышла. Абедась не абавязкова хадзіць разам. Дарогу-ж у сталоўку не забыўся. Але і я не абедала, пойдзем разам.

І яны вышлі ўдваіх.

Назаўтра Ванька ўстаў раней звычайнага. Усю ноч ён варочаўся на ложку, ня мог спакойна заснуць. Паўставаў заўтрашні дзень у кузьні і калі ён стаміўшыся засынаў, у галаву да яго паўзьлі аднастайныя сны, паўзьлі і варочалі, здавалася, мазгі. Вырастала шэрая

майстэрня. Грукалі малаты, гудзелі горны. Насупраць стаяў Ганушчанка і спрытна ладзіў ціскі. Ванька імкнуўся не адстаць. І калі яму здавалася, што вось вось сівы Ганушчанка пераганяе яго, ён усхватваўся раптоўна на ложку. Верка супакойвала.

— Ды кінь ты! Гэта-ж ня добра!.. Калі табе так сьніцца, дык ты так пэўне і думаеш... Добра спаборніцтва, але навошта-ж зайздрасьць!..

Засынаў Ванька, але ўсё грукала майстэрня, і, прасынаючыся, хацелася аднаго, не паддацца!

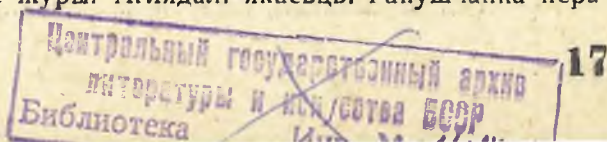
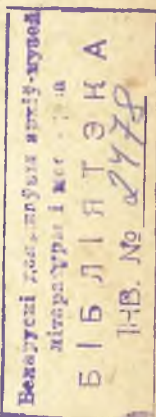
Ускотыўшы рана з ложку, Ванька зьбегаў на рэчку пакупацца, каб дужэй сябе адчуваць на рабоце. Ён ведаў, што губляць сілы на такія думы, якія хаваюць зайздрасьць, ня варта, і таму адганяў зусім ад сябе, што праз гадзіну трэба сустрэцца з Ганушчанкам.

Ён хадзіў па алеях парку. Сьвежая раса блішчэла на траве, узьнімаўся белымі пасмамі туман ад рэчкі, нараджаўся дзень. І чулася Ваньку, быццам лісты на ліпах гавораць між сабою: жыць... жыць.. Быццам поўз ня туман з рэчкі, а вырывалася белая пара з фабрычных катлоў, быццам далёка ў лес бегла ня шырокая рэчка, а кацілася з машын папера. І здавалася яму, што ахутае гэтая папера доўгімі стужкамі ўсю зямлю, а на гэтых стужках будзе надрукавана першая газэта будучыні комуны. Плылі мары і губляліся далёка за лесам, праходзілі шырокія палі ў звонкім жыце, гарады ў лясох рыштаваньняў, акіяны з неспакойнымі хвалямі і ня было стрыманьня для іх... Толькі, калі мацней біўся пульс неўгамоннае фабрыкі і выпярэджаў усе гукі раніцы, Ванька ўспамінаў Ганушчанку.

У майстэрні Ганушчанка спаткаў спакойна. Быццам крыху ўрачыста прывітаўся і пачаў паважна аглядаць сваю зброю, цяжкі молат, пацёршы па пятцы рукою, паклаў ля кавадла, перагледзеў і рашпілі. Па гудку пачалі працаваць. Моўчкі званілі малатамі і пад імі выгіналася пруткае жалеза. Ванька крыху нэрваваўся. Ён увесь аддаўся на работу, нават ня спускаў воч з кавадла, а стары Ганушчанка мерна грукаў па гарачым жалезе і часамі нават паджартоўваў, гульліва вызываньваючы паміж моцнымі ўдарамі, малатком па пустым кавадле.

У розных кутках майстэрні шмат рабочых спаборнічала між сабой. Сабраліся дужацца сілы. Змагалася старая, выпрабаваная, Ганушчанкава сіла і маладая, задзёрыстая сіла Ванькі. І было чуваць, што ў гэтых рознастайных гуках, у гэтай шалёнай рытміцы працы расьце новая непераможная, яшчэ нябачаная сіла, ад якое ўзрастаюць паверх за паверхам. І здавалася тады, разыходзяцца шырока сьцены майстэрні і падымаюцца ў гару з кожнаю хвілінай. І было радасна ад поту, што сачыўся праз чорную кашулю.

Пасьля зьмены пачалі падлік. У розных баках майстэрні гудзелі галасы спаборнікаў—сваё журы. Аглядалі якасьць. Ганушчанка пера-

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

гнаў Ваньку на адны ціскі, ды да таго-ж, аглядаючы Ванькаву работу, знайшлі, што шчака ў адных яго цісках недавараная. Ганушчанка падышоў усьміхаючыся да Ванькі, патрос яго за руку:

— А што?.. Дармо, што даўно не рабіў!—І калі бачыў, што гэта вельмі яго хвалюе, па-бацькаўску пачаў супакойваць:

— Глупства! Малады яшчэ. А і ты добры ваяка. Пажывеш—абгоніш!

Ванька ў душы не злаваўся на Ганушчанку. Было крыху крыўдна на сябе за сваё адставаньне, але Ганушчанка становіўся цяпер яму на дарозе жывым прыкладам, як трэба ўсюды ўмець працаваць і быць заўсёды нястомным. Дзень спаборніцтва падабаўся яму, але было нуднавата адчуваць сваю адзіноту, што з моладзі ў майстэрні сягоньня спаборнічаў ён адзін. Разгарачыўшыся, ён прапанаваў Ганушчанку.

— А вось давай мы маладой брыгадай на вас выйдзем?

Ганушчанка цёпла прыняў прапанову, пальцы яго жыва церабілі рэдзенькую бародку.

— Гэта-то добра! Але заўтра-ж я іду на рол. Ты з маладымі спаборнічай тут, а рольным аддзяленьнем мы выклічам усю вашу майстэрню. Вось там паглядзім!

На двары спаткалі Стурята. Той гарача пра нешта гаварыў з дырэктарам. Відно было, што яго штосьці вельмі хвалявала, што ён некуды сьпяшаўся, бо бясконца дрыгаў то аднаў, то другой нагой і біў абцасамі па бруку, але калі Ванька і Ганушчанка параўняліся з ім, ён у момант, адарваўшыся ад гаворкі, з цікавасьцю запытаў. Вочы яго чакалі адказу.

— Ну хто?

Ванька адчуў сябе ніякавата, калі Ганушчанка сказаў, што ўсё-ткі старыя перамаглі. Стурят адразу перакінуўся на гэтую гутарку, пачаў выказваць розныя пляны на конт спаборніцтва. Ён некалькі разоў памінаў, што трэба заўтра сабрацца на нараду па гэтым пытаньні. Ubачыўшы адчуваньне ніякаватасьці Ванькі, ён весела жартаваў.

— Нічога, Крук. Ты хлопец гэройскі! Возьмеш! Вы-ж наша зьмена. А дарэчы, калі ваша экскурсія ў саўгас?

— Ды хутка. Думалі сягоньня, але адклалі,—адказаў Ванька.

— Скажэцэ мне!..

Потым Стурят казаў, што ёсьць весткі, што хутка на фабрыцы будзе процэс над шкоднікамі. АДПУ скончыла сьледства. Ён гаварыў, што нітка шкодніцтва, якую знайшлі на фабрыцы, дацягнулася да матка і што вынайшлі цэлае гняздо контррэвалюцыі. Фабрычных шкоднікаў будуць судзіць тут, каб бачылі ўсе рабочыя.

Стурят можа тысячны раз усё даводзіў Ганушчанку.

— А што? Знайшлі, Андрэй, знайшлі!..

І можа таму, што прымігаліся Ганушчанку гэтыя словы, ён спакойна адказаў:

— А хіба я ня ведаю!

Прышоўшы да хаты, Ванька скардзіўся Веры на сваю няўдачу. Тае не кранула гэта. Яна сядзела спакойна на дыване і нешта кроіла з крамніны на каленях. Проста і пераканальна яна гаварыла:

— Трэ́ было спаць уночы!

— А што ты думаеш?..—адказаў Ванька.—Можа-б я і больш зрабіў.

Зашумелі бурныя дні над пасёлкам. Вытворчыя манэўры прывялі фабрыку ў баявы парадак. Крывая прамфінпляну пачала расьці, і паказальнік выкананых процантаў, пабудаваны нахштальт гадзінніка, што вісеў знадворку клюбу, чорнымі вусамі ўзьнімаўся ўгару.

Чуткі пра хугкі процэс абляцелі ўсіх. Хадзілі і ўспаміналі старое і клялі шкоднікаў. Чакалі, каб пабачыць і вылаяць іх у вочы. А за Муляўкам проста наладзіўся грамадзкі нагляд. Кожны дзень хадзілі ў больніцу. Каго там ня было. Нават піонэры вылучылі дэлегацыю адведаць старога і потым былі вельмі незадаволены, калі дэпусьцілі з іх у палату да хворага толькі аднаго. Казалі, што ён правіцца, адчувае сябе добра, ды толькі шкадуе жывое нагі. Але часам ён нават жартаваў:

— Каб не нага...—казаў ён, дык можа і цяпер хадзілі-б шкоднікі на волі.

Комсамольцы першае зьмены зьбіраліся на экскурсію на фізкультурнай пляцоўцы. Зьбіраліся кунамі і паасобку. Многа з тых, што прышлі раней, ужо забаўляліся. Бегалі па кругу, кідалі мэталёвыя дыскі, ганялі над галавамі футбол.

Каля пятай гадзіны сабраліся. Для парадку пастроіліся шарэнгамі і пайшлі за мястэчка. Да саўгасу Беразоўка, куды ішлі комсамольцы, пяць кілёмэтраў. Прайсьці пяць кілёмэтраў у адвячорак, калі сонца ўжо спускаецца на захад і толькі лагодна шчуе праменьнямі кашулі, а ня паліць, ня так ужо цяжка. Разьлічвалі так, што на хаду трэба аддаць гадзіну, на агляд тры, а тады, калі ўжо сыямнее, наладзіць з саўгаскімі комсамольцамі вечарыну. Можа таму і крыху сыняшаліся. Нават, калі вышлі на поле, дык шарэнгі разьбіліся, людзі пабіліся на асобныя купы; з аднае песьні, што была ў радок нарадзілася многа песень, якія ляцелі ад кожных груп і потым блыталіся разам, і чулася ў гэтых песьнях непадробнае хараство жыцьця.

Хораша было на полі. Хінулася долу сьпелае жыта. Млела потная трава, і зьвінела сухое наветра над дарогай. Страчаліся вялікімі чародамі жнеі, яны не разгінаючыся ступалі і ступалі, ўперад заграбаючы вялікія пукі жыта, пасоўвалі жоўтую сыяну наперад. Часамі званілі касцы на мурагох. Калі падыходзілі да саўгасу, стрэлі жняяркі. Яны

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

хутчэй гналі сыяну дымнага жыта, чым некалькі чародаў жанчын. І было адразу відно, чаму сумесная работа з машынай шмат спрытней і вальней.

Рабочаму, што сядзеў і кіраваў аднёю жняяркаю, сыпалі комсамольцы пытаньні.

— Ці хутка жне дзядзька?

— Калі пачаў?

Ён ня мог пачуць усяго, што задавалі яму. Пачуў толькі, што пыталі, якая машына і, крыху адварнуўшыся ў бок падарожнікаў, крыкнуў, каб тыя пачулі.

— Мак—Кормік...

— Маць корміць!..

— Маць корміць!..—пранеслася жартаўлівае па гурму.

— Сапраўды яна можа накарміць многа!..

Верка дарогаю спрачалася з Драздовым. Той настойваў на сваім.

— А вось скажы, чаму-ж Марыля не пайшла сягоньня? Бачыш, ты гаворыш варочаецца да нас, а не пайшла!..

— Можа ты хочаш, каб яна з табой і навыперадкі бегала...—спрачалася Вера.—Няма часу, дык і не пайшла.

Драздоў падумаў, што Верка хоча яго абразіць, што ён адстаў на пляцоўцы ў выперадках, і таму яшчэ больш гарачыўся.

— Ведаю вас... Добра ведаю!..—даводзіў ён.—Усе толькі—пакуль замуж і комсамоліце.

Каля Драздова сабралася многа дзяўчат. Даведаўшыся пра яго гаворку, яны не давалі яму праходу. Кпілі з яго, што ён непаваротлівы, другія даводзілі да злосьці, што яго тэорыя ўся таму, што яму не пашанцавала ў каханьні. Гэта зусім вывела з роўнавагі Драздова, і ён, сплюнуўшы, адышоў у бок і пайшоў адзін нахмураны, ні з кім не размаўляючы.

У саўгасе іх спаткаў старэйшы рабочы Зэнбэрг, латыш. Ён пажартаваў, што добра было-б паслаць усіх экскурсантаў вазіць снапы. Але калі раптам пачалі насядаць на яго маладыя галасы, што яны гэтаму і вельмі рады, ён пачаў аднеквацца, што самі справяцца ды і ня будзе на чым вазіць такому вэрхалу. Пайшлі аглядаць саўгас.

Гэта быў былы маёнтак. Стаяў ён на вельмі прыгожай мясьціне. Самую сялібу агінала з трох бакоў крутлявая рэчка, за рэчкаю зьвінелі мурагі, за мурагамі сінеў лес. Стаяў белы двухпавярховы нанскі пакой, які нагадваў манцілью рымскага папы з камілаўкай. Пад камілаўкай быў балькон. Там цяпер жылі рабочыя, а ў вялікай залі быў клуб і маленькая прымітыўная сцена з заслонаю з шэрых коўдраў. Недалёка пакою было яшчэ тры жыльлёвыя, драўляныя дамы, адзін з іх яшчэ зусім новы, які жаўцеў воскам на сонцы. На дзядзінцы былі кругі з кветкамі. Паводдаль жыльлёвых будынкаў стаялі аборы і сьвінарнікі, кругом адгароджаныя вялікім частаколам. На

гумне стаялі пагорбленыя клуні, а каля току тарчэла чорная труба лёкамобілю. За рэчкаю сьпеў вялікі малады сад.

Спачатку знаёміліся знадворку. Абыходзілі кругом. Комсамольцы былі ня толькі пасыўнымі наглядальнікамі і паміж добрага яны шукалі дрэннага, каб не паказаць, што яны ўжо зусім нічога не разумеюць у гаспадарцы.

Праходзячы каля хат, хто-небудзь заўважаў з іх, што нядобра, калі сьмецьце валялася каля якога ганку; аглядаючы сад, яны шкадавалі маладых дрэўцаў, паабглыданых зайцамі з запушчанымі сухімі сукамі, пры гэтым незадаволена зазначалі:

— Садоўніка ў вас няма ці што?

Вельмі захапіў усіх сьвінарнік. Там па цесных каморках ляжалі белыя, тоўстыя іоркшырскія сьвіньні. Самаздаволена хрукалі, круцячыся каля сьцен. Каля некаторых склыгталі цэлыя гурмы беленькіх, маладых парасят, соўгалі маленькімі лычамі, прасілі есьці. Тоўстая маці з павагаю клалася на бок і спакойна хрукала, а малыя, яшчэ больш ажыўленыя, пераскакваючы адно праз другое, шкуматалі мяккі жывог мацеры. Зэнбэрг ганарыўся сьвіною гаспадаркай. Ён казаў, што ў гэтым годзе саўгас перавыканае заданьне па мясе. Ён пяшчотна глядзеў на каморкі, дзе хрукалі сьвіньні і амаль кожную зваў па імя.

Калі абышлі гумно, каля прырэпату на траве селі адпачыць. Пачалася гутарка. Комсамольцы не давалі спакою Зэнбэргу.

— А як живуць рабочыя?

— Як зарабляюць?

— Ці вылічваецца за паёк?

І на ўсё спакойна адказваў Зэнбэрг. Ён гаварыў, што плата за работу вылічваецца рабочым грашыма, а за паёк бярэцца па пэўнай таксе. Гаварыў пра тое, як жылі рабочыя раней пры пану. Ён сам тады быў за каваля.

— Уставалі некалі рана. Асабліва ўлегку... На золку. І так без спачыну ажно да вечара. А вечарам часта зьбіраліся на дзядзінец да пана. Ён вельмі вялікі жартульнік быў. Зьбярэ бывала. Людзі проста стаяць ня могуць. Так морыць сон. А пан загадае „мядзьведзя“ скакаць. Гэта такія цяжкія скокі. Становяцца мужчына і жанчына адзін да другога сагнуўшыся, выпрастаюць рукі, бяруцца імі і тады круцяцца, пакуль ня звалюцца. Пан, стары халасьцяк, рагоча з балкона. Тым, што найбольш вызначацца спрытам, дае па цукерцы, а то і кубак гарэлкі. Потым, калі нацешыцца, гоніць вон.

Кватэры былі сырыя. Хварэлі дзеці. Галадалі. Вы бачылі, як цяпер. Яшчэ ня зусім добра. Але, што раней было.

Зэнбэрг доўга гаварыў уздыхаючы. Моўчкі слухалі ўсе. Некаторыя думкамі пераносіліся ў мінулае, і расло абурэньне, падкатваючыся

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

пад горла. Комсамалец Бурак пісаў нешта ў кніжку. Калі яго пыталі, ён гаварыў, што напіша нарыс, і ўсё з павагаю паглядалі на яго, і нездарма ён сам гаварыў часта:

— Я пісьменьнікам буду!

Некаторыя кпілі з яго, але ўсё-ж верылі, бо вельмі сур'ёзна ён браўся за справу. Па гумне праяжджалі вазы з нагружанымі снапамі жыта. На некаторых ехалі саўгаскія комсамольцы. Тыя звонка зда-роўкаліся, махаючы шапкамі і абяцалі, што пасля работы зараз-жа прыдуць, а фабрычныя хлопцы зазыўна дружна заклікалі да сябе.

Ванька шаптаў Веры, каб яна арганізавала сягоньня на вечары-ну больш саўгаскіх дзяўчат.

— Табе зручней!..—казаў ён.—А нам трэба завязаць дружбу.

Тая не прырэчыла.

Вечарам, калі сонца пачало хавацца, за саўгаснай адрынай пачалі зьбірацца саўгаскія комсамольцы. Зазвалі фабрычных пайсыці павячэ-раць. А потым, казалі, парашым, куды ісьці.

— На малатарню!.. на малатарню!..—крычэў Драздоў, калі ком-самольцы сабраліся ў клюбе пасля вячэры.—Няма чаго па рэчках езьдзіць!..

Было дзёве прапановы: адна—паехаць па рэчцы на круты берет лесу і там пры агнёх правесьці сход, другая—пайсьці на малатарню, пасобіць працаваць і потым параіцца, ідучы дарогаю.

— Хоць дзёве гадзіны напрацуем!..—ня сунімаўся Драздоў.

Большасьць фабрычных хлапцоў хілілася да прапановы Драздова, толькі саўгаскія хлопцы маўчалі, бо ім не хацелася ўпрагаць гасьцей у работу. Але калі Ванька Крук унёс прапанову, што напрацаваць дзёве гадзіны ў гумне, а потым адпачыць гадзіну на гумне і крануц-ца ў дарогу, ніхто не прырэчыў. Усе жыва заварушыліся і пайшлі да выхаду. Па двары ўжо разносіўся тэтар з гумна. Сэкратар комса-мольскай ячэйкі з саўгасу Карпека гаварыў, што яны ўсьлед і мало-цяць пасля звозу, бо снапы цяпер сухія.

Змрочыла. Паўзла цемень і атуляла вялікімі лахманамі сялібу. І праз гэтую цемень, як два ваўчыных вокі, праціналі агні лёкамоби-лю. Ён грукаў і так пыхкаеў, быццам гэта білася стосільнае сэрца. Прарэзьліва гудзеў барабан, грызучы кулі саломы.

На малатарні скоро раскінулі сілы. Палова пайшла падносіць снапы, палова—адносіць салому. Пажаваная саломы выскаквала цэлымі горамамі з-пад малатарні, і комсамольцы, жыва заграбаючы яе, абяруч насілі ў другі канец току. Там частка складала ў торп. Падаваць снапы арганізавалі конвэер. Сталі радочкам ад машыны ажно да канца, дзе ляжала жыта, і па два снапы швургалі з рук на рукі. У барабан падаваў стары рабочы. Ён спрытна разразаў почэпку на сна-пах і роўна пучкамі слаў жыта па століку, запраўляючы ў барабан

пры гэтым ён часамі глыбока запускаў рукі. Калі большыя пукі са-
ломы пападаліся ў барабан, барабан злаваўся, грымеў сталёвымі зубамі
і калаціў рамы.

Адвозілі мяшкі ў сьвіран. Калі жыта насыпалася ў іх з жалаб-
коў, каля малатарні іх зараз-жа клалі на воз. Праз кожныя 5-10 хвілін
ад'яжджала падвода.

Комсамольцы так захапіліся працаю, што і не заўважылі-б, можа,
што канчаецца час умоўленае працы, каб не адзін выпадак. Драздоў
працаваў вельмі шчыра. Ён, падаючы снапы, так захапіўся падачаю ў
барабан, што ня спушчаў воч з падавальшчыка. Потым стаў назяляць,
каб той дазволіў яму паспрабаваць. Рабочы не пагаджаўся, але калі
Драздоў зманіў, кажучы, што ён працаваў на малатарні і ведае, той
на хвіліну адышоў і даў яму месца. Хлопцы не прэрэчылі. Колькі часу
ішло ўсё добра. Драздоў з адчуваньнем майстры запраўляў снапы ў
барабан; праз хвіліну ён ужо стаў выхваляцца, аглядаючыся па баках,
як у гэты час моцна пацягнула яго за рукаў. Ён рвануў руку і вы-
нуў, перапалохаўшыся, яе з адрэzanым кавалкам далоні. Кроў па-
бегла на салому... Рабочы скочыў на сваё месца, каб ня даць пусты
ход у машыне. Да Драздова падбеглі хлопцы. Калі саўгаскія рабо-
чыя зноў занялі свае месцы, і работа пайшла без перабою, сабраліся
ўсё. Драздоў не адчайваўся, а нават жартаваў:

— Рукаў папсула!.. Во гадзіна!

Абкружылі вянком яго дзяўчаты. Некаторая выцягнула бінт і па-
чала ўкручваць руку. Курсы санітарак дапамаглі. Рана была не-
вялікая. На шчасьце ён недалёка запусьціў руку. Але ўсё-ж кавала-
чак мякаці з далоні быў вырваны.

— Абы пальцы цэлыя ..—сьцішаў расхваляваных дзяўчат Драздоў.

І тады можа ён першы раз адчуў сябе ніякавата. Яму было
сорамна за свае ранейшыя словы на іх. Ён бачыў, колькі ў іх энэр-
гіі і непадкупнае шчырасьці. Ён цёпла ўдзячна глядзеў на іх, але
маўчаў... Яшчэ больш ён адчуў прыхільнасьці да іх, калі тыя стрым-
лівалі выпадковыя кпіны хлопцоў. Хлопцы часамі бурчэлі...

— Во майстар знайшоўся...

І адна:—як вам ня сорамна!..—стрымлівала іх.

Так скончыліся дзеве ўдарныя гадзіны на малатарні.

Выйшлі на двор. Адмысловы месяц, як паламаная абাপал падко-
ва, вісеў над стадолаю. Несла сырасьцю з палёў. На мурагох за-
клубяю званілі таланамі коні.

Ванька Крук унёс прапанову рушыць да хаты, бо было ўжо каля
адзінаццаці гадзін, а заўтра шмат каму трэба было ўставаць на зьме-
ну. Пагадзіліся на гэтым. Саўгасная моладзь выклікалася праводзіць.

Дарогаю разважалі пра работу на малатарні. Кожны імкнуўся
давесьці, што ён быў незамянімы, і было прыемна, што расло ва ўсіх

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

імкненне да працы. Проста нечакана вынікла думка пра спаборніцтва. І тут-жа дарогаю па памяці складалі ўмову. Радаваліся, што гэта вельмі арыгінальна.

— Мы ліквідуем прарыў у гэты месяц...—абяцалі фабрычныя.

— А мы змалоцім і падрыхтуемся сеяць...—адказвалі саўгаснікі.

Так з кілёметр за саўгасам развіталіся. Абяцалі прыслаць падпісаныя ўмовы.

Ішлі да хаты хутчэй. Дарогаю сьпявалі песні, і, каб было веселей, апавядалі розныя прыгоды. Глыбокая ноч, як ключамі, званіла срэбнымі зорамі. Расьлі плечы ад работы за дзень. Драздоў ішоў пад клапатлівым доглядам дзяўчат. Ішоў і ў душы яго расло вялікае каханьне да жанчыны. Было крыўдна на сябе, што быў другое думкі раней, успамінаў пра Марылю.

Ванька і Вера зусім згубіліся ў натоўпе. Кожны ішоў паасобку і быў заняты сваім. Ванька ўмаўляўся дарогаю пра комсамольскую брыгаду ў майстэрні, падлічаў і прэктаваў, як яны павінны выперадзіць старых рабочых і ўвесь захапляўся гэтым, а Вера была ў дзугім кругу, дзе было больш дзяўчат і раілася, як зусім прыцягнуць Марылю.

Шмат было гутарак пра вучобу... Набліжалася восень, і многачто хваліўся, куды ён паедзе, і складаў пэрспэктывы на будучыню.

— Я ў Маскву ў Горны...

— А я ў рабфак да Менску...

— А я ў Ленінград...

Кожны жыў сваімі думамі, і разам з тым гэтыя думы былі ня толькі сваімі, былі агульнымі.

Няпрыметна прышлі на фабрыку. Ванька так захапіўся брыгадай, што ня ведаў, дзе дэлася Вера. І калі ён пачаў яе клікаць, усюды рагаталі:

— Жонку згубіў!!!

Добра сьвяціў вятх, абліваючы срэбрам вокны. Ванька спускаў на вокны фіранкі.

Мігуцкі ішоў сьпусьціўшы галаву, толькі Курачкін, Архіпаў і Івін здаваліся спакойнымі і ранейшымі. Пабапал іх быў канвой. За арыштаванымі з бакоў і ззаду беглі натоўпы дзяцей. Ім была цікава больш ня справа, а самы працэс вартаваньня арыштаваных. Яны больш глядзелі на чырвонаармейцаў, чым на арыштаваных, і ў думцы ў іх расла зайздасьць, чаму яны ня могуць насіць цяпер шынэлі высокага шлёму і вострае шаблі. Галоўнае захапляў наган. І каб тады прыслухаўся да іх гаворкі, дык пачуў-бы, што большасьць з іх жадае быць чырвонаармейцамі.

У клюбе панавала нейкая асаблівая строгасць. Сьцены здаваліся цямнейшымі, была пільная цішыня, а сцэна быццам сунулася бліжэй на залю.

Пачаўся процэс. За чырвоным столікам сядзелі судзьдзі. два прыезджых і тры рабочых з фабрыкі. Адзін з іх Ганушчанка ўвесь час круціў барадою і проста вылінаўся паядаючы вачыма падсудных. З аднаго боку сцэны сядзеў дзяржаўны абвінаваўца, з другога—абаронцы. Падсудныя сядзелі ўнізе, і пабапал іх стаялі чырвонаармейцы. Курачкін круціўся на зэдліку і церабіў сухімі пальцамі. Відно было, што яго нешта непакоіць.

Чытаўся абвінаваўчы акт. Многа гаварылася пра тое, адкуль карэнні шкоднікаў на фабрыцы. Успамінаўся Бычанкоў і Карнелі Аўгусцінавіч. І тады, калі гаварылі пра іх, нейчы нечаканы голас з залі хціва пытаўся:

— А дзе яны?

У акце была ўстаноўлена сувязь шкоднікаў са шкодніцкай арганізацыяй у цэнтры, якая ставіла мэтай скінуць савецкую ўладу, гаварылася пра тое, колькі шкоднікі далі страты на гэтай фабрыцы. Калі чыталі біяграфіі шкоднікаў, па залі панёсся шум...

— Дык ён і ня Курачкін? І не Архіпаў! Во, нячыстая сіла!

Калі падлічылі, колькі перабралі шкоднікі грошай, усе проста эжахнуліся. Дзівіліся, дзе яны маглі падзець гэтулькі грошай.

У гэты дзень толькі і пасьпелі скончыць абвінаваўчы акт.

Ванька вельмі здзівіўся і зрадаваўся, калі вечарам да яго ў хагу прышоў кульгавы Ігнась з колгасу. Ён, ветла прымаючы госьця, засыпаў яго запытаньнямі:

— Адкуль, браток? Чаго?

Ігнась не сьпяшаючыся распрануўся, сеў на крэсла каля століка і пачаў гаворку:

— Прачытаў я газету... даўжон я вам сказаць. Бачу суд. Во і прыехаў сюды, штобы адшукаць, хто адрыву спаліў. Мігуцкі відзь тут... а старых ужо няма. Яны далёка...

Ванька бегаў каля Ігнася, клапаціўся пра яго, як пра дзіця, падстаўляў яму яду, а сам усё пытаў, як у колгасе. І Ігнась спакойна павольна выпускаючы словы, цягнуў сваю апавядань.

— Мігуцкага і Прытыкі няма... даўжон я вам сказаць. Правялі мы іх... Зямлю самі ўзялі. А ў кватэры ў Прытыкавай я... даўжон—вам сказаць, і тыркаў сабе пальцам у грудзі. Аўтухова старшыні няма... Скруцілі. Цяпер ён на адсідках... а ў сельсавеце наш Аўдзей. Ну што яшчэ сказаць... даўжон я вам сказаць—жыта зьвязалі... пааралі папар. Да?—нібы раптоўна ўспомніўшы, сказаў ён... — адрыву, зноў вазводзілі...

І па тым, як шырока прабягала па Ігнасьвым твары цёплая ўсьмешка, было відаць, што ён рады за жыцьцё.

Ігнасю доўга не давалі спакою. Верка насядала, ці працуе там гурток кройкі і шыцця, і той толькі спраўляўся адказваць:

— Да канешні... І мая, даўжон я вам сказаць, там працуе. Вось і паглядзі...—і ён паказаў на новую, чорную паркалёвую кашулю... яна ўжо змайстравала, даўжон я вам сказаць... Да-да! —і ён вінавата паглядзеў на Веру... Даў я пытлю ёй, даўжон вам сказаць! — і ён апавядаў, што па ад'ездзе брыгады з колгасу Аноправа Аўгіння ўзняла цэлы гармідар.

Сустрэліся мы з Анопраем, а той і гаворыць, што мая нагаварыла... во тут я і даў перакатку, даўжон я вам сказаць...

Вера дакарала, што гэта дарэмна, што ня варта было крыўдзіць жанчыну. Яна ўсхвалявана даводзіла Ігнасю, што гэта само пройдзе; калі жанчыны ў колгасе больш убачаць сьвету.

Позна ляглі спаць. А назаўтра ўсе сядзелі на судзе. Ванька з Верау былі выходнымі. Пачаўся допыт абвінавачаных.

Першым адказваў кіраўнік школьнікае групы на фабрыцы Курачкін. Тут яго звалі ўжо ня Курачкіным, а Мышынскім, і калі так паміналі яго, ён уздрыгваў. Ён ня мог стаяць спакойна на месцы, пераступаў з нагі на нагу. Рукі яго ня ведалі спакою, яны то прыкладаліся да грудзей, то бязвольна віселі па баках. Вочы ён хаваў у падлозе.

Курачкін прызнаўся, што ён кіраваў і апавядаў, як адбылося яго прызначэньне на гэтую фабрыку. Здавалася, што ён шчыра прызнаецца перад тысячамі воч у залі, але ён напіраў, што ён толькі ідэйна кіраваў, а сам непасрэдна нічога не рабіў. Ён быў тады такім брыдкім, такім бездапаможным, што проста хацелася ўзяць яго за каўнер і кінуць з кручы ў рэчку. Калі ён напіраў на сваю ідэйнасьць, Ганушчанка з прэзыдыуму перабіў яго:

— А чаго вы, Мышынскі, хадзілі кожны дзень да Архіпава на ролы?

Ён маўчаў згубіўшыся, ня ведаючы, што адказваць, але пад націскам суду ён прызнаўся, што мала таго, што хадзіў на ролы, яшчэ пасылаў у Маскву да школьнікаў з канторы ўсе меркаваньні фабрыкі.

Так, адзін за другім праходзілі абвінавачанья. Калі гаварыў Мігуцкі, Ігнась ня мог уседзець на месцы, некалькі разоў імкнуўся запытацца і зноў садзіўся, а нарэшце ня вытрымаў:

— А адрыву хто спаліў, даўжон я вам сказаць!..

Мігуцкі закалаціўся. Спачатку ў яго прабегла думка стаіць, потым хацелася скласьці на аднаго бацьку, але ўбачыўшы як грозна то падымаецца, то апускаецца Ігнасёва кавяла, прызнаўся:

— Я з бацькам і Прытыкам...

Ігнась ня мог уседзець на месцы ад злосьці і калі ён пачуў, што па віне Мігуцкага прапала нага ў старога Муляўкі, ён парываўся ад Ванькі:

— Пусьцеце.. Я яго сам прыкакошу, даўжон я вам сказаць, як ерманца...

Ванька ледзь супакоіў Ігнася. Той сеў, але было чуваць, як дрыжаць у нэрвовасці ягоныя рукі. Калі Ігнась супакоіўся, Ванька даводзіў, што ерманца ён некалі і дарэмна біў—такога як сам, а гэтага варта, але й суд яму не даруе.

— От, далажу я вам, гад, пякельны...—злаваўся Ігнась.

У Волькі Панушкінай, што сядзела на пярэдніх радок, пасля допыту Косьці, калішняе каханьне мянялася на нянавісьць. Яна не магла глядзець на яго тоўсты, крыху аблеклы твар і вадзіла вачыма па бакох. Было злосна на Мігуцкага, а ў душы рос дакор і на сябе за сваю сьлепату.

.. Любіла злодзея... — варочалася ў яе ў сярэдзіне. Яна ня вытрымала і выйшла з залі.

У апошнім слове абвінавачанья прасілі літасьці. Асабліва Мігуцкі. Ён спасылаўся і на маладосьць, і на каханьне. Кляўся, што па сьмерць будзе добрасумленна працаваць.

На трэці дзень чыталі прысуд. Тысячы воч, здавалася, хацелі выскачыць, краталіся вушы, такой была напружанай заля. Суд прысудзіў Мышынскага (Курачкіна), Архіпава (Ароцкага) Івіна і Мігуцкага да 10 год турэмнага зняволеньня і 5 год пазбаўленьня правоў, Лідзе Пятроўне 3 гады, як удзельніку. Воплескамі быў сустрэнуты прысуд.

Злачынцаў павялі на станцыю, а за іх сьпіною гудзелі нястомныя лёкомобілі фабрыкі і грукалі маторы, і самі злачынцы чулі свой канец, сваю сьмерць, што стаяла ў іх за плячыма.

Ізноў праводзілі дзеці. Яны цяпер уяўлялі з сябе ўжо судзьдзяў.

Аднаго дня выклікалі на бюро парткалектыву Крука. Той думаў, што звычайна, як сакратара комсамольскае ячэйкі. А выйшла ня так, як заўсёды. Калі ён прышоў, скончыўшы адно пытаньне, Стурый сказаў:

— А цяпер пагаворым, каго нам у агітпропы парткалектыву. Івінчык паехаў у Комвуз. Я думаю так, што самы раз Ванька Крук. Ён хлопец здольны і разьвіты. Доўга сакратарстваваў ў комсамоле. Ды і член партыі не малады.

Для Ванькі гэта было нечакана. Ён зачырванеўся ад хваляваньня. Было радасна ад прызначэньня, але было шкода пакідаць комсамольцаў. Ён імкнуўся нешта пярэчыць, сабраўся ўжо гаворыць, як астатнія члены бюро пачалі падаваць рэплікі:

— Акурат будзе!

— Чаго чырванееш, як дзяўчына!

Тады Ванька ўжо клапаціўся пра намесьніка. Ён ставіў сур'ёзна пытаньне, каго паставіць у ячэйку. Стурый яго папярэдзіў.

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

— Ты думаеш, мы ня думалі, мы так сабе сядзім.

Драздова паставім. Ён хлопец актыўны.

Ванька ўспамянуў погляды Драздова на дзяўчат, яго адносіны да іх і пачаў адводзіць яго кандыдатуру. Стурыв усьміхнуўшыся сказаў пасья яго адводу:

— Ізноў ты адстаў. Сягонья ён быў у мяне і прызнаўся ў гэтым сам. Прыходзіла з ім і Марыля. Памыляўся, але хлопец — бой! А ты-ж сам у іхнім бюро застаешся.

Ванька пагадзіўся. Пасья пасяджэння ён не заўважаючы, проста падскакваючы бег да хаты. Па дарозе яго спынялі комсамольцы. Ён, каб не хваліцца, пачынаў так:

— Было пасяджэнне колектыву. Знаеш, мяне на партработу бяруць.

— А хто ў нас будзе? — пыталіся тыя.

— Мусіць Драздоў... — адказваў ён і зноў бег далей.

Так ён спыняўся многа разоў. Было радасна, што партыя даручае яму адказную справу. Хацелася хутчэй сказаць Верцы. І калі ён увайшоў у пакой і не знайшоў Веркі дома, яго грызла нецярплівасць. Ён некалькі разоў паглядаў у вакно, чакаючы, ці ня ідзе, нават выходзіў на вуліцу. А ў галаве ўжо складаліся пляны, як ён возьмецца за новую работу. Ён ужо падзяліў ячэйку на групы, падбіраў для іх літаратуру, даваў консультацыі і сам кіраваў заняткамі. Трэба мне літаратуры больш выпісаць, — разважаў ён.

Калі ўвайшла ў хату Верка, ён яшчэ з усім юнацкім запалам закруціў яе па хаце, потым пачаў таропка казаць свае навіны.

Верка слухала і радавалася за яго. Яна гладзіла яго жорсткія валасы, сама хацела таксама многа сказаць яму.

— Ведаеш, Ванька,... — гаварыла яна. Гэта вельмі добра. Але помні пра вучобу. Нам трэба быць многакультурнымі. Думай, што трэба будзе і паехаць.

— Так... так... Верачка. Паеду... абавязкова паеду... толькі папрацюю добра... Тут так многа работы. І я тут патрэбен яшчэ. Бачыш, партыя гэта сама ведае.

— Ванька... — гаварыла нахінуўшыся Верка... — я падаю заяву ў партыю. Як ты думаеш? І яна чакала адказу ў жывых вачох Ванькі.

— Правільна!.. Правільна!.. Я пра гэта даўно думаў. Ты можаш быць у партыі, Вера... — і ён хінуў яе бліжэй да сябе.

Яны чулі, як аднолькава ў іх б'юцца сэрцы. Яны адчувалі, што нават думкі іхнія плывуць аднолькава, і было радасна. Сьвятлеў пакой, а на паліцы, здавалася, краталіся кніжкі і звалі да сябе. Быў такі настрой, калі хацелася многа думаць, мала гаварыць і чуць аднаму другога.

Верка складала ў галаве ўвесь працэс пераходу ў партыю. Яна ўспамінала сівoga Ганушчанку, і здавалася ёй, што яна стаіць перад

ім і просіць рэкамендацыі. Нават у ваччу ў яе ўжо ляжала анкета, а ў сьпісе рэкамендацыі Ганушчанкавы крупчасты подпіс: „Ганушчанка Андрэй, член партыі з 1912 году, білет № 0213489.

Калі Ванька пяшчотна туліўся да яе, яна быццам раптоўна ўспамянула і адкрыла яму сваю таямнічасыць:

— А ведаеш, Ванька... у мяне... я... цяжарная!

Доўга цалаваў Верчыны валасы Ванька. Ён радаваўся, што нараджаецца новае жыццё, і, каб быў тады Драздоў, можа яму і не спадабалася-б гэта.

Фабрыка паходзіла на ўзпушаны лягер. Па ўсіх куткох чорнага двара капорхаліся людзі. Зьвінелі лапаты, грукалі па бруку нагужаныя тачанкі, зьвякала жалызьцё. А ў сярэдзіне стаялі, як мертвыя, машыны, і па іхніх няжывых рэбрах лазілі рабочыя, пераціралі суставы.

Гэта быў дзень паходу за чыстату. Машына любіць, каб яе шанавалі, тады яна не нэрвуетца і працуе роўна.

Стурыт бегаў з лапатаю па дварэ. Падыходзіў да групы рабочых, пасабляў ім. Ён увесь час даводзіў:

— Нам трэба даць ход. Ды каб і знадворку было ня сорамна паглядзець. А то маглі-б на гразі і ў рэчку ўсёю фабрыкаю сплыць...

Рабочыя моўчкі прыбіралі лом, грузілі на тачанкі, скрэблі лапатамі гразь. Стурыту спакойна каторы-небудзь адказваў:

— Не клапацеццяся, Фрыц! А мы навошта? Як люстэрка будзе!

Ванька падмятаў двор. Пасьля прыбранага лому трэба было адсоўваць сьмецьце ў бакі. Ён так спрытна завіхаўся мятлой, захапіўшыся чысткай, што нават Драздоў, што зьбіраў ламачча побач, жартavaў:

— Табе на фабрыцы і няма чаго рабіць. Ты-ж першы дворнік! Ідзі вуліцы мясці.

Ванька прапушчаў гэтыя жарты, а сам яшчэ больш разганяў мятлой, як касой наўкруг сябе. І здавалася яму, што ён разам са сьмецьцем гоніць і шкоднікаў з фабрыкі. Быццам у сьмецьці ляжалі, боўталіся Мігуцкі, Курачкін і Архіпаў. Запамятаваўшы, калі прабегла па двары „кукушка“, ён кінуў крыху сьмецьця на рэйкі. У ваччу здавалася, што там ляжаў Мігуцкі, і, калі Стурыт крыкнуў на яго заду—што ты робіш?—ён, уздрыгнуўшы, апамятаваўся:

— Неяк вырвалася!

Да Стурыта падбег ажыўлены Абуховіч. Ён грукаў ад нецярплівасьці лапатаю па доле і ўсхвалёвана апавядаў:

— Дабіліся свайго, Фрыц! Гукава зьнялі са станцыі. Учора прыслалі новага, свайго, комуніста. От чорт, ня будзе больш пустых вагонаў ганяць.

Абуховіч перадаваў, што ён быў у комісіі, калі правяралі справы.
— Чаго толькі там не знайшлі, гаварыў ён. А галоўнае, што ён мог кожны дзень адвозіць нашу паперу. Ён-жа затое, што не давалі грошы, зрываў нам усё.

Абуховіч пачаў зграбаць гразь каля Стурята і бясконца апавядаў пра станцыю.

— Добра, калі за сваю справу хварэеш,—супакойваў расхвалыванага Абуховіча Стурят.

У рольным аддзяленьні ішла капітальная чыстка. Тут працавалі паккамэрніцы.

Каля кожнага ролу проста вянкамі віліся дзяўчаты. Чысьцілі, шаравалі яго. Ганушчанка залазіў сам у сярэдзіну, аглядаў вінцелі. І калі ён выпростаўся ў сярэдзіне і па грудзі тырчэў з ролу, ствараўся малюнак карагоду. Быццам Ганушчанка быў у карагодзе маладым хлопцам, а вакол яго зьвінелі маладыя галасы дзяўчат. Ён нават у часе работы раз пажартаваў. Стаючы ў ролу, нахінуў на бок шапку, узяўся рукамі ў бакі і прыстукваў нагамі, сьпяваючы карагодную песьню:

— Каго любіш—пацалуй!.. каго любіш—пацалуй!..

Пранёсся здаровы сьмех па ўсім аддзяленьні. Нечаканы жарт Ганушчанка ўзбадзёрыў дзяўчат, і яны, каб даслужыць старому, пачалі:

— Ой люлі, пацалуй!

— Ціш-ша... вы, супакойваў Ганушчанка, а то і сапраўды падумаюць, што мы тут у карагоды гуляем.

Але песьні ня стрымаць. Пачалася толькі новая. І яна зьвінела вакол. Галасы праляталі праз ролы, мацнелі там і біліся ў шыбы. Шаравалі забруджаныя, чорныя бакі ролаў і сьпявалі. Нездарма кажуць, што з песьняю лягчэй. Ганушчанка быў ужо ня рад, што пачаў.

Ён пералазіў, аглядаючыся з ролу ў рол. У адным ён доўга капорхаўся і незадаволена доўга мармытаў:

— Зьбіў-жа, мядзьведзь, галоўку ў вінцелі. Напэўне грукаў ломам. Толькі пазаўчора адрамантавалі. Ён злаваўся на майстра Зарубу, якога ўвесь час прыкмячаў у нядбайнасьці.

Вера працавала тут. Яны стаялі на адным роле з Марыляю. У часе работы гаварылі паміж сабою.

— Ну, я цепер вольная!..—хвалілася Марыля. Учора, як прабралі Жыраўскага на ячэйцы, дык сягоньня цішэй вады. Што хочаш, тое і рабі... Нават сам гаварыў мне, чаму гэта я на ячэйку не хаджу.

Вёрка радавалася за сяброўку. Умаўлялася з ёю вечарам ісьці на гурток, а сама і ў часе гутаркі ўвесь час ня спускала воч з Ганушчанкі. Пільнавала яго. І як ніколі ёй хацелася з ім пагаварыць. Яна чакала толькі добрага моманту. І калі падышоў да іхняга ролу

Ганушчанка, яна ўвесь час жартавала з ім. Неяк адразу не магла пачаць. Ёй здавалася, што тут ён ня будзе гаварыць сур'ёзна. Доўга вагалася, ці гаварыць, і нарэшце пачала. Яна чырванела ад натугі слоў, якія сыціскалі ёй горла.

— Дзядзька Андрэй!.. Ці можна...

Той жартаўліва перабіў:

— Га! Замуж за мяне захацела! Позна ўжо!

— Ах, які вы нягодны...—быццам і сапраўды злавалася Вера.

Тады Ганушчанка ўвесь стаў увагаю.

— А што-ж дачушка?

— Ды я не хачу табе цяпер гаварыць!..

— Ну, скажы!..—упрашваў ён.

— Калі ты ня слухаш!..

— Ды слухаю!..

Тады Верка сур'ёзна вынула з кішэні курткі складзеную анкету і, нічога ня кажучы, падала яму. Па твары Ганушчанкі прабегла ўсмяшка. Ён паглядзеў на анкету і толькі сказаў: „Рэкамендацыі хочаш?“ І калі Вера кінула галавой, спакойна вынуў з кішэні хэмічны аловак, пасьлініў паперу і на брыжы тоўстага ролу пачаў падпісваць.

Не магла стаяць з радасці Вера. Яна ўся дрыжэла. Такім дарагім ёй здаваўся дзядзька Андрэй. Гэта быў першы формальны акт уступлення яе ў партыю. Узяўшы ад Ганушчанкі анкету, яна доўга ўглядалася ў подпіс старога, потым уклала анкету ў кішэню і пачала яшчэ больш націскаць анучаю, шліфуючы брудныя бакі ролу.

Падвечар, калі скончылі работу, Стурыйт і Ганушчанка хадзілі па ўсіх цэхах фабрыкі і аглядалі. Чыстата лашчыла вока. Стаялі адчышчаныя ролы, новымі здаваліся машыны, блішчэлі накаты. І калі праз вакно падалі кароткія прамені вечаровага сонца на якую-небудзь частку машыны, яны пераскаквалі на другія і ігралі.

— Вось так павінна і заўсёды быць!..—гаварыў Ганушчанка. Нашых хлопцаў трэба толькі прывучыць, і фабрыка будзе, як люстра.

Маўчаў Стурыйт: ён ведаў, што Ганушчанка гаворыць праўду.

У машыны, за контрольным столікам, сядзеў Аўсей Лібман. Ён пісаў нешта на лахманку паперы, нязграбна трымаючы аловак. Калі падыходзілі Стурыйт і Ганушчанка, ён кінуў паперу і аловак на столік, а сам вышаў насустрач.

Ён шырока растапырываў рукі і моцна грукаў імі сабе па баках. Нія даўшы агледзецца Стурыйту, ён хуценька загаварыў:

— А... Фрыц! Быў я ўчора ў раёне на нарадзе. Ты ведаеш, што?—і сам пры гэтым хваляваўся і радаваўся.—Райком мяне на курсы рэдактароў хоча ў Менск слаць. Як ты думаеш, га?—і ён проста бегаў вакол Стурыйта, чакаючы адказу.

— Ну што-ж, едзь! Прыедзеш і Курніцкага зьменіш, бо мы яго на другую работу мяркуем. Вучыся, стары балабоста!..—жартаваў Стурыйт.

У Аўсея хутчэй забегалі зрэнка. Потым ён, нібы што ўспомніўшы, глуха зарагатаў, насядаючы проста на грудзі Стурты і Ганушчанку.

— Памятаеце!.. памятаеце вы Караткова, што прыяжджаў сюды налёт рабіць...—і ён ня мог стрымаць сьмеху.—Я яго бачыў. Ды гэты Караткоў, хто ён ёсьць, як-бы вы думалі?—і ён зрабіў перадых.—Ня ведаеце? Папоў сын!..

— Ды што тут сьмешнага, чаго ты заходзішся?—пытаў Стурт.—Прагналі ды і ўсё.

— Не! не!—закідваў рукамі Аўсей. Дай ты мне дагаварыць. На нарадзе ён выступіў. Пачаў гаварыць бясконца, што павінны рабкоры рабіць, і што слова, дык божыцца: камуністычная партыя... камуністычная партыя... Ажно ён не разгледзеў усіх. Як толькі кончыў, дык вышаў з таго раёну хлопец, адкуль ён родам, і гаворыць:

— Як гэта вы, таварыш Караткоў, сюды папалі? Дык Караткоў проста ўехаў у каўнер. А той хлопец усё гаворыць, як дровы коле...—казаў Лібман.—Таварышы, гаворыць ён... гэты самы Караткоў у нас коопэрацыю абакраў, растраціў значыць. Як ён сюды папаў? Ды ён-жа яшчэ папоў сын! І бацька яго зараза. Караткоў толькі вышаў і пачаў апраўдвацца, што камуністычная партыя ўсім дае работы... ну, мы яго прагналі адтуль і з рэдакцыі.

Лібман проста рос ад здавальнення. Калі Стурт і Ганушчанка пайшлі далей паўз машыны, Аўсей хуценька падбег да свайго століка і пачаў дапісваць. Ён старэнна выводзіў літару за літарай, і, хоць рука яго дрыжэла, ён не адрываўся ад паперы. У думках ён ужо быў на курсах у Менску.

Драздоў і Ванька сядзелі ў невялічкім пакойчыку ячэйкі і перагортвалі паперы. Ванька перадаваў новаму сэкратару справы. Драздоў доўга ўглядаўся на сабраныя ў папках паперы, цёр задумліва потны лоб, потым ўзяў рукой і пасунуў паперы на бок.

— Ну іх к чорту, валакіту гэтую. Ты мне лепш раскажы, што рабіць трэба...

— Гэта само сабой, а і без папер не абыйдзешся. Вось бяры плян і глядзі.

І тады яны пачалі разглядаць пункт за пунктам. Драздоў значыў алоўкам выкананыя пункты.

Калі скончылі з плянам, Ванька доўга гаварыў, што цяпер трэба рабіць, ён па дваццаць разоў круціўся каля аднаго пытаньня, жадаючы, каб Драздоў адразу ўхапіўся за работу.

— Табе толькі ўчапіцца, а гам пойдзе!..—гаварыў Ванька.

Калі яны захапіліся плянамі, як правесьці міжнародны юнацкі дзень, і спрачаліся, як лепш падабраць праграму вечару ў той дзень, у пакой увайшлі Верка з Марыляю.

Хлопцы толькі глянулі на іх і працягвалі сваю гаворку. Дзяўчаты слухалі іх. Толькі, калі Драздоў пачаў меркаваць, што на нечар трэба будзе запрасіць артыстаў з гораду, Марыля прэрэчыла: — На ліха яны! Прыедуць ды толькі цягнуць нейкія оперы, што ажно спаць хочацца. Лепш самім наладзіць. Ёсць-жа ў нас драмгурток.

Драздоў агрызнуўся:

— А што-ж ён робіць твой драмгурток?

— Вось і гавары з табой. Трэба яго ўзварушыць толькі...

— Ну вазьміся-ж і ўзварушы!

— І ўзварушу!

Марыля ўзялася кіраваць драмгуртком. Драздоў ажно павесялеў, што яна сама ўцягваецца ў работу.

Вера пацягнула ўсіх на рэчку. Там ладзілася сягоньня спаборніцтва па плаваньні. Яны прышлі на бераг, калі там было ўжо ўсё падрыхтавана да пачатку. Першай рыхтавалася хлапецкая команда. Хлопцы стаялі на беразе, моцныя, загарэлыя і з нецярплівасьцю чакалі сыгналу. Драздоў—вялікі ахвотнік да спорту—ня вытрымаў. Ён хуценька скінуў з сябе верхнюю вопратку і ў трусіках падбег да каманды. Хлопцы жартавалі:

— Глядзі, Пётра, не прыплывеш назад!

— Застанешся, як на стадыёне...

Але ён многазначна кінуў галавою, гіронічна выціснуўшы: — н-ну?!—і быў гатовы кінуцца ў ваду.

Трэба было праплысьці туды і назад два кілёметры. Туды пад ваду і адтуль назад.

Далі сыгнал. Разам усе кінуліся ў ваду. Захлюпалі хвалі. Пачалі плысьці. Тырчэлі толькі галовы з вады, ды часамі выгіналіся плечы. Плылі, як хто ўмеў: хто ў граблі, моцна заграбаючы ваду пад сябе і адпіхаючыся нагамі, хто мерна расьсякаў ваду рукамі навывысяж, у паўсажонкі, а хто дагары.

Каля берагу плаўцоў пайшло многа праводзіць. Тыя, што засталіся, сачылі за адплываючымі галавамі. Далей, як качкі, расплыліся галовы. Тырчэла то па аднэй, то па некалькі разам.

Ванька і Вера з Марыляю засталіся чакаць. Верка з Марыляю гаварылі між сабой, як ім наладзіць драмгурток, думалі, адкуль дастаць сродкі для настановак, а галоўнае—ламалі галаву над п'есаю.

— Няма добрае...—скардзілася Марыля.—Чаму гэта не напішуць добрае п'есы для нас?

— Пісьменьнікі вінаваты...—гаварыла Верка. Каб яны ведалі, як яна трэба тут, яны напэўна напісалі-б больш п'ес.

Парашылі, што трэба зьездзіць за п'есамі ў раён.

Ванька так угледзеўся на плаўцоў, што ляжаў застыўшы, устаўшы вочы на рэчку, абাপёршыся на локці. Ён ня чуў нават, пра

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

што гаварылі дзяўчаты. А Верка з Марыляю, заўважыўшы гэта, захацелі над ім пажартаваць. Ціхутка падкраліся і пацягнулі разам за ногі. Локці выскальгнуліся, і ён упаў тварам на зямлю. Раптам павярнуўшыся, ён хацеў вылаяцца. Дзяўчаты бачылі, што ён злуецца, і пачалі смяяцца. Тады ўбачылі яны, што адыходзіць чырвань у яго з твару, а рот расьцягнуўся ва ўсьмешцы:

— Кіньце, вы... Вам ня цікава, дык і не глядзецце. Чуць не забілі, гадзіны!

Селі чакаць разам. Здалёку набліжалася першая белая кропка. Пачалі гадаць, хто ідзе першым. Вакол загаварылі і заспрачаліся дзесяткі галасоў.

— Пятроў!..

— Які табе Пятроў! Я ведаю, што Кантар возьме.

— А вось і не!

— А вось і так!

— Давай заклад!

Верка жартавала, што абавязкова Драздоў прыдзе апошнім. На стадыёне,—гаварыла яна,—заўсёды так. Ён такі непаваротны...

— Паглядзімо яшчэ,—азначыў Ванька.—Ён хлопец моцны.

Расьлі і набліжаліся белыя кропкі на вадзе. Скора было чуваць, як хлюпаецца вада, праз хвіліну быў відаць твар першага хлопца.

— Драздоў!.. Драздоў!..—закрычалі вакол. Усе рынуліся бліжэй да рэчкі, вось-вось гатовыя зваліцца ў ваду. Чакалі Драздова. За ім неўдалёк плылі яшчэ некалькі хлапцоў.

Драздоў, пад гукі адабрэньня, выскачыў на бераг першым. Ён парывата дыхаў. Страсянуў з сябе ваду і з выглядам пераможцы пачаў хадзіць па беразе, зводзячы для роўнага духу рукі ўгару.

Прыплылі астатнія. Трасьлі рукі Драздову. А ён радаваўся, што першы раз перамог у выперадках, хоць на вадзе, калі не на стадыёне.

Адна за другой бомкаліся ў ваду дзяўчаты. Паплыла жаночая команда.

Закружылася восеньскае лісьце над фабрычнаю брамай. Спахмурнелі сады. Сыцюдзёная імгла забіралася пад расшпіленыя накідкі і курткі і давала сябе адчуваць. Менш стала людзей на вуліцах і ў парку, зусім перасталі езьдзіць на астравок. Затое больш стала ў клюбе. Толькі змрочыла, там ужо гулі па розных пакоях галасы моладзі.

Запрацавалі гурткі. У адным сядзелі за кніжкамі, у другіх разьбіралі стрэльбу, складалі, надзявалі працівагазы.

Стрэлка на паказальніку прамфінпляну знадворку клюбу пераваліла за 100 процантаў. Яна ўжо зьбіралася далей, пад 110.

У колектыве па-ранейшаму сядзеў Стурыйт і меркаваў, як павысіць прадукцыю. Ён выклікаў Ганушчанку і цяпер чакаў яго. Хацелася пагаварыць з ім, як ён думае зрабіць, каб менш зношваліся сукны на машынках, бо на гэта вельмі скардзіліся рабочыя.

Учора яшчэ толькі пастанавілі накіраваць старога Андрэя на год у колгас. Райком патрабаваў добрага чалавека. І Стурыйту было радасна, што ён дае гэткага добрага чалавека пад загад, райкому і шкада, што цэлы год ня будзе Ганушчанкі, да яго ён прывык усёроўна, як да бацькі. Яму здавалася, што будзе сумаваць па ім уся фабрыка. Ня будзе больш старога, які пазнаў дзень і ноч па ўсіх заканурках і ўсё мацаў, усё пераглядаў.

Ціха адчыніліся дзверы. Увайшоў Ганушчанка, а з ім Муляўка, грукаючы дрыўлянай нагой. Яны жыва прывіталіся, селі на крэслы, Стурыйт забегаў каля іх, частаваў папяросамі, яму хацелася як мага дагледзіць гэтым адданым старым рабочым. Муляўка і не глядзеў на сваю нагу, спакойна курыў папяросу. І калі Стурыйт распытваў, як здароўе, ён голасам, быццам і нічога з ім не здарылася, гаварыў:

— Заўтра на работу пайду...

Ён гаварыў так упэўнена, што здавалася не выклікаў ніякіх супярэчнасцяў.

Стурыйт упэўняў, што час яму ўжо і адпачыць. Досыць напранаваўся. Гаварыў, што ён будзе забяспечаны. Фабрыка яго не пакіне. Але Муляўка не пагаджаўся, круціў галавою і, здавалася, абражаўся.

— Пусьціць ня хочаце! Я-ж звяр'яцею ад суму. Што я буду рабіць? А даглядаць за каласюрай я магу.—Во яшчэ ёсьць...—І ён паказаў дужыя рукі.—І стаяць магу...—Муляўка ўстаў з крэсла і некалькі хвілін стаяў у пакоі.

— На каня я не магу сесці. Там ужо вы, калі трэба будзе. А каландры мяне прымуць. Яны мяне знаюць...

Дарэмна Стурыйт і Ганушчанка адгаварвалі яго. Ён стаяў на сваім. Парашылі задаволіць просьбу старога.

Потым пачалі гаворку пра сукны. Ганушчанка надсунуў пад сябе паперу і пачаў маляваць, паказваючы Стурыйту і Муляўку. Ён наказваў ім, што трэба зрабіць, каб менш цёрліся сукны.

— Рэгуляваць вінты... а то заціснуць так, што сукно напружваецца, ледзь ня пэнкне, вось і трэцца... Сабраць майстроў і пагаварыць з імі—вось што трэба,—упэўніваў Ганушчанка.

— Шкада мне разьвітацца з табой, Андрэй!—гаварыў Стурыйт і ў вачох яго сапраўды прасьвечваўся сум.

Ганушчанку гэта быццам і мала крatala.

— Знайшоў шкадаваць каго. Я з ахвотай еду. Ubачыш, як папрацую. Вы толькі пасабляйце.

Позна пакінулі Стурыйта. Узяўшыся за рукі, стары Муляўка і Ганушчанка ціха ішлі на фабрыку. Калаціў вецер гальлё, ападала

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

з шумам восеньскае лісьце, цемната кідалася пад ногі, а вочы ішлі да фабрычнае брамы, залітай электрычным сьвятлом...

— Помніш, Андрэй, гэтую браму?—гаварыў Муляўка.—У пятым годзе...

— Яшчэ як помню,—адказваў уздыхаючы Ганушчанка.

І яны прайшлі праз яе, праз двор, пайшлі па цэхах. Доўга хадзілі, аглядалі кожную мясьціну. І расьлі ўспаміны. Ём была знаёма тут кожная мясьціна, як кожны куток у сваёй хаце. Яны бачылі сябе юнакамі і маладымі то за аднэй, то за другой машынай, такімі, як некалі былі.

Каля аднае каландры Муляўка прасіў пачакаць. Ён доўга стаяў, глядзеў, як шабуршыць праз яе валікі папера, падышоў і пагладзіў раму, міжвольна прагаварыўшы:

— Заўтра да цябе прыду...

За поўнач ад фабрыкі сунуліся па дарозе да хаты старыя. Адзін радаваўся, што заўтра зноў зьвернецца, каб стаць на старое месца, дзе яму знаёмы кожны шрубік, а ў другога на сэрцы расла трывога, што скорая трэба разьвітацца з ёй хоць і ненадоўга.

Ганушчанку праводзілі на станцыю. Стурыт і Ванька неслі спакаваныя яго хатулі. А кругом была проста дэманстрацыя. Вышлі старыя таварышы праводзіць свайго Андрэя. Комсамольцы ішлі разьвітацца са сваім дзядзькам. Дзень быў сухі, падмёрзлаваты, грукалі ногі па застылай дарозе, гудзелі галасы. Стурыт усю дарогу раіў Ганушчанку, як трэба сябе паставіць у колгасе; ён больш упэўняў яго, што ён сам, Андрэй, ведае як рабіць. Ганушчанка жыва, проста не па-старэчаму перастаўляў ногі і трос на халодных праменьнях рэдкаю барадою.

На станцыі перад тым, як сесці ў цягнік, Ганушчанка з усімі разьвітаўся. Доўга падыходзілі да яго і расьлі рукі, і калі хто-небудзь затрымліваў, другі проста адштурхоўваў яго, даючы разумець, што многа чакаюць разьвітацца. Калі адыходзіў цягнік, усе махалі шапкамі і хусьцінкамі. Крычалі пажаданьні на дарогу. А Ганушчанка стаяў на ўсходцах і сьмяяўся. Здалёку ён крыкнуў яшчэ:

— Кланяйцеся Муляўку!

У той дзень вечарам Ванька і Драздоў арганізоўвалі комсамольскую комуну. Сабралася трыццаць чалавек, якія хацелі жыць разам. Умовіліся ўвесь заробатак складаць і выдаткоўваць так, каб усім было роўна. Набываць тое, што каму патрэбна. Комуна ўжо атрымала інтэрнат.

Ванька адчуваў, што гэты пачатак пойдзе далёка на фабрыцы. Ён хваляваўся, выступаючы на сходзе комуну, уносячы прапанову, як арганізаваць сумеснае жыцьцё, захапляўся новаю ідэяй:

— Гэта першая комуна на фабрыцы і з нашай майстэрні. Хутка будуць на ўсёй фабрыцы комуны.

А ў гэты час каля каландры стаяў і сачыў за кожным яе рухам стары Муляўка. Стаяў і ня чуў аніякае болі ў нагах, ён зусім забыўся, што замест нагі ў яго дзеравяшка і, крыху накульгваючы, хадзіў каля машыны.

Роўна, бесьперапынна білася фабрычнае сэрца; мерна круціліся барабаны на машынах; плыла белая рэчка паперы.

Аднаго дня Ванька Крук варочаўся з заняткаў да хаты. Было прыемна ад таго, што гурткі працуюць добра, што асвойтаўся з работаю. Да таго-ж Стурит гаварыў, што ёсьць думка, каб накіраваць яго ў комвуз, і Ваньку хацелася хутчэй перадаць пра ўсё Верцы. Ён сьняшаўся да хаты. На парозе яго спаткала Марыля і загарадзіла рукамі дзьверы. Ванька здзівіўся. Ён пачаў адсланяць Марыліны рукі, але тая па-ранейшаму яго ня пускала. Яна крыху засаромеўшыся гаварыла:

— Ня ідзі!.. Ня трэба... Верка родзіць..

Іскра радасьці прабегла па ўсім Ванькавым целе. Яму хацелася хутчэй праскочыць праз дзьверы. За дзьвярыма пачуліся стогны. Ён выскачыў на двор, пачаў часта хадзіць каля вакон. Ён чуў, што там за вакном нараджаецца ягонае жыццё. Але калі Вера стагнала, балюча сьціскалася сэрца. Было шкада яе. І ўспамянулася яна яму белагаловаю дзяўчынкаю, жывая і вясёлая, успамянулася рэчка і колгаснае поле, дзе яны гаварылі адно аднаму пра шчырасьць. За гэты час ён успомніў сябе ад самага дзяцінства, і здавалася, што і ягонае дзіця ўжо здолее гаварыць з ім...

Мары плылі разам з апошнімі лістамі, што зрываліся з дрэў і адносіліся ветрам. І хоць вецер і золь білі яму ў твар, ён нічога ня чуў, заведзена ходзячы з канца ў канец каля вакна.

Калі вышла Марыля і паклікала яго, ён угрунь ускочыў у хату. На ложку ляжала стомленая Вера. Вочы яе ўпалі і былі абведзены чорнымі кругамі, а з іх сьвяціў такі цёплы, матчын бляск. Валасы былі раскіданы па падушцы. Ён ня бачыў нікога. Падбег, доўга цалаваў Верку, потым адскочыўшы ўбачыў у ночвах малое, чырвонае цельца, якое пішчэла ад няпрывычкі да новага сьвету, стаяў каля яго і доўга неадрыўна глядзеў.

— Сын...—сказала змучаная Вера.

— Сын...—запаланіла гарачая думка галаву Ванькі.

Нарадзіўся новы фабрычны чалавек. А за вакном ня сьціхаючы грукала фабрычнае сэрца.

Жаданы мой госьць

Адчыняцца дзьверы кватэры маеі.
І вось, ня стрымаўшы разгон,
як шум віхрамётны
вясёлых завей,
убягае жаданы мой госьць.

Палае, як сьвежы ад ветру пажар,
бязвусы ягоны твар.
З плячэй зьвісаючы,
зьмяты пінжак
таемнасьць гадоў захаваў.

З ім разам,
адкінуўшы к чорту тугу,
імчыцца, як лёт гадзін,
і голас гудкоў, і вулічны гул,
стварыўшы акорд адзін.

І вось ён садзіцца
ля столу майго.
Глыбее вачэй яго дно.
Звычайна і проста так
мой госьць
гаворыць тады са мной:

— „Ты пішаш, поэт, ты марыш поэт,
пра вобразны дзіўны сад,
напэўна дзесяткі новых поэм
за гэты час напісаў?“

— Напэўна ізноў
шчыльны вузел сплёў,
нуду на паперы разьліў
пра тое, як дзесьці сярод палёў
калісь васількі цьвілі.

— Альбо пра красу сінязорных вачэй,
пра мяккасьць дзявочых кос,
словам, пра тое, пра што лягчэй

ЖАДАНЫ МОЙ ГОСЬЦЬ

сказы разьліць ракой.

— Ды толькі ці думаеш
часам над тым,
што віхрам ляцяць гады,
і ты бяз тэмы станеш пустым,
як шклянка без вады?...

— Кватэры тваёй чатыры сьцяны
романтыкай шаласьцяць,
ня чуеш ты пахаў
сапраўднай вясны
і звону свайго жыцця.

— Даволі! Трубі сваёй музе адбой,
кладзі пакуль што пяро...
Хадзем! І мажліва перад табой
паўстане чаканы гэрой.

— Пазнай глыбіню красы і нягод,
паслухай, чым дыша завод...

І цягне тады мяне мой госьць
з сабой на рабочы сход.

І я не прырэчу. Спакойна іду
туды, дзе красуецца клюб.
У нізках размоваў,
збытаных дум
тэму, як мяч, лаўлю.

Апальвае загадзя новы агонь
настрою маіх страі.
Упэўнены я,
што гэты мой госьць
таварышам будзе маім.

лістапада 1930 г.

А. Пруднікаў

Б р а т у

Забойшчыкам, завербаваным на Донбас

Брат!
Ты чуеш?
Іду к табе
у падземны цэх
на зьмену!
Там—на поўдні,
ты вугаль даўбеш,
цвёрды,
як мрамур,
вугаль каменны.
Не магу я больш!
Не магу,
Без карыснае
працы
шляцца...—
Я іду,
дзе гудкоў перагуд,
расшпіліўшы кашулю
насьцеж.
Знаеш, крыўдна,
што я вось тут,
так далёка
ад
дымных ускраін,
калі там
без мяне растуць
мэталёвыя
волаты краю.
Я хачу—
абарваным,
як ты,
і запэцканым
сажаю чорнай,

са ўсіх сіл,
 бы разьюшаны тыгр,
 акунуцца
 ў падзем'е штолень.
 Вугаль крышыцы!
 'Рваць руду!
 Біць гравіт!—
 Кіркою й ломам...
 Малады,
 і калі ты дуж,—
 Лепш няма,
 працаваць маладому.
 Абы не змаўкалі
 домны,
 не перастывалі
 стальлю
 на зары
 маладога сёння
 і будучыні
 даляняй.
 Старана!
 абручамі рэек,
 далячыню
 тваю падпярэжам,
 каб па ўсіх
 атажылках
 гарэў
 ток
 маладога
 энтузіязму!
 Не магу я так!
 Не магу!
 Хачу я
 цягаць
 балванкі,
 выплаўліваць формы
 для фабрык,
 для гут,
 на вырабы
 лыжак і шклянак!
 Адчуў,
 што ня так живу,
 не на тое
 на сьвет прышоў я!

А. ПРУДНІКАЎ

Будаўнік!—
слухай песню маю жывую
і успрымай
душой.
Я дагэтуль
падносіў
цэглу,
мураванья сыцены
высіў
і крыху,
затаіўшы
элегіі,
сумаваў
па палёх
і
высях,
А цяпер?
Чуеш, брат!
Я іду
штурмаваць
падзем'е...
Будзем разам
кіркою даўбаць
цвёрды,
як мрамур
вугаль каменны.
Не шкадую—
растрачу
сілы усе,
адарвуся
на век
ад утомы,
абы
дынамічнай
біліся
пульсы
накаленых
домнаў.

Менск 18/II—31 г.

Пуцёўка ў цэх вясны

Мы прагортваем табэль.

Там вырасьлі ўпартыя лічбы:

Каліроўкі ўдаліся,

Ня шкодзіць сырая вада;

Парніковая закець

Таксама ня выбыла

З гаспадарчых рээстраў

І справаздач.

Шасьцігранны аловак,

Як коньнік чорны,

Праскакаў па градзе,

За параграфам сёмым зьнік.

І на роўным квадраціку

Ўстала рэкордная норма,

Норма патрэб і выдаткаў

Прышоўшай вясны.

Рахунковы работнік—

Эстэт у складаньні рээстраў.

Ён паклаў на спакойныя вусы

Прыгожы, някрануты сьмех.

А вясна—

Неспакойны, нэрвовы маэстра,

На папрэўшыя плошчы

Выходзіць зьвінець.

У вясны нашай, сёлетняй—

Бурыя косы,

У вясны гэтай—

Сілы і росту ключы.

Вось таму на гарачых

Імпульсаў раскосы

У карычневых блюзах

Ідуць трубачы.

Ў перагорнуты табэль

Запісаны ўпартыя лічбы.

На квадраціках сьціплых
 Зьмясьцілі вясну.
 Ё распарадак работ
 Назаўсёды ўведзены
 Мінімальныя дозы
 Развагі, гульні і сну.
 Мы напружваем моц.
 Кожнай хвілі даём пуцёўку.
 Нават дзень прымушаем
 Маршрутам ісьці на цэнтр.
 Рабачком уздымае
 Вытворчасці гонкую ёмкасьць,
 Ён ў саўгасе—
 Ударнік, брыгада і цэх.
 Кіраўнік гаспадаркай
 Мяркуе аб колькасьці гратак;
 Гадавальнік прышчэпак
 Ня мае баронак і грац;
 Агроном патрабуе
 Цэнтнэры супэрфосфату,
 Патрэбнага на ўгнаеньне
 Тысячы глеістых га.
 Дзень і ноч па маршруту
 Праходзяць з пуцёўкай.
 Кожны з нас, з рабочых,
 Сілы напрог.
 Прадукцыйнасьці працы
 Мы высім ёмкасьць,
 Гэта значыць мацуем
 Сяўбовы фронт.
 Рабачком атакуе
 І рушыць наперад заданьні.
 Але ўсё-ж выкрываецца
 Значны вытворчы прарыў.
 Мы штурмуем прарыў.
 І выходзім брыгадамі
 На кляновыя ўсходні
 Здабытай крывёю зары.
 Мы рабочыя хлопцы,
 Братва і сябры па справе.
 Хіба здолее хто
 Маладосьць зацугляць, спыніць?
 Хіба здолее хто
 Маладую колгасную закець

Замарыць на гарачым
 Ад клясавых боек агні?
 Кіраўнік гаспадаркай
 Здаволены стачаю гратак,
 І садоўнік ня скардзіцца
 На нястачу грац.
 Сотнямі тон
 Каштоўнага супэрфосфату
 Будуць угноены
 Сотні і тысячы га.
 Рабачком атакуе
 І рушыць вытворчыя пляны.
 Па-над ім навісаў,
 Нібы сухмарак чорны, прарыў.
 Але ўзялі мы права
 Звацца бальшавікамі,
 І гэтае права
 Ніколі, нідзе не здадзім.
 Мы праверылі табэль.
 Прагледзелі ўсе рэестры:
 У параграфах—
 Максымум вынікаў. Ня менш!
 Бо зараз вясна—
 Бальшавіцкі, суровы маэстра,
 Ідзе пераможна
 Сыгнальнай трубой гучэць.

гас „Астрагляды“, 1931 г.

П а д в е й

(аповесць)

— Юстын, я гэтак больш жыць не магу,—сказала Дора мужу, які толькі што зьвярнуўся з хлява і ўвайшоў у сенцы.

— А што такое?—запытаўся Юстын.

Ён паглядзеў на сваю маладую жонку, якую нядаўна ўзяў сабе ў дом, падышоў да яе і абняў сваімі жалезнымі рукамі. Яна, судар-гава дрыжучы ў яго абдымках ад сьлёз, што душылі яе, сказала:

— Ну што гэта за жыцьцё?.. Два разы на месяц ты прыходзіш з работы дамоў, і я ніяк не магу цябе дачакацца... а калі, нарэшце, прычакаю, дык ні абняць, ні пацалаваць цябе нельга... перад чужымі, ужо ня кажучы... пра рэшту!

— Як гэта... перад чужымі?—здзіўлена запытаўся Юстын.—Бацька-ж і маці ўсё-такі.. нашыя.

— Няхай нашыя ці ня нашыя—ня ў гэтым справа. Я баба дурная, але, я сапраўды саромеюся іх, Юстын. Я гэтак не магу!—І Дора моцна разрыдалася.—Маці хвора, усю ноч ня сьпіць і як толькі павернешся, яна зараз-жа ўсё чуе, ды і бацька... ён стары і часта прычынаецца. А раніцаю, як устанеш, дык і ня ведаеш, куды дзецца... ад гэтага сорамау...

Дора залівалася сьлязьмі, а Юстын стаяў каля яе, ня ведаючы, што рабіць. Па небе плылі цяжкія, бяз нічыйго кіраваньня, воблакі; відаць, хутка пачне ісьці сьнег, і вароны, як чорныя манашкі, кружылі нізка над цёмнымі палямі. Юстын глядзеў на іх так, нібыта Дора, якая плакала, і ніколі яму ў галаву ня прыходзілі ніякія думкі.

Яны гэтак маўчалі доўгі час.

Потым ён абняў яе правай рукой, а левай правёў, як рубанкам па засьлёзьненаму твару, і яны ўвайшлі ў хату.

Бацька Юстына—Ян Каніс Бірчо злосна вышчарыў жоўтыя зубы і сказаў:

— Вы хоць-бы перад намі не канаводзіліся, сарамнікі!

Юстын пусьціў Дору, падышоў блізка і, нагінаючыся да яго, паволі праказаў:

— Вы, вось што, бацька, ціха! Памаўчэце! Можак не глядзець, калі гэта вам не даспадобы! А ў нашу... справу ня ўмешвайцеся... у нашы гэтыя... Вы і так ува ўсім вінаваты!

Стары, спалоханы нешта замармытаў, раскінуў у паветры рукамі і, не чакаўшы такога адказу, дадаў:

— А як гэта... я... вінаваты?

Юстын тым часам выпрастаўся, прайшоў трыма крокамі крыжна-крыж па чорнай хаце і з сердаваньнем сказаў:

— Хто калі чуў, каб хату будавалі ў адзін дом? Усюды, куды ні прыдзеш, у ўсіх хаты з дзвёх палавін, з пакоем, а мы сьпім усе ў аднэй кучы... ды яшчэ і з парасятамі.

Стары ўзняў бровы.

— А ты мог-бы мне пазычыць грошай? Дай грошы, я табе пастаўлю хату з пакоем. Адна хата нам, а ў другой будуць жыць маладыя... паны. Ну?. Тут пад вясну можна і пачакаць.

Пры гэтым сьмех цёк у яго з роту, як жоўтая гліна.

Настала гнятлівая цішыня. Запахла запаленымі ў печы стружкамі. З столі зьляцела муха, выцялася крыламі аб стол і з жужуканьнем паляцела к печы.

— Дора!

Нявестка падбегла пад чорны кут, да пасьцелі, на якой ляжала хворая маці Юстына.

— Што з табою, мама?

— Падкінь... у печ... болей...

Яна вымаўляла гэтыя словы з такім напружаньнем, што яе захапіў хваравіты кашаль. Цяжкая, мокрая ад поту цярына, калацілася на ёй як мех. Яна цяжка стагнала і кашляла, памыкаючыся васькавымі рукамі схапіцца за сьпінку рыпучага ложка.

На хату, як гара навалілася цяжкая маўчанка.

Хата Яна Каніса Бірча стаяла прыляпіўшыся к Кычары. Над Кычарай, дзе не расьце нават сухая трава авечкам, увосень і ўзіму прыляталі тужлівыя воблакі і часалі аб яе хрыбет сваю шэрую вільготную аўчыну. Кычара была такая самая бедная, якою была беднай маленькая хатка Яна Каніса Бірча.

Стары Бірчо паставіў яе ўжо даўно, тады, калі жаніўся. Батрак узяў батрачку, і каханьне іх было такім мізэрным, што і аднэй маленькай хаткі яму было досыць. Затым ён паставіў хату так, што толькі сенцы аддзялялі яе ад хлява, а з боку прыляпілася маленькае гумно. На большае ў яго ўжо не хапіла сілы.

Цяпер, праўда, гэтая маленькая хата—малая.

Юстын ажаніўся, ўзяў Дору. У хаце трэ́ было паставіць два ложка. Цяпер адзін ложка стаіць у адным куту, пры дзвёх вярхох, на ім сьпяць маладыя, другі—у прыэднім куту, і на ім сьпіць стары Ян са сваёй хвораю жонкай. Широкая печ стаіць у трэ́ім куте хаты. У астатнім—стол, трохі лішні ў гэтых вечна галодных хацінках вёскі Кысуцэ. Калі на сярэдзіне хаты добра перакруціцца на аднэй назе, дык другой будзеш за парогам, у сенцах.

ПЯТРО ІЛЕМНІЦКІ

Так мала было месца, гэтак мала было паветра Яну Канісу Бірчу, яго жонцы, Юстыну і Доры.

І горкім было каханьне ў Доры з Юстынам.

Неўзабаве пасля вяселья Юстын сустрэўся з сваімі землякамі, якія працавалі ў Острове.

— Ну, хадзем з намі, Юстын, работы знойдзеца і табе...

І Юстын пайшоў шукаць сабе работы.

— Гэтак будзе лепш,—сказаў ён тады Доры,—зараблю грашанят, і ня трэба будзе корпацца на полі з-за пары бульбін. А вы тут як-небудзь абыйдзецеся.

І сапраўды ён уладзіўся на работу на цагельным заводзе, і два разы на месяц прыяжджаў дамоў, нагужаны цяжкім мяшком з хлебам і мукой.

У яго партманэце заўсёды пазывіньвала некалькі мізэрных крон. Дора мала зьвяртала ўвагі на мяшок.

Дора была маладая жанчына.

Два разы яна выходзіла насустрач свайму мужу, калі ўвечары вяртаўся дамоў. Перш яна праходзіла паўз гнілы плецянік і ляцела з узгорку, як паперка з ветрам, пад тое месца, дзе на раскрыжаваньні дзвёх сыцэжак тырчэў чорны крыж.

Гэтаю сыцэжкаю акром Юстына, ужо ніхто не вяртаўся з работы, калі з-за ўзгорку патроху пачынала вырастаць яго постаць, гарачы вецер зрываў Дору, як сухі ліст, і гнаў яе ўперад датуль, пакуль яна не пападала ў абдымкі Юстыну.

— Юстын!

Ён моцна, але нядоўга прыціскаў да сябе і рупліва казаў:

— Хадзем дамоў!

Яна пускала яго, але сама не краналася з месца. Над імі квітнела неба, як ліпнёвыя паплавы. Трава пахла, а побач шумеў цёмна-блакітны, насычаны палкасыцю лес.

— Ты чаму ня йдзеш?—пытаўся ўтомным голасам Юстын у Дору. Замест адказу яна павісла ў яго на шыі—цяжкі і салодкі плод.

— Што з табой, Дора?

— Давай пабудзем тут хвілінку...

Мяшок цяжка падаў далоў. Яны садзіліся на траву, адчуваючы гарачы подых ветру. Каля іх палахліва цвыркаў цвыркун. Чорны крыж разрэзваў неба на чатыры часткі.

Над імі плыў звон блакітнага звана, і яны самі, кожны з іх ператварыўся ў звон, у які біла трыптакое сэрца.

Калі іх ногі і рукі распыталіся, Юстын уставаў і пытаўся:

— Ты гэта чаму... так... Дора?

— Так...

І крочачы, лёгка прыціснуўшыся да Юстынавага пляча, яна дабавіла:

— Усе нас чуюць... дома. Нельга нават шавальнуцца... бяз сораму і ганьбы.. — і яна распачна ламала рукі.

Лета прайшло, і восень намачыла зямлю халодным дажджом.

На раскрыжаванні дзвёх дарог, каля гары, дзе зоркі падалі і патухалі ў морскіх воблаках, толькі цяпер нахілены крыж падаваў рукі Юстыну, які вяртаўся. У лагчынах сядзела кучаравая імгла, яна намятвалася на голае гольце сьліў і ясеняў, лізала бакі гор і чакала першых марозаў.

У гэтыя дні Доры рабілася смутна, і яе сэрца пачынала ахутвацца невядомым ёй пачуццём жаласьлівасьці. Маладое цела купалася ў гарачай крыві, і каханьне, якому суджана было расквітаць два разы на месяц у гарачых абдымках каханага чалавека, ляжала на скрыпучым ложку іх горкага замужу, прыбітае пачуццём сораму і аплёванае чужымі...

Чорная хата, у якой паветра так гусьцела, што цяжка было загнуць, ператваралася ў адно суцэльнае вуха, што насыцярожвалася пры кожным падазронным гуку: у процілеглым куту ляжала Каніска, маці Юстына, якую мучылі прыпадкі сухога кашлю; гэтыя прыпадкі будзілі старога Яна, які мармычучы сам сабе нешта не зразумелае, закурваў люльку і гэтак курыў амаль усю доўгую ноч.

Дору паліў агонь яе ўласнага цела. У густой цемры яна ляжала з адчыненымі вачыма, і ўсёадно яе мучылі ўсю ноч цяжкія і пахмурныя, як туман на лагчынах, сны. Яна моцна прыціскалася к соннаму Юстыну, а каліён прачынаўся і, абдымаючы яе за сярэдзіну, моцным рухам прыціскаў да сябе, яна палахліва адсоўвалася і, кладучы руку ўздож цела, гэтым ад яго адгароджвалася. Пры гэтым яна баялася, што-б рыпаценьне ложка і шамаценьне саломы не давала прычыны старым да шпігоўства і зьдзекаў.

Гэтак, стрымліваючыся, каб не разрыдацца, праходзілі для Доры пакутныя хвіліны ночы. Золак садзіўся на яе ўспалёныя вочы і разам з рыпам ланцуга на варотах хлява падаваў Доры знак, што зноў настаў час узятца за ўтомную работу.

Па панядзелках разам з золкам Юстын ішоў да цягніка. Адноўчы Дора разам з ім вышла ў сенцы і, акунуўшыся ў цемру, прыліпла да яго сваім моцным целам і ледзь чутна прашаптала:

— Ты... Юстын.

Кроплі дажджу падалі на намокшую зямлю. Гэтае паданьне вады заглушвалася халоднаю вільгаццю.

— Ну... чаго, зноў?

А потым раптам ён сарваўся, як сабака з ланцуга.

— Ты маўчы! Ты тож добрая! Тут чалавек надрываецца, працуе, бегае, зьбірае грошы па сьвеце, а як прыдзе дамоў... дык і ня ведае... жонка ў яго ці што... Палацаў тут у нас ня будуць.

ПЯТРО ІЛЕМНІЦКІ

Бура разьдзірала яго нутро. Усе хаты яшчэ драмалі, прыліпшы да ўзгорку. Усе яшчэ адпачывалі ў цёплых ложках, гатовыя сустрэць дзень, які нараджаўся яшчэ далёка на ўсходзе, а ён, проша, з мяшком на плячох павінен брысці па слоце. Ён павінен сьпяшацца да закуродымленых вуліц Остравы к жоўтай гліне цагельных заводаў, у гразкі барак, які з зморанымі цэламі рабочых, кожнае ночы праплывае як карабель паўз пажары Вітковіцкіх доменных печаў. Іншыя,—проша бачыць,—стаміўшыся ад каханьня, яшчэ спакойна сьпяць са сваімі жонкамі, а ён надоўга пакідае жонку, часта ня выпрабаваўшы нават салодкага пачуцьця ўладаньня ёю.

Юстын стаіць пасярод дзвёх праўд: „Так нельга жыць, каб табе ў вочы калолі“,—кажа Дора. „Давай грошы, будзем ставіць хату“,—скажэ пад карэнь бацька; але ў Юстына ёсьць свая праўда, яна, нараджаючыся, паліваецца салодкімі сокамі маладога моцнага цела.

* * *

Аднойчы, калі мокрыя хмары нізка цягнуліся над узгоркамі, а на кожнай травінцы, якая засыхала, вісела журботная раса, калі ў размоклых дарогах і гразкіх лужынах адбівалася голяе дрэў, пад Кычарай усканьняўся царкоўны звон. Людзі выбеглі з хат, бабы хрысьціліся і гаварылі:

— Дык гэта намерла жонка Яна Бірча?..

— Гаротніца... а Юстына і дома няма...

— Ды ўжо й цяжка-ж ёй было.. сапраўды...

Каніску хавалі на могілках пад чырвонай хваінай.

У галавах паставілі драўляны крыж.

Калі ў наступны тыдзень Юстын прыехаў дамоў, ён знайшоў яе ўжо ўкрытай дзёрнам. Юстын і Дора доўга стаялі над магілкай; на чырвоных галінах хваін з галіны на галіну перапырхвалі птушкі і, калі-б ня было гэтых, што падпіралі шэрае неба, хваін, дык неба ўпала-б, гэтак яно было насычана вадой і важкасьцю.

Ні Юстын ні Дора пры гэтым не прапусьцілі ні слова. Яны зьвярнуліся дамоў, ахопленыя вялікім раздум'ем. Нават гэтая іхняя маленькая хатка цяпер здалася пустою ды глухою. Кожны крок на земляной падлозе зьвяртаўся водгукам, кожнае кінутае слова падала ў чорныя куты хаты, і, дзіўна, усё нахіляюць галаву, каб не крануць галавой аб павешаныя над стольлю маткі.

Настала цішыня, усе апусьціліся ў вадзі.

У хаце Дора жыла з старым Янам; цішыня асядала на ўсе рэчы, як шэры тыл. У хаце Дора і стары Ян разам капалі пачынаўшую ўжо ў размоклай зямлі чарнець бульбу, усё-такі кожны з іх ішоў у непарушанай маўчанцы сваёй дарогай. Нейкі цяжкі праклён прышоў на дом.

Сьмерць старое Каніскі ня ўзбудзіла жаласьлівасьці ў сэрцы Доры. Наадварот, яна была аблягчэньнем, яна перайначыла сечаныя кашлем, які трашчаў як сухое ламачча ў печцы, ночы, у ціхіх і спакойных.

Тым часам, пакуль Ян Бірчо няўпэўнена шукаў выйсьця з гэтай глухое ямы, якою была яго хата, Дора ўваходзіла ў ролю гаспадыні, ад якой залежала ўся гаспадарка. Ня глядзячы на клопат у гэтай, што абкружала яе, цішыні, яна не перашкаджала росту сваіх дум і тугі. Яе маладое цела, што набрыньвала палкасьцю, як веснавыя пупанок, ажывала таемным браджэньнем неспазнанае палкасьці, а доўгімі начамі, салодка п'янеючы, беглі разам з ёю на захад.

Барак, у якім жыў Юстын разам з іншымі рабочымі, быў падобны да выкінутага бураю карабліка. Праз ордынарныя драўляныя сьцены дзьмуў вяsenні вецер і вільгаць, што слалася туманам па слацянай зямлі, праходзіла ў барак і сыякала са сьцен халодна і ціха. На дрэнна зьбітых палкох рабочыя зямлякопы праводзілі свае неспакойныя ночы, калі пачынаў імглівіць дзень, яны ўставалі, каб зноў увязнуць у жоўтую грузкую гліну.

Жанчына, якая прыбірала барак, гатавала ў чорнай кухні няўжыўны полудзень, але затое дазваляла галодным рукам рабочых лапаць яе азіслае цела. У яе была дачка Грэта.

Грэта была як выясная, прыбітая начным марозам, краска. На высокіх нагах, яна цяжка насіла сваё зморанае цела, рукі клала на рэчы гэтак лёгка, як кладзе іх закаханы на плечы свае каханае. Уся яна была саткана з фіюлетаваых чэрвеньскіх начэй, калі межы пахнуць стэпавымі краскамі і зьвіняць падземнымі сьпевамі; калі зямля гарыцьнутраным агнём і бясконцым жаданьнем, задавальненьне якога заўсёды толькі ўзбуджае новую прагу. Остраўскія ночы падмалёўвалі ёй вочы ў чорных кругах.

— А ў вас жонка ёсьць?—спыталася яна раз у Юстына пад вецар, калі ён вяртаўся з работы. Пры гэтым у яе халодных вачох загарэліся аганькі.

Ён стаў перад ёю, як каменны выразак, цяжкі і дужы, нязграбна хаваючы ў кішэні свае лапатападобныя рукі таму, што ў іх пад кіпцямі, кругом кіпцяў і ў патрэсканыя далоні панабівалася шмат жоўтае гліны. Па твары, колерам дубовае кары ад загары, з падцененымі вострымі рысамі, прайшоў цень. Ён успамянуў пра сваю Дору, пра Дору з яе непачэпанай пекнатой, пра Дору ў каптуры, абвязаным паверху хусткай, гэткай адданай, гэткай нявіннай і небагатай на розум, і неахвотна сказаў:

— А што?

Яна штучна зарагатала, зарагатала гэтак, што ў рогаце дужы мужчына мог ня цяжка адчуць бессаромнасьць і пакору, яна ляпнула

ПЯТРО ІЛЕМНІЦКІ

ў далоні, каб гэтым падкрэсьліць значэньне рогату, а потым зарагатала, як маладая жаробка і, падскокваючы, пабегла на кухню.

Юстын спыніўся, быццам яго хто выцяў па галаве. Ён адчуў страшэнны боль ўва ўсім целе. Дзеўка, пасьміхваючыся з яго, у той-жа час глытае яго галоднымі вачыма, у якіх сядзяць д'ябальскія ночы. Ён сьціснуў кулакі, і рукавы яго надзьмуліся ад напружаньня каменных мускулаў. З таго часу Юстына захапіла таемная палкасьць. Сьмех Грэты запаў яму ў грудзі, ажываў і грымеў, як матор. Яго сіла гнала яго на работу, а калі прыходзіў з работы, дык цяжка пераступаў парог барака, бо баяўся сустрэцца з Грэтай, тым ня менш, нават калі і не сустракаў яе, ён адчуваў, як гарыць яго ўсхваляванае цела.

Увечары, калі ўсе рабочыя клаліся на палкі, Юстын выбіраўся з барака ды ішоў у горад, чаго з ім раней ніколі ня было.

Зямля гудзела ад цяжкага развароту трамваяў, аўтамабілі на асфальце ўздыхалі шынамі, натоўпы людзей непарыўным струменем ліліся туды і назад, а вуліцы пераліваліся электрычнымі сьлязьмі. Над высокімі пахмурнымі гмахамі гарэлі крывавым пажарам доменныя печы сталяліцейных заводаў. Острава стагнала, палала і гудзела, а ўнізе, у чорных глыбокіх шахтах, скрыгіталі зубамі ўрубавыя машыны, выбухаў дынаміт і білі кіркаю ў чорныя пласты вуглякопы.

На галоўных вуліцах сьвятлелі вялізныя вокны кафэ, дзе ў прыглушаным гомане паміраў сьпіўны гук скрыпкі. У бакавых вузенькіх закавулках, якія патаналі ў небясьпечнай цемры, гарэлі чырвоныя сыгналы піўных прытонаў, танцавых бараў і падазронах кавярняў; тут, з цемраю што сплываліся, цені жанчын нявіднымі сноўдалі па тратуарах; тут цішыня парушалася толькі палкім шэптам, крыкам п'яных ды віскам гармонь.

Здаралася, што Юстын праходзіў паўз бар, калі яго дзьверы адчыняліся і тады ў твар яму біў бясформены крык і шум, музыка і рогат; з бару выходзілі хістлівыя мужчыны і жанчыны; Острава гуляла, п'янствавала; Острава скакала, Острава зьвінела, і гэты адчайны гвалт залётаў у самыя цёмныя куткі і быў падобны да сьмеху вар'ята перад выкапанай магілкай.

А пад зямлёю сьвярдлілі, ірвалі і крышылі чорны вугаль...

Аднойчы, калі Юстын павольным крокам вяртаўся дамоў, ён сустрэў Грэту. Яна вышла з шумнага бару, расставіла шырока п'яныя ногі, а бокам да яе прытуліўся нейкі мужчына, які ня мог астацца на месцы пад уплывам вінных параў, што бушавалі ў ім. Яны ўзяліся пад рукі і зьніклі ў галоднай пастцы ночы.

— Эге-ге! Грэтка!... вось яна якая...

Юстын сплюнуў і шпарка закрочыў у свой барак.

* * *

Пры апошняй выплаце рабочым цагельнага заводу было нечакана абвешчана: „Надалей зарплата будзе паменшана...“.

Захвалявалася чорная маса перад дзвьярыма заводзкай канторы, зашумелі рабочыя і зьбянтэжана пачалі раскідаць рукамі работніцы, паднялі кулакі, і ўся маса стаяла нярухома, нібы ўрасла ў зямлю.

Дым і воблакі маўкліва і бязрадасна гналіся па небе адны за аднымі. Але сапраўдная бура ўжо нараджалася, яна бушавала пад насусленымі брывамаі, зьбівала спадніцы тупатлівых работніц і па блісквала агнямі ў вачох рабочых.

Гэтая бура разагнала людзей па бараках і хатах са сьціснутымі ў далонь і аблітымі потам грашамі, але разам з тым яна іх усіх, раскіданых у розныя бакі, зьвязала адным злучальным пачуцьцём агульнасьці. Зморанае цела сёньня здавалася больш цяжкім, чым калі, і ногі пад ім падгібаліся, як пырбуны сухіх расьлін.

Павольней, чым звычайна, сёньня па разьбітых каляінах грымацеў цягнік. Рабочыя, прапахлыя глінай і кіслай капустай, сядзелі ў тытунёвым дыме і гаманілі:

—... трэба баставаць.

Юстын яшчэ ня ведаў, што гэта за слова „баставаць“. Ён яшчэ ні разу ня ўдзельнічаў у забастоўцы, і нічога пра яе ня чуў. Аднак ён адчуваў, што трэба нешта рабіць, па нечым трэба біць. Рукі ў яго ператварыліся ў гаручае смаляное пакулье; цэлы тыдзень ён абдзіраў іх аб гліну і рыдлёўку, і вось табе заробтак. Кавалак хлеба і мяшку і ў партманэце пара медзякоў.

— Забастоўка!

— Вось гэта дык слаўцо!

— ...і галоўнае... трымацца... таварышы!

Гэтае вось, апошняе слова Юстын ужо чуў часта. Яго ўжываў Бартэк, гэта той, што чытае газеты. Але ня кожны такі, як Бартэк...

— Забастоўкай справе не пасобіш...—уступіў у гутарку Кубяла,—я супроць забастоўкі!

— Ах і баба-ж ты!—крыкнуў у адказ на гэта Бартэк.

— Інакш, будзеш гарбець задарма,—дадалі астатнія.

— ...ды лізаць паном рукі...

— Тфу, як сабака...

Згусла паветра ў вагоне, памяшалася з снім дымам ад тытуню.

Амаль усе ехалі ў адзін бок, да аднэй вёскі. І калі вышлі з вагона, дык на вольным паветры з грудзей больш непасрэдна пачалі вымятаць жорсткія словы і хоць часткай даць ход бушаваўшай страшнай сіле там, у сярэдзіне, куды нікому няма прыступу. Там нарадзілася рашэньне.

Далей, як усім, прыходзілася ісьці разам Бартэку і Юстыну.

— А ты... Юстын, як?

ПЯТРО ІЛЕМНІЦКІ

Юстын паглядзеў на яго скоса і адчуў сябе гэтак добра, нібы яго пагладзілі па галаве. Вось яно як! І яго, нявопытнага чалавека, пытаюцца рады. У гэты момант ён ведаў, што іначай адказаць нельга, як...

— Дык што-ж.. трэба баставаць. Ува ўсякім разе..

Яны ішлі і гутарылі пра забастоўку. Уласна казаў Бартэк, а Юстын слухаў. Ён лавіў яго новыя для яго словы, напружваў мускулы і моршчыў лоб, спрабуючы зразумець усё..

— А ці вядома габе, што за гэта нас могуць і з работы прагнаць?

Юстын паглядзеў на яго з-за прыспущаных веек: так, Бартэк не жартуе. Але калі Юстын падумаў пра свой мізэрны заробтак, калі паціснуў свае лапатападобныя патрэсканыя рукі, здатныя на ўсякае цяжкае работы, яму ўсё зрабілася ясна.

— Няхай прагоняць, пойдзем шукаць другое..

Разьвітаючыся з Юстынам, Бартэк палэпаў яго па плячы.

— Вось гэтак, добра, камарад. Мы нічога не павінны баяцца. Справа ідзе пра ўсіх нас... і так, ні кроку назад.

Гэтую фразу ён сказаў па-газэтнаму, але ў яго вымаўленьні яна набывала пэўны, насычаны мясам і кроўю зьмест.

Дома Юстына чакаў сурпрыз.

Ян Каніс Бірчо хутка забыўся пра сьмерць свае жонкі і ў апошні час укінуўся ў п'янства, якое шпарка пашыралася сярод сялян, што жылі на відэцкіх узгорках.

У камяністай Кысуцы ўсялякая работа была бескарыснай, а таму ў ёй пілі.

П'юць больш за ўсё там, дзе мацней мізэрнасьць, бедната.

Аднак як можна піць... бяз грошай?

Адзіная карміліца,—тэкстыльная фабрыка—стаіць; у яе корпусох ня круціцца ніводнае кола, ды і кол тых няма там; паны пазабіралі іх з таго часу, як мізэрнасьць, бядота, як тая паводка разьлілася па ўсім краі. Калі-ж людзі знаходзяцца ў бязвыходным становішчы, калі ў іх пустыя портмонэты і жываты, дык яны пачынаюць тапіць сваю сьвядомасьць у дэнатураце. Калі гэтая пошасьць пачала пагражаць усяму галоднаму краю, тады паны ўзялі ды і паставілі пячатку не на тое месца; забаранілі продаж дэнатураванага сьпірытуса.

Эх, паны, паны! Вы думаеце, што ўбіваеце гвозд у галаву?

Перабяжыш горы, пералезеш вяршыні і ўжо ты ў Сылезіі.

А ў Сылезіі можаш дастаць сьпірытуса колькі хоч..

На граніцы белае дарожкай ходзяць жандары. А чорнымі гарамі, глухімі сьцежкамі прабіраюцца контрабандысты. У Кысуцу дэнатурат прыносяць, як вялікую таямніцу, і кожная праданая пляшка ахутана легендай смелае прыгоды. Таму яна і каштавала даражэй. Вандруюць сілезянцы і сілезянькі па Кысуцы, за сьпірытус яны бяруць масла,

яйкі, хлеб. І на тым яны зарабляюць і высмейваюць тых, хто забараніў сьпірытус. Дзякуючы ім, яны знайшлі сабе заробатак.

Фабрыка маўчыць і ў яе сьценах робяцца шчыліны.

Ян Каніс Бірчо ў апошні час таксама ўзяўся за гэтую справу. Сілезянцы прыходзілі да яго і прыносілі сьпірытус. Каніс прападаў з дому па чацьвёра сутак і разносіў сьпірытус па вёсках, раскіданых у лагчынах. Там, у чорных хатах, сяляне варылі гэтую смуродную вадкасьць у розных гаршках і мяшалі з цукрам.

Жандары, запырсканыя гразёю, хадзілі па ўзгорках, супынялі мужыкоў перад іх хатамі і пыталіся:

— Ну што, старыя, пасья ўраджаю вам жывецца весялей?

А мужычкі хмурылі п'яныя вочы і ўсьміхаліся:

— Вядома, весялей!

З іх ратоў ішоў агідны пах, як пара ў мароз. Уласна ім горка было думаць, што ад гэтага ўраджаю ў іх засталася па невялічкай кучцы бульбы ў пограбе...

Пілі ўсе: зямляробы, возчыкі, дравасекі, бабы і моладзь.

Гэтае суботы, калі Юстын павінен быў прысьці дамоў, Дора сядзела ў хаце адна. Яе падмываў салодкі струмень чаканьня. На твары мігацелі зоры воч, і валасы неяк супроць волі выбіваліся з-пад каптура. Рукі, складзеныя на каленах, былі лёгкай, як лёгкаю бывае рука каханай. А ногі... ногі самі-б пабеглі ўгару, туды, на гару. Гара гудзе. І вецер з дажджом сячэ зямлю, але... адтуль-жа прыдзе Юстын!

Яна Каніса дома ня было. І, здаецца, ён ня прыдзе начаваць.

Калі салодкі вецер пачаў ужо гуляць з спадніцай Доры і яна была нарыхтавалася ісьці насустрач мужу, на дварэ пачуліся крокі.

— Ён ужо тут!—бліснула ў яе галаве, і яна ўся радасна заірдызлася.

Вось увайшлі...

Паперадзе ідзе Ян Каніс Бірчо, за ім чужыя—мужчына і жанчына. Яны ўзяліся распакоўваць загорнуты ў паперу і салому пасудак, у які быў наліты сьпірытус. Нарэшце, сілезянка, задрала спадніцу і з-пад яе, з таго месца, дзе ў яе ногі, выняла яшчэ дзьве поўных пасуды.

— А гэта вось працэджаны...—засьмяялася яна гучніва, ставячы на стол сьпірытус.

— Ён вось і будзе даражэйшым,—усклікнуў п'яны Каніс Бірчо,—а кажуць, што і ачышчаны сьмярдзіць.

Усе, ап'янелыя ад сьпірытусу і ўдалае вылазкі, сьмяяліся. Толькі Дора стаяла, шырока раскрыўшы вочы, як прыпаяная да зямлі.

— Ты чаго вылупіла вочы?—наваліўся на яе Ян Каніс.—Прынясі-тка лепей саланіны!

А Дору пібы хто выцяў па галаве, яна стаяла на адным месцы.

— Ну? Ці ня чула? Дый саломы трэба прынесці. Госьці ў нас начаваць застануцца.

ПЯТРО ІЛЕМНІЦКІ

Юстын якраз падышоў у гэты час пад дзверы і ўсё, што казаў бацька, чуў. Адным скокам ён быў у хаце; яго жылы надзьмуліся ад крыві і гневу, ён выцяў кулаком па сталае і крыкнуў:

— Бацька!

Ян Каніс ад гэтага зб'янтэжыўся. Сілезянцы стушаваліся ў задні кут. Ян паглядзеў на сына няўпэўнена—п'яным позіркам і прамыраптаў:

— А што... ты?

— А вы тут з гэтай гадасьцю?—І Юстын паказаў на параскладваны на сталае пасудак са сьпірытусам.—Вы хочаце лёгка жыць? Лёгка зарабляць грошы? Ня гэтак, як я?...—Яго рука волата, што сьціскалася ў кулак, зацьвярдзела, як камень.

— А што... ты?—сказаў зноў Ян. Ён стаяў на дрыготніх нагах, як гліняны.

— Ну, вось што, вы з гэтай дрэнню выбірайцеся вон,—махнуў рукою Юстын над сьпірытусам,—а то вы наклічае няшчасьце і на сябе і на нас... А гэтакіх начлежнікаў нам ня трэба... гэтакіх контрабандыстаў!

Ян Каніс хацеў быў бараніцца, ён хацеў быў крычаць на ўвесь сьвет аб тым, што гэта яго хата, і што ў ёй мае права распараджацца толькі ён адзін. Аднак, калі ён убачыў, што сілезянцы, забраўшы сьпірытус, неўзаметку змыліся, таксама нацёг шапку на лоб, паднёс кулакі пад нос Юстыну і сказаў.

— Вось пачакай!

І, выбегшы з хаты, зьнік у цемры.

Юстын і Дора ўжо ня чулі яго пагроз.

Дора сьпехам паслала пасьцелю, а Юстын патушыў лампу. У пакоі зрабілася поўная цемра. У каміне, як у грудзях хворага, гудзеў і сьвістаў вецер.

Яны ляжалі ўдвая ў ціхай хаце і маўчалі. Дзіўна, гэтага моманту так доўга чакала Дора, гэтак доўга пакутвала, а сёньня-б лепш пра гэта і не ўспамінала. Усе яе пачуцьці нібы заглушаны. Яшчэ ўвечары яна адчула, што Юстын нейкі іншы, гнеўны і добры, яна не магла ўсяго зразумець і ляжала спакойна, як ягнё. Юстын падыхнуў ёй у твар гарача і сказаў:

— Дора, чуеш? А што—бацька доўга займаецца гэтай гадасьцю?

— Ды вось... пачаў з таго часу, як ты апошні раз вышаў з дому. І. галоўнае, каб сам ня піў.

— П'е многа?

— Многа!

Яны памаўчалі.

У начной цішыні чуліся сьпевы і гукі гармоні. Хлопцы ішлі з дзеўкамі на праходку. Сьпевы і гармонь хваравіта перапляталіся, аблытвалі ўзгоркі і лес, аблягалі дзявоцкія пакоі. Вокны гэтых пакояў адчыняліся.

— Ты, Дора...

— А?

— Грошы, што я сёння прынёс, добра прыхавай. І лішняга... нічога ня купляй. На далей, кажуць, будуць плаціць менш.

Дора прыслухоўвалася, але не магла зразумець прычыну гэтае гутаркі. Яна ніколі нічога лішняга ня купляла. А грошы ляжаць на папіцы, схаваныя ў збанок.

— Можа быць мяне і прагоняць з работы...

Юстын хацеў быў пераказаць усю сваю гутарку з Бартэкам. Яму было гэтак прыемна гаварыць пра гэтыя рэчы, добра ведаючы, што Дора ў іх нічога не зразумее. Юстын хадзіў у сьвет, ён ужо пазнаёміўся шмат з якімі людзьмі і бачыў шмат чаго, тады, як Дора круцілася ў хаце і каля хаты, капала гарод і даглядала каровы. Юстын, што прыяжджаў з вялікага гораду, быў ёй мужам.

І яна ім гардзілася.

— А за што-ж гэта цябе могуць прагнаць?

Паглядзі, як дзіўна яна пытаецца: за што-б яго маглі прагнаць?

— Мы, мабыць, забастуем.

Але і гэтае растлумачэньне не дапамагло.

„Забастуем“—што гэта такое? Але Юстын гаворыць: „забастуем“, і пры гэтым голас яго быў насычаны нейкай цяжкай смалой. Яго словы пучаць рашучасьцю Дора міжвольна адчувала, што Юстын—добры, мужны і што ён гаворыць надзвычайна праўдзіва. Яна прыліпла да яго ўсім целам і руку паклала на галаву. Яны ляжалі доўга моўчкі, прыслухоўваючыся, як ноч крочыць ціхенька па хаце і ня спыняючыся праходзіць далей.

Агонь, што паліў пачуцьцёвым шалам у апошнія ночы Дору, адразу згас. Вось ён, Юстын, вось яе рука ляжыць на яго галаве, у гэтай галаве нараджаюцца і мітусяцца цяжкія і праўдзівыя мысьлі, і яна, Дора, не павінна парушаць іх тады.

Юстын...

З сказанага ім яна нічога не зразумела, але яе сэрца закалацілася ад пачуцьця набліжаючых боек, і фіюлетавая ноч праглынула агнёвы колер яе твару.

І толькі тады, калі першы сон пачаў падкрадвацца ў вузкую шчыліну яе напалову прыхаваных воч, Юстын дадумаў да канца сваю праўду. Пасьля гэтага ён адчуў малочны пах Дорынага цела, мякка абняў яе, ускружыў ёй галаву гарачым дыханьнем, і ноч пайшла далей узбураная і ўсхваляваная; пал уздымаўся шкваламі і біў у адчыненыя вочы Доры, як усьпененае мора.

* * *

Увечары пасля работы, калі змораныя хлопцы клаліся на пад-
кох, Бартэк і Юстын накіраваліся ў горад.

Над морам чорных будынкаў гарэла крывавае неба. Цяжкае па-
ветра напоўнена гудам бесьперапыннае работы. Острава дыхала заку-
родымленымі лёгкімі заводаў, у зарыве цяклі гарачыня і кроў. Раз-
моклыя дарогі вялі за горад; яны былі ўсеяны пукамі электрычных
сьлёз; цэнтральная частка мільгацела і пылала агнёвымі вітрынамі;
аўтамабілі лёталі чорнымі дэманамі...

Бартэк і Юстын узышлі на трэці паверх аднаго нахмурнага
дому. Па чорных стромых сходках зьверху ўніз бегалі людзі. Але
гэта ўсё былі людзі незнаёмыя Юстыну.

Невялікае памяшканьне было поўнае дыму таннага тытуню, і
было відаць, як ім цяжка дышуць усе, хто сюды прышоў. Тут былі
дарослыя мужчыны і жанчыны, і была моладзь. Усе крычалі, сьмя-
яліся і нешта даводзілі адзін аднаму. Паліцы былі закіданы паперамі
і кнігамі, на падлозе валялася папера і газэты; а таксама і той, што ся-
дзеў за сталом, пастрыжаны дагала, які ярасна грыз люльку і ня менш
ярасна, нешта дыктаваў машыністцы, быў закіданы панерамі.

Бартэк падышоў да яго.

— Вось я і Юстын Бірчо прышлі наконт гэтаі забастоўкі.

— Добра, пачакайце хвілінку,—адказаў стрыжаны.

Грудзі ў яго ўздымаліся пад кашуляй, а машынка не пакідала
ляскаець далей, пакрываючы шум і крыкі. Каротка пастрыжаныя
валасы, пальцы бегаюць па клявіятуры, і толькі чутно, як ляскаець
машына: та-та-та-та-та!

Вось яны скончылі.

— А што, славакі, таксама за забастоўку?

— Так!

— Увесь барак?

— Увесь!

— А штрэйкбрэхераў ня будзе?

Гэтага запытаньня Бартэк не чакаў і задумаўся. Ён успамінуў
Кубалу, як той казаў, што ён супроць забастоўкі, але потым, узяўшы
на ўвагу, што на таго цыкнулі ўсе, адказаў:

— Ня будзе... Ну, а які і знойдзеца адзін-два... дык гэта ўжо
ролі не адыгрывае.

Стрыжаны зьмерыў яго вострым позірам.

— Не адыгрывае?.. Не, адыгрывае; гэта дрэнна. Вы павінны па-
старацца, каб штрэйкбрэхераў ня было. А што, з славакаў ніхто ня
лічыцца ў саюзе?

— Ніхто... апроч мяне.

— Гэта мне вядома,—адказаў той, і па цэле Бартэка прабегла цёплая хваля. Ён у профсаюзе, пра яго ведаюць, на яго можна спадзявацца. Ён не адзін.

Юстын слухаў усё, пра што гаманілі, і разам з тым позіркам аглядаў памяшканьне: на сьцяне стракатыя карты, у вочы кідаюцца плякаты, выразкі з газэт, і над ім і ў цэнтры вісіць портрэт чалавека. Лысы мужчына, з вострай бародкай, глядзіць скрозь воблакі шэрага дыму на шумлівую групу спрэчнікаў, сьмяхотных, гвалтлівых людзей, і на яго твары хаваецца стрыманая сур'ёзная ўсьмешка. Адным вокам ён таксама сьмяецца, а другое хітра прыжмурана...

Жанчына ўзняла галаву ад машынкi і агледзела памяшканьне. Яе вочы ўпіліся ў твар Юстыну. Ён ужо разгледзеў яе: нявыразны твар, кірпаты нос, усыпаны дробнымі рабушкамі на вяршку, а бяс-кроўныя і тоненькія вусны нібы разрэзаны брытвай. Толькі вочы. Гэта было адзінае, што ў яе было на твары. Нейкая сіла была схавана ў гэтых зялёнаватых вазёрах. Нібы шумлівы прыбой заліваў яго безабаронную прытомнасьць. Яна пагледзела на яго, і Юстын адразу растаў.

Калі яны вышлі на вуліцу, Юстын доўга і ўпарта маўчаў, чым і ўзяў на сябе ўвагу Бартэка.

— Ты чаго-ж маўчыш... як закаханы?—запытаўся ён з сьмехам.

— Гэта што за жанчына... пры машынцы?

— Э-э! Ды я такі ўгадаў! Тут замешана бабская спадніца,—засьмяяўся Бартэк і лэпнуў сябе па сьцягну шырокай далоньню. Але потым адчуў дакоры сумненьня і сказаў сур'ёзна:

— Так, яна—таварыш, якіх мала! Хіба з нашых баб зробіш такую? А яна-ж была звычайнай работніцай. Яна ўзбурала жанчын, працавала, выступала... яе выкідалі з усіх фабрык, а яна пры тым яшчэ знаходзіла час вучыцца пісаць на машынцы. І ўсё сама. Ох, колькі яна ўсяго гэтага ведае!

Бартэк застаўся ў горадзе, а Юстын пайшоў дамоў у барак. У яго галаве ўпарта засела адна думка, якой ён ніяк ня мог улавіць, але якую адчуваў фізычна так, як адчуваюць мазоль на далоні. Ён зайшоў у нейкі лябірынт і ня ведаў, як з яго выйсьці.

Ля зачыненых варот бараку раптам хістануўся цень.

— Я ня пушчу вас!—хваляючыся і цяжка дышучы, праказала Грэта.

Зьбянтэжаны Юстын узяў Грэту за рукі, скруціў іх з грэблівым пачуцьцём, так што яна застатнала з болю, а потым, схпіўшы яе за сярэдзіну, адкінуў убок. Але ў гэты час адчыніліся дзьверы бараку і ў іх паказалася постаць Кубалы. Ён спыніўся ад здзіўленьня, пагледзеў на Юстына, павярнуўся на пятах і, душачыся ад сьмеху, схаваўся ў цэмы.

* * *

Падзеі разгортваліся шалёным тэмпам. У пятніцу, пасля работы, работніцы выбеглі з пазапэцкванымі рукамі, разгарачаныя агнём печы і з разьбегу станавіліся нібы ад напору дзікага ветру. Але гэта быў ня вецер, а гул іх грудзей, які гудзеў ад кінутых ім насустрач слоў:

— Таварышы! Рабочыя!

На штаблях дошчак стаяў стрыжаны хлопец у скураным паліце, крысы якога гайдаліся пры рэзкім і палкім размаху яго рук.

— Калі вас хочучь біць, вы павінны бараніцца! Калі ў вас адбіраюць хлеб, вы павінны за яго біцца!

Рабочыя і работніцы глыталі яго словы, а вецер, што ляцеў над чорным натоўпам, кідаў іх людзям у твар, як гарачы пясок. Зрэдку ў цемры, якая згусала, бліскала слова: „забастоўка“ і запальвала сэрцы рабочых. У такія моманты, у людзей набрыньвала горла, і яны напружана выкрыквалі, трасучы лаватра:

— Забастоўка!

— Трэба зараз падтрыхтавацца! Трэба выбраць забастовачны камітэт!

Стрыжаны скончыў. А побач з ім,—адкуль?—адразу вырасьлі і засьвіліліся зялёнаватыя вочы. Яны прыкулі да сябе ўсю масу, а вусны, тонкія, нібы разрэзаныя брытвай, абсыпалі рабочых палкімі словамі. Яна заклікала жанчын узяць удзел у забастоўцы.

Па целе Юстына разьлілася прыемая хваля.

— Работніцы, вы лепей за ўсіх ведаеце, як дастаецца вам хлеб! Баранеце яго! А то і так вашы дзеці плачуць з голаду!

Яна станавілася на пальчыкі, каб быць вышэй, каб разглядзець усю вялізную масу рабочых, і казала:

— Рабочыя, памятайце пра сваіх жонак! Бецеся за кавалак хлеба вашым дзецям!..

Усе стаялі, як прымарожаныя, не пашавяльнаўшыся, але ў сярэдзіне іх паліў усёды агонь. І толькі тады, калі цяжучая цемра распавілася пажарам доменных печы, рабочыя разышліся, па сапраўды берагі напоўненыя ярасцю і рашучасьцю.

Юстына разам з Бартэкам выбралі ў забастовачны камітэт. Захоплены прылівам падзей, адданы ўсёй істотай новым перажыванням, якіх ён раней ня ведаў, ён цалкам увесь узяўся за работу па арганізацыі забастоўкі.

Суботні заробтак хвоснуў усіх па твары. Кантора заводаў сатрасалася ад ярасных выкрыкаў рабочых. Работніцы гразілі схуднелымі рукамі, а над усім гэтым вілося баявое слова: „забастоўка“!

Гэтага разу Юстын ня мог паехаць дамоў. У панядзелак пачыналася барацьба, а ён быў членам забастовачнага камітэту...

Гэтай сьцежкай, на якой Дора чакала Юстына, гэтага разу кроць у адзін Кубала. Ён злосна размахваў рукамі, сыпаў лаянкі і праклёны. Забастоўка! Яна была яго вялікай няпрыймаючай. Набліжаецца зіма, і з заробкам трэба пасьпяшаць. Памяншэньне заробнай платы? Ну, што-ж, работа ад выработку, трэба падцягнуцца, больш зрабіць і заробіш столькі-ж, колькі і да гэтага. На справе пытаньне вырашаецца вельмі проста. На гэта ня трэба асаблівага розуму. А людзі,—проша,—займаюцца глупствам, выдумваюць забастоўку. І Юстын,—чорт-бы яго забраў,—адразу зрабіўся генэралам. Ну, ды гэта яму абыйдзецца дорага..

— А дзе-ж Юстын? Ня прыехаў?

Дора, напоўрасчыніўшы рот, чакала адказу. Кубала стаў. Юстын? Гэта той, які адразу набраўся аднекуль уму-разуму? той, які сваёй забастоўкай пазбаўляе яго і другіх работы і хлеба? якому, відаць, ня хочацца працаваць? Дзе гэты самы Юстын?

У галаве Кубалы вынікла атрутлівая думка. Па яго твары хмарай праляцела зялёная ўсьмешка. І ён, прыжмурыўшы вока, сказаў:

— Уласна, Дора, гэтага табе-б ня варта было казаць...

Дора ўпілася ў яго, працяла ўсёю сілаю свае зацікаўленасці.

— Ну, ды скажэце!..—і яе голас пры гэтым здрыгануўся.

— Ён застаўся там. Ды яму, я думаю, цяпер ужо і дамоў ня хочацца.

— Што?..

— Ды, бач, я трэцяга дня ўвечары злавіў яго... Ён вазіўся з бабай проста пры бараку. Уночы... адчыняю дзьверы, а ён якраз з ёю і абдымаецца...

Дора прышла дамоў зусім разьбітая. Яна не магла паверыць усяму гэтаму. І тым ня менш словы Кубалы гучэлі гэтак праўдзіва; яны падалі на яе, як каменне, а яго голас пры гэтым нават здрыгануўся.

У яе ўяўленьні Юстын уставаў такім, якім ён быў апошняга разу, дужым, загартаваным і добрым; ён удыхнуў у яе тады ўпэўненасць, а сваімі дзіўнымі словамі працяў яе ўсю, як падвей-вечер. Ён казаў тады пра нешта такое, чаго яна не разумела, але гэта вось менавіта і надавала яму аўторытэту ў яе вачох; ён рос, дасьпяваў палаючым сонцам невядомых слоў.

Тае ночы, пакутуючы ад няўпэўненасці, яна мітусілася ў хваравітай ліхаманцы, у якой, як бліскунчкі, плавалі яго апошнія словы...

І гэтага болю не заглушалі нават п'яныя крыкі Яна Каніса Бірча, які да самага відна піў у хаце з контрабандыстамі.

У панядзелак, калі барак яшчэ не прачнуўся ад сну, Кубала ціханька ўстаў са свайго палка і пачаў апранацца. Ня мыючыся, каб гук вады ня ўзбудзіў сонных, ён пайшоў да выйсьця.

Ён нячутна адчыніў дзьверы, але пры выйсьці зачапіўся ботам за парог. Спалохаўшыся, ён пахіснуўся, даў крок уперад і хацеў быў нячутна зачыніць дзьверы, але ў гэты момант на яго акрыкнулі:

— Ты куды?

Рэзкі голас Юстына прабудзіў і ўсіх. Але перш чым усе маглі спрасонку зразумець, у чым справа, Кубала, ня кажучы ні слова, зьнік за дзьвярамі. Юстын ускочыў і выбег на двор. Ён глядзеў, як Кубала паспешна бег пад цагельныя заводы.

— Ну, пайшоў... першы штрэйкбрэхер,— сказаў Юстын, паказаўшы пальцам у той бок, куды пайшоў Кубала, і плюнуў далоў.

Рэшта хто таксама, выбегшы на ганак бараку, пачалі лаяцца, сыплючы на галаву Кубалы праклёны.

Гэтак пачаўся першы дзень забастоўкі.

Дні былі шэрыя імглістыя. Рабочыя, згрупаваўшыся ля цагельнага заводу, крычалі, спрачаліся, моўчкі мясілі грязь на размоклай зямлі і даходзілі да таго самага месца, дзе ў жоўтых тэрасах пяць штрэйкбрэхераў капаліся ў гліне. Цяпер уся ярасьць, увесь гнеў рабочых ападаў на іх. Работніцы, сварачыся, абвінавачвалі іх у аўсёй бядзе, рабочыя, абураныя здрадніцтвам пяцёх чалавек, пагражалі і кляліся, але, калі ўбачылі, што штрэйкбрэхеры пасья работы пачалі разыходзіцца пад аховай жандараў па заводзкіх мяшканьнях, дзе вымушаны былі гэтага разу начаваць, іх рашучасьць узрасла яшчэ больш.

Дарэмна з боку адміністрацыі сыпаліся абяцанкі і пагрозы, якімі спрабавалі заманіць рабочых на работу.

— Ня слухайце,— гаварылі паасобныя забастоўшчыкі,— усё гэта ашуканства! Ім трэба толькі наwerbаваць штрэйкбрэхераў і гэтым сарваць нашу забастоўку.

Гэтак цякло дзень пры дні. У заводзкай канторы ішлі нарады адміністрацыі, зьбянтэжанай ад нечаканага супраціўленьня рабочых менавіта тады, калі гэтага менш за ўсё чакалі; гэтымі ж днямі засядаў забастовачны комітэт, невядомы, патаемны і захаваны. Кожнага разу ён сыходзіўся ў іншым месцы, выносячы баявыя рашэньні.

Забастовачны настрой узрос яшчэ больш пасья сходу, які быў скліканы ў сярэдзіне тыдня.

Рабочая маса сабралася пры заводзе. Тры раздражнёныя жандары бегалі сярод натоўпу і крычалі:

— Разыйдзіся! Ніякіх сходак! Забаронена. Сходу ня будзе дапушчана.

Народ стаяў сур'ёзна і маўкліва, як сыцяна. Гэта быў зацішак, гэта было перад бурай. Жывая цішыня цякла адсюль і застоивалася, ствараючы памутнелае возера, а кожнае гучэўшае ў гэтай цішыні слова тырчэла калом.

Адразу,—адкуль ён узяўся?—на бераг гэтага возера цішыні вышаў стрыжаны хлопец і пачаў гаварыць. Ён заклікаў рабочых да вытрымкі, але гэты заклік быў нейкім лішнім, таму што ўсе стаялі непахісна, як сыцяна. Ён сыпаў праклёны на галовы штрэйкбрэхераў, абвінавачваючы іх у здрадзе. Людзі гудзелі ў адказ яму, як горы ў буру.

Адзін жандар кінуўся да заводу.

І зараз-жа адтуль вышаў цэлы атрад жандараў і рассыпаўся паўкругам. У густым паветры пачулася каманда:

— Зброя... да бою!

Пачулася лязгаценне вінтовак, натоўп рабочых захвалываўся, але малады карчакаваты чалавек не пахіснуўся. Ён стаяў на адным месцы і біў словамі каменных жандараў, ён кідаў лёзунгамі ў масу:

— Заваюйце сабе права на вуліцу!

Новая каманда—і жандары вінтоўкамі, з насаджанымі на іх штыхамі узяліся разганяць забстоўшчыкаў. Але малады хлопец ня браў на гэта ніякае ўвагі, ён гаварыў далей. Маса рабочых, як чорная смала, павольна перацякае з аднаго месца ў другое. Над ёю ляціць гул і яна не разыходзіцца. На ўзвышанні раптам вырасла постаць жанчыны Тая-ж самая з зялёнымі вачыма,—падумаў Юстын і спыніўся.

— Трымайцеся!... Не разыходзьцеся!... Сягоньня слова за намі!

Вось на яе наперлі людзі, і да Юстына ўжо даходзяць толькі асобныя словы:

— Не дапускайце! Вашы жонкі галодныя... з усіх канцоў... глядзяць на вашу барацьбу...

Падхоплены натоўпам, Юстын міжвольна падумаў пра сваю Дору. Дора нічога ня ведае вось пра гэта. Для яе ўсё гэта было чужым, як і для яго ня гэтак даўно... Але Юстын ня меў часу дадумаць усяго гэтага да канца.

Чорная маса, якую бяз поспеху разганялі жандары, усё большала. На ўзвышанне ўзлазілі прамоўцы, члены забастовачнага камітэту, і запальвалі над масай агнём словы; а калі выступалі рабочыя з іншых заводаў і гаварылі:

— Мы збіраем вам сродкі!... Мы вам дапамагам... Мы з вамі!—захапленне ахоплівала масу, і яна крычала і гудзела.

Юстын гарэў, як паходня. Вось мы пачалі барацьбу, а яны ідуць з намі. Яго заліла бязмежная гордасьць, сіла і рашучасьць. Доўга яшчэ гаварылі прамовы, маса пералівалася з аднаго месца на другое, а ноч крывава, гудучы сталяліцейнымі печамі заводаў Віткавіцы, зьніжалася на зямлю першымі асеньнімі марозамі.

На другі дзень пасля сходу гліну капалі толькі тры штрэйк-брэхеры...

У зьвязку з марозамі, якія надыходзілі, адміністрацыя заводаў апынулася ў бязвыходным становішчы. Неабходна было скончыць работу, выканаць заказы, пакуль яшчэ можна кіркаю разрыхляць жоўтую гліну. Нахопіцца мароз, і ўвесь завод стане.

Забастовачны настрой уздымаўся ўсё вышэй. Два штрэйк-брэхеры кінулі работу. Агенты, якія вербавалі штрэйкбрэхераў у паасобных мясцовасьцях, вярталіся бяз нічога. А чорныя касмылаватыя хмары прадказвалі раннюю зіму і сьнег...

Таму вось у апошні дзень тыдня на варотах заводу зьявілася наступная аб'ява:

„Адміністрацыя заводу даводзіць да ведама рабочых, што ў панядзелак аднаўляецца работа на даўнейшых умовах. Аб канчатковым афармленьні ўмоў працы і зарплаты адміністрацыя гатова распачаць перамаўленьні“.

Ад сьмеху ў рабочых балелі зубы, размахваліся шырока рукі. Камарады!

* * *

У дзень сканчэньня забастоўкі Юстын паехаў да Доры. Гэтага-ж дня, неўзабаве пасля полудню, на вёсцы разышлася чутка:

— Злавілі контрабандыстаў! А з імі і старога Каніса Бірчо!

Наставаў вечар, і Дора ўжо чакала Юстына на дарозе ля чорнага крыжу, што раскінуўся ў чатыры бакі. Цямнела неба, вецер біў у яго і шумеў, як у каміне. Нецярплівасьць гнала Дору наперад, а словы Кубалы, якімі ён нядаўна параніў ёй сэрца, зноў аблытвалі ногі і стрымлівалі крок. Што скажа Юстын? І адразу-ж яна адчула, што яе прытомнасьць нібы завалена каменнем. Яна ўспамінала пра сваю сьвякроўку, з прычыны сьмерці якое нават не заплакала, а сёньня жандары павялі старога разам з контрабандыстамі. Пасірацеў дом... і яны будуць цяпер адны з Юстынам. Тое, чаго гэтак палка жадала, прышло. Але навошта ўсё гэта, калі Юстын...

Далёка за крыжам, у камяністай лагчыне яны сустрэліся. Ён абняў яе радасна, падняў сваімі рукамі і закружыў у паветры, што пахла гнілаватай травой.

— Ты чаго-ж гэта сёньня так?—задыхнуўшыся ў яго абдымках, сказала яна і ад здзіўленьня шырока расчыніла вочы і рот.

— Дорка ты мая! Мы-ж перамаглі!—усклікнуў ён і голас быў сакаўны і моцны.

Ён зусім забыўся пра тое, што ёй нічога невядома пра забастоўку... што яна нават ня ведае, што такое забастоўка, а таму пачаў шпарка апавядаць пра падзеі, якія яшчэ ў яго вушшу гудзелі галасамі рабочых і лязгаценьнем жандарскіх вінтовак.

— Работніцы баставалі разам з намі!

Дора праглынула была ўсплыўшае ў яе галаве запытаньне.

— Ты яшчэ ні разу ня чула як жанчына гаворыць на сходках?— запытаўся Юстын у прыліве радаснага пачуцьця, добра разумеючы, што і гэтае запытаньне зьяўляецца лішнім.— Ох, была там адна такая, што і расказаць нельга... такая...

— Ага, вось яно!— падумала Дора і парашыла адразу.

— Я ўжо ведаю якая... Кубала мне пра гэта казаў.

Успамінаньне гэтага імя Юстына адразу пакаробіла. Яго голас наліўся гневам і ён прахрыпеў:

— Калі ён з табою гаварыў? Пра што ён з табою гаварыў?...

— Тыдзень таму назад... калі ты сам застаўся з прычыны яе... Ён казаў, што бачыў цябе з ёю, як ты яе абдымаў...

Праказаўшы гэтыя словы, яна адразу зразумела, што не павінна была-б казаць пра тое, што яе мучыла цэлы тыдзень. У яе голасе чуліся сьлёзы.

Пад Юстынам нібы расступілася зямля, нібы скакала. Ён стаў пасярод дарогі, расчыніўшы шырока вочы.

— Гэта Кубала... так... гэты... гэты,— гаварыў ён бястлумна.

Ён не знаходзіў слоў. Толькі яго кулакі сыціскаліся ў вялізныя вузлы, гатовыя крышчыць, зьнішчаць і біць.

Вецер біў у ногі, плыў па гале і гнаў іх пад хату. Юстын палка (такім яго ніколі Дора ня знала), словамі, якіх да гэтага яна ад яго ніколі ня чула, расказаў пра забастоўку, пра Кубалу, пра жандараў, пра сходкі, якія ён арганізоўваў разам з другімі; усё гэта ён гаварыў так, як салдат, які ўспамінаў першае баявое хрышчэньне.

У гэтым было нешта вялікае, бязьлітаснае. Перад Дорай уставалі цьмяныя вобразы барацьбы, яна бачыла баставаўшых жанчын, бачыла і тую жанчыну, тую, другую, пра якую Юстын гаварыў з такім захапленьнем і вобраз якога ён прынёс сюды, у гэтыя голыя горы, у гэтыя душныя хаты, у якіх цяжка жывуць і цяжка паміраюць.

І ўжо дома, калі Юстын і Дора сядзелі за сталом, і калі ён моцна прыціснуў яе да сябе, яна адчула, што ў руках Юстына разам з кроўю і нават у яе ўласнай крыві цячэ водгук тых слоў, якімі тая невядомая жанчына злучыла волю рабочых і работніц на барацьбу, і яна была ўдзячна ёй за гэта.

Юстын—добры. Юстын—новы.

Калі Дора расказала Юстыну пра бацьку, якога жандары павялі разам з контрабандыстамі, дык той ня здзівіўся.

ПЯТРО ІЛЕМІНІЦКІ

— Ну, што-ж, я папярэджваў... Вось калі-б мяне ўчора забралі, гэта была-б зусім іншая справа!

Потым ён падумаў, узважыў, вывернуў усё тварам наверх і ўздыхнуў:

— Усё гэта ад бядноты...

Дора не разумела.

— Адны топяць сваю нэндзу ў сьпірытусе... Другія... а вось мы біліся... Так гэта лепей!

Пры гэтых словах ён устаў.

Ён устаў перад Дораю, як таполь.

Таполь, які ня зломіцца ў буру. І толькі гром можа яго пашча-паць на сьмерць.

Пераклад з славацкага Р. М.

На дэманстрацыі

З Ярдам мы йшлі. Адвячоркам
На Вацлаўскай поўна паліцыі.
Перад намі халодныя рулі вінтовак
Мільгнулі сталёвай гліцай.

Як на фронце, вока на вока
Два варожыя станы.
Рушыцца толькі паўкрока,
Спыніць штыхоў сталь.

— Што патрэбна галоце ноччу
На Вацлаўскай лынцы біць?
Напэўна-ж з панамі хоча
Кроны падзяліць?

Зазіраць пачалі ў рот паном.
Адкуль ў галадранцаў такая прыць?
Ім трэба тон, шляхетны тон,
Гумавымі палкамі ўбіць.

Што дзень, дык цяжэй з імі знацца,
Як быдла, зусім непаслушны.
Крычаць, што мароз, паднявольная праца
Сухотамі душыць!..

Вам дзіўна, панове?—Што-ж,
Хцівыя вашы насьмешкі...
Пуза ў вас поўна, і грошай кош,
А гутарыць можам па-чэскі.

Пераклаў з чэскай мовы **Мікола Хведаровіч**.

З маіх вершаў

Зіма. Яе песень цудоўная йгра,
Вароны над дахамі: Кр-а-а.
Паўночны вятруга крануў саксафон,
У яго надзвычайны тон.

Буржуі едуць у горы катацца,
Лыжная гонка па гурбах.
Ў гневе галодны рабочы бяз працы,
Помста заціснула зубы.

На вуліцы жонка з дзіцем,
Хворасьць у зроках—няволя,
І рве лахманы на ёй вецер,
І крыўдзіць ліхая нядоля...

Зіма. Як цудоўна яе ігра,
І ў песнях навейшы тон.
Ляцяць над дамамі вароны: Кр-а-а.
Паўночны вятруга крануў саксафон.

Пераклаў з чэскай мовы Мікола Хведаровіч.

Жыццё пролетаркі

Зімовая, сьцюдзёная сумная ноч. У каменным склепе—брудным, нізенькім, сырым з невялічкім выбітым вакном—жывыя істоты. Іх тры: хворая маці і двое дзяцей.

На дзеравяным тапчане ляжала хворая, уверчаная ў рызьзё. Яна ляжала з раскіданымі доўгімі валасамі, з бледна-васковым тварам, з чырвонымі плямамі на скронях, з абапечанымі надтрэснутымі журавіннымі вуснамі, з выразнымі, як-бы дрэварытным долатам нанесенымі на твар, маршчынамі. Зусім высахлыя, кастлявыя голыя рукі—бязжыццёвыя, як сырамятны пас—ляжалі паверх коўдры. На правай руцэ было відаць некалькі чорных кропак—зостаць ад уколаў.

Камяк сапсаваных пераблытаных нэрваў, пасья троха бяссонных начэй, уціхамірыўся—хворая атрымала павялічаную дозу морфію.

Дзеці: бледны 10-гадовы хлопчык са спуджанымі вачыма і дзяўчынка 8-мі год з чырвона-брудным ад сьлёз тварам, сядзелі на нізенькай лаўцы каля сьцяны. Дзяўчынка часам засынала, і тады дзіцячая простая ўхмылінка налятала на твар, але яна хутка перамагала надыходзячы дзіцячы сон—прасыналася. Хлопчык, адкінуўшы галаву назад, сядзеў, абхапіўшы рукамі голыя калені, увесь час не зачыняў вачэй, сачыў за хворай.

* * *

Але ці змог хто-небудзь падумаць, што гэтая хворая жанчына, уверчаная ў рызьзё, была калісьці прыгожай сялянскай дзяўчынай-батрачкай?

Трыццаць год таму назад яе прыгожы натуральны голас пераліваўся ў сумную латгальскую¹⁾ народную песьню. Там пнялася пра часы прыгоншчыны, пра шчасьце, якое сядзіць далёка і вельмі высока ў залатым крэсьле, пра зьдзекі польскіх абшарнікаў над латгальскімі батракамі. Сярод забягнечаных торпняных палёў, высечаных гаёў і сьветла-жоўтых пескавых узгоркаў гучэў яе мілагучны чысты голас. Яна тады была пастушкай-батрачкай у аднаго пана.

Высокая, лазова-стромкая, з валасамі колеру жоўта-кляновых васеньніх лістоў, з блакітнымі зрэнкамі, з набрынялым целам, з мілым

¹⁾ Латгальская нацыянальнасьць вельмі зрадна латыскай тэрыторыяльна. Латгалі складае трэцюю частку Латвіі. Гісторычная назва—Inflanty Polskie.

АЛЕСЬ ВАЙНОЎСКИ

усьмешлівым зіркам, з дзвюма маленькімі ямачкамі на твары; у такім выглядзе яна заўсёды стаяла ў вачох парабкаў маёнтку пана Плятэра.

Праз пяць год яна разам з другімі батрачкамі паехала ў вялікі фабрычны горад. Кожную вясну хлапцы і дзяўчаты ехалі шукаць у горад працы. Дзяўчаты ехалі, каб папасьці на фабрыку, на завод, але часта-густа даводзілася ім служыць у гарадзкіх паняй прыслугамі, кухаркамі, нянькамі і карміліцамі ў буржуазных дамох. Яны выходзілі маленькіх адплодкаў капрысных паняй (буйных буржуазных сем'яў), аддаючы свае здароўе і жыцьцё.

Яна спачатку знайшла працу ў аднаго прыгараднага немца-кулака колёніста. Кожную раніцу яна разам з другой батрачкай цягала на плячоў цяжкія бідоны з малаком у горад за восем кілёметраў ад фэрмы.

* * *

На 20 годзе свайго жыцця яна паступіла работніцай на тэкстыльную фабрыку. Пасьля 10-гадзіннага рабочага дня яна праводзіла вечар і ноч у адной работніцы банкаброшніцы, дзе займала куток падвальнага памяшканьня. У нядзелю яна хадзіла ў касьцёл на імшу; там яна магла ўбачыць сябровак-зімлячак і адначасова атрымаць весткі з роднага краю.

Так ішло роўна жыцьцё, як кручаная нітка на шпульку, і жыцьцё здавалася ёй роўнай кручанай ніткай, бяз вузлоў, але надышоў першы вузел жыцця. Яна пабралася з адным рабочым піластавам. Ён раней батрачыў у тых мясцох, дзе і яна. Першая ноч пасьля шлюбу была праплакана; ён ляжаў, як толькі што налітая нярухомая бочка гарэлка, бяз усякай прытомнасьці—п'яны.

А дні ішлі,—надышоў другі вузел на жыцьцёвай нітцы—калі яна нарадзіла хлопчыка. Прышоўшы дахаты з радзільні, з дзіцянём, яна знайшла свайго п'янага мужа з разьбітым адутлаватым тварам, з асалавелымі вачыма сонным на падлозе. З рэчаў усё было распрадана, праймаці ці пакрадзена сябрамі. На сыняне вісеў толькі стары, закарэўшы ад мух, прабіты бутэлькай, нікому непатрэбны абраз.

Жыцьцё ішло. Надыходзіў трэці вузел жыцця—праз два гады, калі яна цяжарная, працуючы каля варштату, раптам пачула дрэнна і забілася ў патугах. Карэта хуткай дапамогі была прыемнай бабкай у неданошанай дзяўчынкі, якая бяз часу імкнулася ўбачыць сьвет.

Чацьверты вузел жыцця фабрычнай работніцы—імперыялістычная вайна. Мабілізавалі мужа і паслалі на фронт. Праводзячы на вайну, яна даравала ўсе зьдзекі, сінякі, гузы і горач, якую яна цягнула ад яго. Яна паднесла дваіх дзяцей, каб разьвітацца: мо' гэта апошні раз. У мешкаватай салдацкай форме зусім, няўстойліва трымаючыся на нагах, цалаваў гарача дзіцячыя твары бацька, ратнік другога разраду.

Пяты вузел на роўна скручанай нітцы жыцця—1917 год. Вясна Часовы ўрад. Ліст з фронту. Наступ на немцаў. У адказ немцы пад рытай затруцілі газамі некалькі тысяч шэрых душ.

Затручаны газамі, ён разам з іншымі салдатамі быў пахаваны ў шматтысячнай брацкай магіле сярод сыпучых жоўтых выдмаў рыскага ўзбярэжжа. Пад гром артылерыйскай канонады і пад жаласьлівае шумкаваньне высокіх соснаў, якія злосна трапаў морскі халодны вецер, ён быў засыпаны разам з іншымі дробным морскім пяском.

Жыццё далей пайшло стракатай ніткай. Яна ўжо блізка 12 год як працуе на тэкстыльнай фабрыцы. Працавала так, як працуюць тысячы, мільёны работніц. Яна ўжо не магла быць пастаўлена каля варштату на сталую працу: гэтаму мяшала стракатая старасьць. Яна працавала каля старога варштату. Варштаты дажывалі апошнія дні—старыя варштаты павінны былі быць заменены новымі.

Цяжкі зацяжны крызіс прамысловасьці прымусіў прадпрыемцаў як найхутчэй правесці капіталістычную рацыяналізацыю. Палова работніц павінна быць разьлічана.

Тыдзень назад разьлічылі ля 800 работніц. Пакінулі самых маладзейшых, спрытнейшых: па тлумачэньню майстра, яны былі больш патрэбнымі ў сучасны момант для фабрыкі. Армія беспрацоўных павялічылася. Беспрацоўным ня было адкуль атрымаць дапамогі. Левыя профсаюзы дапамагалі патроху сваім сябром, але хто дапаможа цэлай арміі неарганізаваных работніц?

Пасьля бесьперапыннай 12-гадовай працы на адной фабрыцы, дзе яе моц, здароўе і жыццё былі ператканы ў мульта, батыст і паркаль, старая сухотная тэкстыльшчыца была звольнена разам з іншымі работніцамі. Сёньня яна апошні раз пераступіла парог кантрольнай будкі.

* * *

Яна прышла ў свой зямны каменны склеп, падазвала да сябе дзяцей і як быццам па сакрэту, шэпам, каб ня ўчулі халодныя мурныя сьведкі стракатага жыцця, за якія яна аддавала свой тыднёвы заробак домаўласьніку стокватэрнага дому, фабрыканту супэрфосфатнай фабрыкі, яна шэпам праз зубы працадзіла і выціснула сухотным картонным кашлем два словы:

— Мяне разьлічылі...

Жаночы плач уперамежку з сухім картонным кашлем напоўніў каменную скрыню. Дзьве пары дзіцячых рук кінуліся да маткі цалаваць мокры матчын твар.

Яна лягла і не ўставала. Маленькія кавалачкі лёгкіх, на якіх ледзь-ледзь трымалася жыццё, больш ня служылі.

Хворая спала. Брудны ўціральнік, змочаны халоднай ледзяной вадой, ляжаў на галаве. Цішыня і змрок. Маленькая лямпа гарэла вельмі сумна і нэрвовым полымчыкам мацавалася адалець змрок. Раптам хворая паднялася. Утупіўшы вочы, яна з задумлівым тварам агледзела ўсё навокал сябе. Потым яна прылажыла левую руку да ілба і гэтак трымала з хвіліну. Сінія вочы думліва ўтуліліся ў кут. Крыху скрывіліся вусны, і skleпная цішыня была расьсечана жаночым плачам.

— Дзеці... зараз зіма?—безнадзейна, шпарка надламаным голасам запытала яна.

— Але, мама, зіма.

Яна прыўзнялася, села на ложку, сашчапіла рукі, абвіла калені і застыла. Яе бессэнсоўныя вочы глядзелі ў адну рэч— на абраз.

Сьмяртэльную skleпавую, ужо раз парушаную плачам, цішыню разадраў рэзкі і доўгі фабрычны гудок. Гудок, які заўсёды будзіў старую тэкстыльшчыцу, цяпер ужо быў не для яе.

Гы... Гы... Гы... бр... бр... Трасучыся ад зімноты, хворая саскочыла з ложка. Гудок гучэў.

— Міхаіл архангел... анёл... мяне заве на працу... на працу... Дзеці... Юрыс... хадзі кленч... на калені...

Схапіўшы хлопчыка за руку, яна штурхнула яго ў кут.—Кажы пацеры, скінь сваю сандалю.—Перапуджаны хлопчык з голымі каленямі ўкленчыў на зімную каменную падлогу. Дзяўчынка плакала, пужліва тулілася да мураванае сьцяны.

— Мяне клічуць на працу. Ён, фабрыкант, нягодная шпулька... не жадае мяне прыняць. Шпулька фабрыкант... Фабрыка прыме... Саюз... работніц... тэкстыльніц... ха!.. ха!.. але неарганізаваная... фабрыка прыме... Марта, хутчэй спадніцу, хутчэй, не марудзь.

Гы... Гы... бр... бр...—Хворая ўся затраслася, як быццам на яе сьціне прабегла маленькая мыш.

— Дзеці, зараз зіма?

— Зіма, мама.

Раз—і спадніца сухімі смуглымі рукамі разадрана на палову. Яна адзяе дзіравыя пантоплі, вырывае з рук дзяўчынке старую латаную вялікую хустку, сухімі смуглымі рукамі сьціскае, як абцугамі, дзіцячыя сківіцы.

— Бр... гы... бр... гы... Хутчэй... хутчэй...—крычала хворая. Фабрычны гудок гудзе другі раз. Ён гудзе больш нэрвова, злосна, панярэджваючы. Дзеці ў роспачы плачуць—нешта разумеюць, разумеюць, што з маткаю здарылася нешта дрэннае.

Чатыры белыя дзіцячыя рукі прабуюць утрымаць звар'яцелую, паўголую матку. Разьдзіраючы душу крык, ляментуючы плач напаўняе склеп. Дзіцячыя рукі чапляюцца за матку, каб ня пусьціць на двор. Вось яна ўжо ля дзьвярэй. Паўголая, босая яна пераступае парог. Вочы ўтупіўшыся, вусны нешта шапочуць, а пад чэрапам— адна думка: хутчэй на фабрыку, фабрыка заве.

Па завейнай, запургаванай ранішняй непраежджанай дарозе супроць сьнежнага віротнага ветру рухаюцца дзьве чорныя кропкі. Хлопчык уперадзе, дзяўчынка пазадзе, трымаючыся за руку брата. Ём засталася прайсьці 5 кілёмэтраў—палова дарогі да больніцы. Яны ідуць па пояс у сьнягу. Упарты сустрэчны віротны вецер гудзеў воўкам. Дзеці туліліся адзін да аднаго, каб устаяць супроць ветру.

У маленькіх дзіцячых галоўках было шмат думак, навін і скарг, што абавязкова будзе расказаць матцы. Але яны напружна марылі ўбачыць хворую маці. Учорашняе ночы яе няжывое, высахлае цела, зьбітае, як паганялка тэкстыльнага варштату, было адвезена ў анатомічны тэатр.

Стракатае жыцьцё пролетаркі работніцы, якая прабыла 30 год на капіталістычных фабрыках, абарвалася... гнілой літкай.

Н О В Ы Д О М

Малочнай бельлю выцягнутых сьцен
Мяне ён асьляпіў сягоньня раньнем.
Было мне сорамна
За брудную пасьцель
І за вазон
Сухотнае герані.

Вось гэта дом!
Сапраўдны новы дом!
Запалымнее ў ім жыцьцё другое!—
Займе яго
Вясна і маладосьць
Комунаю вытворча-бытавою...

Нядаўна тут цягнуўся ў шыр пустыр...
Нядаўна тут ён рос у рыштаваньнях...

І вось цяпер
Ў пакоях тых пустых
Сьвятла і белі
Дружнае зьяднаньне!

Узьняўся дом,
Узьняўся вежай дум,
Мяцежных дум,
Як хвалі, неспакойных:
— Пакіну бруд,
Пакіну і пайду
Сьпяваць і жыць
У новыя пакоі!..

Перад зіяньнем выцягнутых сьцен
Схіліўся я,
Схіліўся нізка раньнем.
Было мне сорамна
За брудную пасьцель
І за вазон
Сухотнае герані

Муляры

Калі ноч зуравая астыне,
На дамы сядзе сонечны грыв—
Падагнуўшы скулявыя сьпіны,
Параскідаюцца

муляры

Па узвышшах ружовай будовы,
Па расьліне сыпучых мураў.
І віхрыць песень юная ковань
Ад зары

да сыляных веча́роу...

Тут калісь

Зуравымі клінкамі

Мы хадзілі зару выкрасаць...
А цяпер цэгла буйная, камень
Заліваецца ў стройны фасад.
Тут вунь

стылі пустяя кварталы,

Там даела үсё шрапнель...

... Небаскробы,

КОМУНЫ СТАЛІ

Усьміхацца цяпер старане.

Павыходзілі сёння брыгады,

Ух, як пыша

юнацтвам їх крок!

Пабудоў найвялікшыя грады
Вырастаюць з-пад сьлін муляроў.
Я пакінуў (шкада!) гэты цэмант—
Ў цэх будовы другі перайшоў,
Дзе мурамі

СТЯЯЦЬ ПОЭМЫ,

Цэглай высіцца ляск радкоў.
Я люблю гэтую сыпкую шастань,
Звонкасыпкі комуны запей,
Дзе кружانیцца дзень

наш блішчасты

У мурах будаўнічай сяўбе,
Дзе, сагнуўшы напружаныя сьпіны
Пад снапы сонцавейных іскрыя,
Пад мурамі вялізнымі стынуць
запацелыя

муляры

І шточас уздымаюцца стромай
На расьліне

жывых пабудоў,

Пакідаючы старыя стрэхі

І вятрамі падмецены дол...

Толькі сонца на пліты ускіне

У снапах залатых серабро,

Пасагнуць зноў напружаныя сьпіны

Мастакі

найвялікшых

муроў!

23-ІІ - 31 г.

Расьцьвітуць сады

Дагарэла восень
У лістве ружовай.
Хтосьці бы эмальлю
Выбяліў прастор.
Пад завеяў гойсы
Стыгне каляровасьць —
У грудзёх юнацкіх
Радасьць, сьпеў, задор!
У грудзёх юнацкіх
Зазьвінелі струны.
Запаліў у сэрцы
Асінбуд агні!
На магілах брацкіх
Чырванеюць ружы,
А ў руках і вера,
Вера ў нашы дні.
Хай яшчэ сягонья
Чую слова „вёска“...
Хай завеяў гойсы
Расьцьвітуць сады...
Нашы дні ў разгонцы,
Дні ў абдымках з сонцам.
У сіневе пілотнай
Індустрыі дым.
Дым... а дні ў разгонцы!
Эх, таварыш, веру:
Не запляміць кроўю
Чырвань зарніц.
На сталёвых конях
Мы імчым наперад.
Хай завеяў гойсы
Расьцьвітуць сады.

Ц. Гартны

Напевы сырэн¹⁾

У вокнах будынку райкомпарту сьвірэла сумнаватае сьвятло.

Шумкін папрабаваў адчыніць дзьверы—яны былі зачынены. Гадзіньнік паказаў адзінаццатую. „Ды дакуль-жа будуць сядзець! Пара канчаць!“—рашыў ён і накіраваў дамоў.

На кватэры яго чакалі. І толькі Прахор пераступіў парог, як быў прывітаны неадабральным кіўком галавы і ўпічлівымі словамі Ганны.

— Ну, і твая-ж акуратнасьць. Я ўжо пачала думаць, што мо' ты заначуеш на заводзе... Ведаеш, што людзі чакаюць, а сядзіш да поўначы...

Мяккая, гасьцінная ўхмылка на Прахоравым твары растапіла ў сабе колкасьць жончынных слоў. Ганна раптам змяніла тон і паправілася...

— Табе, Прахор, зусім не ў галаве ні дом, ні сям'я, ні... Увесь як ёсьць у заводзе... Дняваў-бы і на чаваў-бы...

— Годзі, годзі... З табою мы знойдзем час паразумецца... Азік, што новага прывёз з раёну?... Ты, Ганна, лажыся...

— Мо' гарбаты выпіў-бы?..

— Ня трэба... Расказвай, Азік.

— Навін багата і цікавых.

— Дзе-ж і кім ты працуеш?

— Зараз старшынёю савету.

— Як колектывізацыя?

— Ідзе. Вось і надоечы запісалася дваццаць гаспадарак. Колектывы

цалкам завалодваюць сялянскім на-строєм... Пераламаліся і тыя, што дагэтуль упіраліся... Справа пасуваецца, як мае быць...

Ганна стала ўвіхацца для чаю.

— Мы ўжо з Азікам выпілі па шклянцы.

— Лажыся, Ганна, я...

— Колектывы растуць, праца ўсталяецца... Мы ўпору засеялі, упору, сабралі—чаго-ж хацець? Прыклад для сялян нядрэнны.

— Ну, а ты як, звывся з працаю?

— Скажаў! За год ды каб... Працую... Толькі...

— Што толькі?

— Завод цягне. Вось цягне завод назад ды годзе... І сяляне мяне любяць, і з другімі таварышамі нядрэнна жыву, і пазнаёміўся з сельскагаспадарчаю працаю, але... завод! завод!

— Пабудзь яшчэ годзік! Трэба!

— Ды я ведаю! Партыя паслала і партыя здыме... Я не супярэчу таму... Усё-ж нутро пролетара... Дваццаць год аддаў фрэзеравачнаму станку... Сплю, разумееш, і бачу, як сярэбраная стружка вужаю вывіваецца з-пад вострага разца... Круглыя буксы, валікі, шасьцярні... Шуміць—а здэцца,—пяюць станкі... Можна-б было льга вярнуцца, Прахор?

— Пачакай, Азік. Завод ад цябе нікуды ня ўцячэ. А соцыялістычнае

будуўніцтва вымагае работнікаў па ўсіх франтах... Папрацуй, Азік...

Той незадаволена скрывіўся, глыбока ўздыхнуў і праказаў:

— Калі трэба... Тады, таварыш Шумкін, другое пытаньне: нешта сувязь паміж намі паслабілася. Вы, мэрам-бы, крыху астылі да нас. Га-а?

— Гэта магчыма. Адчуваецца?

— Яшчэ як! Калі вясною наяжджалі таварышы ды прывезьлі ў гасьцінец плугі, уяві сабе, які быў уздым у нашых сталінцаў. Колгаснікі склікалі сход, аднагалосна прынялі рэзолюцыю...

— Так, так... мы копію атрымалі... Добра. Зараз арганізуем групу паездку і прывязем пажарны насос... На яты! Таварыш Марголін змасьцярыў, што табе... Абсталюем пажарную... Памятаем, ня думай.

— Сора ўсё гэта?

Ліпец раптам узняўся з месца і задаволена паглядаў на Шумкіна.

— Трэба падагнаць з гэтым, таварыш сакратар. Табе-ж не казаць, што значыць ваш жэст... Я гэта асабліва маю падкрэсьліць... Нашы колгаснікі, як струна, чулыя да кожнага поруху... Папрацуем, значыць, яшчэ...

— Трэба, Азік...

— Прыяжджай...

— Ліпец падаў Шумкіну руку і накіраваў у дзьверы. Ён ужо бразнуў клямкаю, як да яго дайшло:

— Яшчэ адну хвілінку!

— Чую.

— Скажы мне адкрыта: у цябе ня было нічога такога у адносінах да старшыні кусту Гарошкі?

Ліпец зрабіў недаўменную міну.

— Хто табе казаў?

— Ведаю, калі пытаю.

— Хлусьня... Нічога сур'эзнага... Праўда, Гарошка мае некаторыя фэльфэбэльскія манэры і часам... але я не паддаюся...

— І вылаяў, нябось...

— Кінь... Мала што было... Райком зрабіў заўвагу, але я... ну, паверыш, я іначай ня мог... Справа

была на сходзе, падкулачнікі разьюшыліся, загукалі, а Гарошка... Н-не-э, таварыш Шумкін, яго трэба штараз асаджаць. Рабочаму ня можна падрываць свайго аўторытэту...

— Значыць, па-твойму, райком зрабіў няправільна, калі...

— Ня тое, не... Зразумела, што правільна, толькі, ведаеш...

Ліпец чырванеў і губіўся ў адказах. Але ў яго голасе зычэла на-яўная вінаватасьць—гэтага нельга было захаваць закідамі Гарошку.

— Ня варта задзірацца, шкодна... Рабочы павінен быць правадыром сялянства. Вы пасылаліся на вёску з тым, каб цвёрда і правільна праводзіць лінію партыі ў справе колектывізацыі... Ды й што табе казаць—ты сам не малы, разумееш добра... Так што, Азік...

— Было крыху...

Па Ліпецаваму твару мігнулася вінаватая ўхмылка.

— Болей ня будзе... Пакладайся на мяне... Яшчэ ніхто з барацьбітоўцаў не запляміў імя рабочага... А тое...

Бразнула клямка і заглушыла канчатак Ліпецавага сказу.

Калі Прахор вышаў у сенцы, старшыня савету зачыніў другія дзьверы. Хутка скрып яго шагоў па сыягу працягнуўся па двары, загнуўшы ў бок ператочнае вуліцы. Некалькі адначасна прасьвістаўшых гудкоў абвясцілі дванаццатую гадзіну.

„Так, вучастак шэфства над колгасамі крыху аслаб... Трэба выправіць... Кончыцца ўдарны квартал, і Марголін павінен ехаць... Але, вось, Азік цікавы. Скучыў! Завод цягне! Сапраўды—эжыўся за дваццаць год з прадпрыемствам. Аднак, і на вёсцы гэткія работнікі, як ён, незамянімы. Хлопец цвёрды і баявы, хоць часамі і з мухай... А сувязь, сапраўды...“

¹⁾ Канец. Пачатак гл. у № 3.

Ц. ГАРТНЫ

Прахор спыніўся пры стале, дастаў свой замурызаны блёк-нот і запатаваў усплыўшую думку. І не паспеў адварнуцца, як яго думкі ўжо краналі пытаньні прамфінпляну. У яго перад вачыма замігаліся выразныя паказьнікі перавыкананьня: кастрычнік—104 процанты; лістапад—103,7, сьнежань... Аналізуючы гэта, Шумкін успомніў прачытанае днём у шматтыражцы заводу „Пролетар“. Ён зразу-ж падкрэсьліў, што яго лічбы значна адстаюць ад „барацьбітоўскіх“. На „Пролетары“ лістападаўскае выкананьне адставала ад кастрычнікаўскага. А агульны плян асобнага кварталу на некалькі тысяч меншы барацьбітоўскага.

Гэта заказытала Шумкінава самалюбства. „А вось прапрацуем як належыць сустрэчны плян трэцяга году, і „Барацьбіт“ пакажа свае тэмпы яшчэ выразней“.

Ён ізноў палез у блёк-нот па адну даведку. І, гартаючы сьпісаныя лісткі, раптам спыніўся.

„Так, характэрна з вытворчымі комунамі. Яшчэ так тыдзень кавалі прырэчылі гэтаму. Колькі прыйшлося ўгаворваць Яхнэса, да прыкладу... А гэты, вось, бузацёр Ліндус... Ну, а зараз—во: наяўны і яскравы доказ. Калі паадзінкавы заробак за комунаю два рублі з паловаю, ну, самае большае, тры рублі,—то ў комуне ён ня меней чатырох... І побач з тым растуць навыві колектыўнасьці... нябось, у апошні час хлопцы зразумелі гэта. Недарма за мінулы тыдзень залажылі і новыя дзёве комуны... Ды каб не опартуністычнае кіраўніцтва цэхам Аблоўскага, ды большы адпор паасобным галавацяпам,—тады-б... У гэтым мы адстаем...“

Настрой задавальненьня прабег па сакратаровай істоце і вытаныў на яго мяккім, сымпатычным твары гасьцінную ўхмылку.

Была восьмая гадзіна раніцы, як у неагрэтым памяшканьні партколектыву сышоўся трыкутнік абгаварыць пытаньне аб падвядзеньні вынікаў асобнага кварталу. Цяпер шэраг цікавых момантаў патрабаваў пільнага высьвятленьня. Але складанейшым з іх быў плян узнагародзе прэміяй ударнікаў.

Асобны квартал ні на каліва не зьнізіў заслужанага „Барацьбітом“ званьня перадавога ўдарніка. Болей таго, за гэтыя тры месяцы рабочыя колектыву заводу выявіў у сабе новыя даныя ў справе творчых дасягненьняў. Павялічаны амаль на пяцьдзесят процантаў прамфінплян аказаўся перавыкананым. Гэта казалася за ўсё ўзрастаючыя тэмпы працы, за бурлівы развой рабочага энтузіязму. Вытворчыя манэўры, усесаюзны конкурс на лепшае прадпрыемства, спаборніцтва за пераходны сыцяг КП(б)Б паказалі, што барацьбітоўцы варты годнасьці лепшых перадавікоў на фронце змаганьня за соцыялістычнае будаўніцтва. І шэраг кунун і многа паасобных рабочых выявілі сябе сапраўднымі гэроямі ў барацьбе за пляны.

Завадакіраўніцтва не павінна астацца без рэагаваньня на гэта.

Трыкутнік мусіць вырашыць гэтае пытаньне.

І Шумкін, і Лабрусэвіч, і Лемін, кожны з свайго пункту гледжаньня, сталі падыходзіць да разьмеркаваньня прэміяў, падаючы асобныя рады, пропозыцыі і меркаваньні. Але пытаньне не давалася скораму і гладкаму разьвязаньню. Яно ў сваім абгаворы вымагала ўсебаковага асьвятленьня і выглядала перад кожным з іх даволі каразьлівым. Дзёве гадзіны, адданыя яму, прынясьлі толькі агульныя наметкі, за якімі мусіў ісьці дэтальны абгавор. Яны ўмовіліся, што кожны павінен прысьці на паседжаньне з сваім закончаным рашэньнем...

Паседжаньне...

У дзевыеры хтосьці моцна барабаниў кулаком.

— Адчыні! — папрасіў Шумкін, старшыня заўкому.

Лабрусэвіч адпёр дзевыеры і ўпусціў у пакой Радэвіча.

Жывы і вёрткі, раскідзісты ў шумках і словах, культпроп заўкому ахадзіў, як на спрунжынах.

— Усё, таварыш Шумкін, наладжана. Нямецкія госьці прыдуць роўна а восьмай... Старшыня саюзу...

— Каму што! — гіранічна, прыжмурывішы правае вока, заўважыў дырэктар.

— Чаму? Ласьне стрэча з нямецкімі таварышамі не на карысьць заводу?

— Паглядзімо, як ты ўладзіў габрату.

Сьмяючыся, Лемін пакінуў памяшканьне. Шумкін удагоніў яго кінуў запытаньне:

— У цэх?

Лабрусэвіч пайшоў у пакой заўкому.

— Ты што-ж гэта, таварыш Лазавік, дваровым рабочым стаў?

Узяўшы ў руку засьнежаную буксу, Лазавік абярнуўся да Леміна.

— Не магу, таварыш Лемін, глядзець, калі іншыя так нядбайна адносяцца да свайго добра. Замест таго, каб падняць і палажыць на месца, другі, як сьвіньня, возьме ды яшчэ наступіць нагою.. Няма, бачыш, ва ўсіх гаспадарскае жылкі, сьвядомасьць пролетарская як належыць не працяла... Паглядзім, што робіцца на дварэ...

— Гэта, таварыш Лазавік, толькі часова. Наша бяда, што не паспелі дакончыць пабудовы новых корпусоў... Прахвосты-шкоднікі і тут сваю руку прылажылі. А то-б пераняслі-б бляшаны цэх, а вырабчасьць пад стрэху...

З сьлясарнага цэху рабочыя выносілі гатовыя камнядрабілкі. Прыбудоўныя мясьціны пляцу заклада-

ліся новымі гусяпадобнымі жалезнымі скрынкамі. Стаючы радкамі, з паднятымі ўгару пярэднімі часткамі, яны, здавалася, зьбіраліся ўспрыгнуць і паляцець, але не хапала разьбегу.

— Г-г-г-а-а! Р-раз-зам!

Чуліся гукі рабочых, папіхаючых аднатонныя прылады, толькі што вышаўшыя з-пад зборкі.

Лемін падбег да грамадкі і натужліва прыняўся памагаць.

— Так, так, таварыш дырэктар! — жартаваў здаровы, асаністы сьлесар.

— А яшчэ паціснуць магу, — пахваліўся Лемін.

— Ці даўно рукі выпусьцілі молат?..

Калі чарговая драбілка заняла адведзенае ей месца, Лемін пералічыў іх наяўную колькасьць і задаволена праказаў сабе:

— Вытворчасьць вочавідкі расьце. Новая комуна дала вялікі штуршок выкананьню пляну... Палевіч растаропны таварыш... Адна бяда, што недзе складаць прадукцыю...

Ён акінуў узоркам перасечанья квадрацікі дваровага пляцу і задумся. Перад ім прамільгнула батарэя бутляў з рознымі масламі, шчыльна расстаўленых пры дашчатым тыне. Збоку ад іх, у паўраскіданым шалашы грудзіліся засекі вугалю. Вакол засеку туліліся адна да другое драбілкі. А там, за нялапым каменным будынкам займалі вялікі кавалак двору чорныя новыя перакіданкі...

— Даконыць-бы пабудову, як-бы мы тады адчувалі сябе вольна! А зараз даводзіцца мірыцца... Ага-а!

Ён крута сарваўся з месца і накіраваў у сьлясарны цэх. Там ужо быў Шумкін. Акружаныя грамадкаю рабочых, яны любаваліся з трох братаў, новых двухцыліндравых насосаў. Разадзетыя ў зьлёна-чырвоныя колеры, насосы прыцягалі да сябе агульную ўвагу тых, хто прапускаў іх нараджэньне праз свае

рукі. На насосах ляжаў адбітак баявых тэмпаў асобнага кварталу і глыбокая сьведомасьць рабочых-ударнікаў.

Замілаваныя ўзрокі іх творнікаў ласкалі трох харашуноў, як матка дзяцей.

— На дзесяць дзён раней тэрміну,—хваліўся адзін з сьлесароў, глядзячы бліскучую поршань.

— Комуна пасабіла,—дадаў яго сусед.

Тыя, хто паабалал праходу старанна ўвіхаліся каля няўхложных камнядрабілак, з завідаю паглядалі на насосы. Але напільнікі і долаты ў іх руках не давалі адхіляцца ад непасрэдных заданьняў.

Конвэер вымагаў бесьперабойнага перадаваньня частак ад аднаго да другога.

Дырэктар з сэкратаром партколектыву замілавана глядзелі на стройны раскалыханы процэс ударнае соцыялістычнае працы.

— Я гэтага рабіць ня буду. Паставілі на точку буксаў, і мушу тачыць... А то—што ні час, то інашае... Я вам не папіхач...

— У чым справа?

Бэранброс паціснуў плячыма, вытарышчыў вочы і на першую хвіліну не знайшоў, што адказаць.

— Нешта здарылася?—настойней запытаў Лемін і паглядзеў на Шумкіна.

Адчуваючы сваю неправату, токар адышоў да абдзірачнага станку. Каб ня слухаць майстра, ён пачаў стукіць ключом па бакавіне станку.

— Або-ж яго ня ведаеш?

— Таму і пытаю.

— Стэльмахаў сябар... Той падабраў сабе кампаньню бузацёраў і вось... Запрапанаваў перайсьці на некалькі часу на абдзірку вечак для драбілак, дык закаціў сапраўдны дэбош... Трэба, нарэшце, іх крыху суняць...

Лемін падышоў пад токара і ў упор праказаў:

— Ты гэта чаго буяніш? Чаму ты незадаволены? Мяшаюць бузіць? Не падабаюцца заводскія распадкі? Скажы мне! Можна, табе нялюба ў нас працаваць?... Запомні, што рабочая сям'я не дазволіць разладжваць плянаў свае працы... Даволі ўжо дэбошырыць... Трэба ведаць, што ты на працоўным фронце... А што-ж, калі майстру патрабавалася пераставіць цябе на іншую опэрацыю? Гонар зьбіла-б? Рукі-б ад...

Токар маўчаў, але адрывкі непаладнае натуре выразна адбіваліся ў нэрвовых уздрыгах яго твару. Зьбялелыя губы вась-вась памыкаліся выпусьціць чарговую дзерзасьць, толькі рашучы тон дырэктара, за якім стаяла няўмольная правасьць, супыняла неспакойніка. Той усяго памінуўна касіў на Леміна свае шарыя вочы і, мэрамбы, чакаў ад Шумкіна абароны сваіх паводзін.

Шумкін неадабральна ківаў галавою і ня мог захаваць заўсёды мяккага твару ад усплыўшай суровай ухмылкі.

З бакоў зацікаўлена паглядалі на іх другія рабочыя. Здаровы чорны фрээрэўшыч Лодысь яхідна моргаў густымі вейкамі. Комсамалец Юдкін сконцэнтраваным узоркам абводзіў вядомага яму непаладніка.

— Глядзі, няхай яшчэ раз выкінеш штуку—давядзецца нам з табою разлічыцца. Не падабаецца—дарога вольная, але ня зусім мяккая... Досыць...

Ружа, зьмяніўшая бялізну на твару токара, сьведчыла за колкую ўразлівасьць дырэктаравых слоў. Тым ня меней рабочы ўпарта маўчаў, не павяртаючыся нават да гаварыўшых к яму. І толькі тады ён пусьціў на патрэбны разгон свой станок, калі Лемін з Шумкіным апынуліся пры дзвярох у ліцейню.

У ліцейні адбывалася выбарка Трэба было паглядзець, як уважліва і ўладна працавала комсамольская штурмавая брыгада Магільні. Гэта зразу кінулася ў вочы і Шумкіну і Леміну. Яны не маглі адарвацца ад разгойданага тэмпаў працы. Хлопцы абярнуліся ў адну наладжаную, складаную машыну, у якой кожная шрубка, кожны баўток займалі належнае ім месца.

Цэх тануў у шпаркім разыходзе дружнае працы. Ён званілі ланцугі кранаў, яе асьвятлялі распаленыя вагранкі.

Цёплая пара, выходзячы з плаўкае чорнае зямлі, туманіла прасторную высокую будыніну, акрытую промінам чырвонага адсьвету. Пры сушыльных ганарова стаялі згатаваныя формы, чакаючы скарае заліўкі. Парожнія каўшы выстраіліся стройнаю шарэнгаю пры вагранцы, углядаючыся ў тоўсты агняўпорлівы шпунт. Вось-вось спраўная, наёмчаная рука заліўшчыка ў бруднай рукавіцы хопіць за яго, паверне і выпусьціць у коўш белую жыжу вадкага жалеза. Майстар паглядае на градусьнік і клапатліва азіраецца на заліўшчыкаў. Пад сітамі высокія курганкі жоўтага залатога няску. Хутка ён ляжа тонкім прасыцірадлам між сьценак вычварных формаў для камнядрабілак, станкоў Сьмірнова, асноў цыліндравых насосаў.

Майстар не заўважае прышоўшых у цэх сэкратара партколектыву і дырэктара заводу. Сёньня ён павялічыў дзённую выліўку на цэлых дзесяць процантаў і сочыць, як правядзецца зьменаю гэта падвышаная норма. Ці-ж, можа, яго цэх вылучацца адсталасьцю ад другіх пэхаў? Або на ім астанеца адбітак непаваротлівасьці, якая мяжуе з рвацтвам старшын цэхкому Прыпеца? Ніколі! Штурмавая брыгада комсамольцаў, на чале з Магільнія, заснавана не для аднаго прыгожага слова! Ды ўвесь склад рабочых ліцейні не папусьціць таго,

каб гонар „Барацьбіта“ апусьціўся хоць каліва ніжэй...

— Таварыш Бобіч!

Вокліч Леміна расплыўся ў голасе цэлавых стукаў і бразгатні.

— Бобіч!

Цёмны сылуэт на бліскучасьці плаву перамяніў палажэньне.

— Ага-а!..

Майстар порстка апынуўся пры сэкратару і дырэктару.

— Як з плянам?—пацікавіўся Шумкін.

— Сёньняшняю норму выканаем на процантаў дваццаць вышэй. Брыгада Магільні падала сустрэчнае павялічэньне на дзесяць процантаў...

— Так што...

— Ліцейная залатае опартуністычныя прарывы Прыпеца і яго прыхільнікаў... За стопроцэнтнае выкананьне ручаю... А там усяк бывае... Магчыма, і надбавачку дамо...

Дырэктар зажмурыў левае вока і апэразаў яго вяночкам уцешлівай тонкай ухмылкі. Яна да таго была вострай і яркай, што рэльефна адбілася поўнасьцю, як у люстэрку, у тварах Шумкіна і Бобіча.

— А што ліцейная думае аб пераходным сыцягу?

— Я думаю, што таварышу Шумкіну вядома...

— Упусьціць кавальнаму цэху?

— Яшчэ паспрачаемся...

Бобіча пазвалі да вагранкі.

Шкадуючы аб недасканалым абсталеваньні цэху і нарастаючай яго цеснаце, дырэктар з сэкратаром схаваліся за дзвярыма.

— Ты куды?

— Забягу ў контору. А ты?

— Наведаю паседжаньне бюро ячэйкі кавальнага цэху. Не пазьніся-ж у сталовую...

— Памятаю.

Шумкін пайшоў да маленькага будыначку плянавага аддзелу, у вокнах якога яскравіла празрыстае

Ц. ГАРТНЫ

святло. Калі ён узыходзіў на трох-ступенчаты ганак, то, аглянуўшыся, заўважыў, як Лемін хаваўся ў дзвярах табэльнае.

„Леміну таксама не мяшала-б тут быць“,—схпіўся Шумкін, але не пасьпеў спыніцца на гэтым сваім рашэньні, як яго пераняў у дзвярох Гальмерын.

— А я па цябе... Чакалі-чакалі і...

— Ну, як Аблоўскі сябе трымае?

— Упарта не прызнаецца... Спрабуе нават кідацца ў атаку... Злосна...

— Іш ты яго... Чакай...

Аблоўскі не зьвярнуў увагі на прыход сэкратара колектыву, падвышаным голасам накідаючыся на Гальмерына, Ціханаву і Галамача. Адміністрацыя заводу, партыйная арганізацыя цэху, сотні іншых прычын прыцягаліся ім у сваё апраўданьне.

— Гэта на мяне выдуманы паход. Лемінава тактыка... А я... Можаче эдымаць з працы—я буду апэляваць да ЦКК, а праўда...

Але ў адрывных дзьмутых сказах Аблоўскага відна была непрыхаваная манэра ўскласьці сваю віну на другога. Гэта адчувалася ўсімі прысутнымі, гэта бачыў і сам Аблоўскі. І калі Шумкін узяў слова і ў маляўнічых, неадпорных доказах распрануў увесь зьмест Аблоўскага выступленьня, яго тактыку наступу, то ўсе ўгледзелі, які густы і зацятны опартунізм хаваўся пад яго напусковым абурэньнем і стараннаю самаабаронаю. Бюро ячэйкі, многа разоў сыгналізаваўшае Аблоўскаму аб яго паводзінах, поўнасьцю прыняло тэзісы сэкратара партколектыву, вынесшы аднагалосную пастанову:

„За выразна выяўлены опартунізм на практыцы, вынікам якога зьяўляецца псута Ліндусам дваццацінар ціскоў, разлад у разьмеркаваньні працы, паслабленьне ў кіраўніцтве цэхам, прасіць адміністрацыю заводу зьняць Аблоўскага з пасады майстра цэху... За ўпартае адстойваньне сваіх памылак і аба-

рону опартуністычных паводзін увесьці яго са складу бюро ячэйкі.

На месца т. Аблоўскага прасіць адпаведныя арганізацыі назначыць т. Друка. Пастанову давесьці да ведама бюро партколектыву і прапрацаваць на агульным сходзе рабочых цэху...“

Сырэна высьпеўвала восьмую гадзіну. Яе зацяжныя гукі праводзілі бюро цэх'ячэйкі на чале з сэкратаром партколектыву да заводзкае сталовае.

Каля бляшанага цэху, як гном, вынік аднекуль Радэвіч. Пераняўшы дарогу кавалём і Шумкіну, ён расьсыпаў папічлівымі сказамі па адрэсу сэкратара партколектыву.

— І дзе-ж ты падзеўся? Абегаў увесь завод, контору і заўком—няма... А Лабрусэвіч не дае супакою—шукай ды шукай Шумкіна. Усе ў зборы, а ты...

Разьнятыя рукі культпропу заўкому супынілі дваіх суседаў Шумкіна.

— Сарвецца, кажу табе... Хутчэй!

— Чаго цябе дрэнчыць? Як утрапёны...

Радэвіч у момант згубіў рэзвасьць і разьбюшанасьць... Падняўшы высока бровы і злажыўшы апушчаныя рукі, ён сышоў у бок, прапускаючы наперад сябе сустрэтых таварышоў. Шумкінава заўвага паказалася Радэвічу вострай і ўшчуннай, культпроп заўкому не зноходзіў за сабою гэтае віны. Наадварот, ён лічыў сабе за заслугу спрытна і ўдала арганізаваную стрэчу вэтэранаў працы „Барацьбіту“ з нямецкімі гасьцямі. На гэта ён не пашкадаваў ні працы, ні стараньняў. Тры дні аддаў на ўпартую бегатню па крамах і ў ЦРК, па цэхох заводу, у ЦК саюзу мэталістаў. Машыністка Пятроўская да адзержвяненьня пальцаў ляпала позвы лікам сотні... А тут... Было ўразьлівай недаацэнкай з боку таварыша Шумкіна...

І Антон закусваў горкую пілюлю недаедзеным у абед абаранкам.

Але ён сам сабе не паверыў, што гэта яго раптам ахапіўшая і няўмеру расплыўшая крыўда так-жа нечакана і знікла, толькі на яго дыхнула цёплае наветра сталавай. Радэвіч імгненна прарэвізаваў пачутае ад Шумкіна і вывеў, што сэкратар партколектыву не ўкладваў у свае словы жаднага яхідзтва. У сказаным ім зусім не мясьцілася ні папроку, ні ўшчунку.. Адкуль гэта яму надало...

Антон паглядзеў у дзвярох на Шумкіна і стрэў з яго боку заўсёдную плаўкую ўсьмешку, мяккі, як шоўк, узрок сніх вачоў, гасьцінную міну. Ён ня мог не панікнуць сябе ў залішняй гарачлівасьці і зрабіў гэта рашуча і цвёрда.

Цеснае нізкае памяшканьне падрапараванай сталоўкі выглядала сьвятошня і ўрачыста. Аклеенае новымі белымі шпалерамі, яно купалася ў нарадных хвалях лямпіённага сьвятла. За густа, адзін пры адным, расстаўленымі сталамі, пад белымі цыратамі сядзелі скліканыя старыя рабочыя барацьбітоўцы. Адну з лавак займалі нямецкія госьці—лейпцыгскія мэталісты. У прагалках між сталоў і дзвярэй, на кожнай вольнай мясьціне стаялі барацьбітоўскія актывісты. Чулася рэзвая, бадзёрая гутарка... Старыя сьлесары, такары, ліцейшчыкі, пакінуўшы за сабою доўгія гады працы, сышліся правясьці час за шклянкаю гарбаты ў таварыскай гутарцы. Яны прынеслі з сабою яскравыя ўспаміны мінулых часоў і празрыстыя надзеі на наступнае. У закаржэлых маршчыстых тварах, у зоркіх гаручых вачох, у прыгнутых сьпінах і намазольных руках напісана доўгая гісторыя зацятай працы. Але цяпер цяжар і прыгнёт гэтае працы астаўся далёка пазадзе, за глыбокаю разораю, што падзяліла жыцьцё на

чорную, праклятую пору царызму і яскравы, урачысты час Кастрычнікавай рэвалюцыі. Ад дванаццацігадзіннага працоўнага дня ў цесных брудных будках-майстэрнях, ад няшчаднай эксплёатацыі дармаедамі-гаспадарамі да сямігадзінкі ў сьветлых прасторных корпусох з працаю для сябе самога і для ўсіх, во, што тут, што ў Менску, на Беларусі, ва ўсім вялікім СССР. Ад змаганьня за соцыялістычнае вызваленьне да ўрачыстасьці перамогі.

У кожнага ўнутры бурліць прагнае жаданьне сконцэнтравачь багацьце перажытага і ў некалькіх гарачых, шчырых словах вылажыць перад усімі.

За кожным з іх свая асаблівая, востра цікавая паласа барацьбы, надзей і чаканьня. А зараз—усе, як адзін, гаспадары і творнікі...

Але слова Лабрусэвіч дае таварышу Шумкіну. Усе змаўкаюць і настаражаюцца—у сталоўцы запаноўвае ціша. Дзесяткі воч накіроўваюць пільныя ўзрокі ў асярадкаваны разумны твар сэкратара партколектыву.

„Таварышы!—гучаць яго тэнаровыя гукі, мяккія ў расьпеве і загартаваныя сваёй большавіскай накіраванасьці:—сёньня тут сабралася ўся перадавая грамадзкасьць нашага заводу, увесь наш актыв. Мы сышліся сюды для таго, каб ў цеснай таварыскай сям’і правесці некалькі вольных гадзін. Але і нашу сёньняшнюю стрэчу мы прысьвяцім вялікім заданьням соцыялістычнае стройкі. Мы ў гэтых нязвычайных абставінах мусім засьведчыць нашу братнюю сувязь з нямецкімі таварышамі, наведанымі нас. Разам з гэтым мы перадаем у шэрагі нашае ленынскае партыі дваццаць пяць лепшых старых рабочых, але новых барацьбітоў на фронце пабудовы соцыялізму. І, нарэшце, мы зьвяртаемся ад усяго нашага барацьбітоўскага колектыву з адозвай да ўсіх мэта-

Ц. ГАРТНЫ

лістаў БССР узмацніць тэмпы свае працы, падвысіць вытворчасць, адказаўшы гэтым на шкодніцкую дзейнасць рэшткаў контррэвалюцыі і яе агентаў. Няхай жыве правадыр соцыялістычнага будаўніцтва УсеКП(б)!"

Сталовая затраслася ад бурлівага выбуху доўга незмаўканных воплескаў. Яны калыхалі згушчанае паветра і драбязілі прыцішаным дзвэнгам па шыбах вакон. Зьлітая у адно цэлае, радасная ўхмылка роўна лягла на суровыя пажылыя твары старых і на вясёлыя твары маладых У расхваліваным пролетарскім пачуцці, выплываўшым з нутра ажыўленым віруючым настроем бадзёрасці, сьвяцілася яркае ўверра і цвёрдая ўпэўненасць.

Больш казаць нічога не патрабавала-б, але новыя прамоўцы яшчэ глыбей варушылі раскалыханы настрой сходу. І іх зазыўныя словы, купаючыся ў паўторных уздымах гучных воплескаў, прасячалі ваяўнічасцю вышыню ўрачыстасці.

У гэткі момант нельга маўчаць.

І тыя, хто заўсёды ашчадзіўся на словы, замяняючы іх дзеяннем, хто-б яшчэ працягаў хаваць у спратах свайго нутра, зараз адчыніў вусны.

Загугарылі адзін за другім, для каго быў прысьвечаны сход—узятлі слова вэтэраны працы.

„Капіталісты нажываліся на нас і нажываюцца на нашых братоў, што жывуць у буржуазных краінах, а мы, таварышы, працуем на сябе: кожны на ўсіх і ўсе на аднаго, і пасьпяхова выпяўняем пяцігодку ў чатыры гады. Партыя вядзе правільную лінію, мы за яе змагаемся і пабудуем соцыялізм“,—сказаў сьлесар з 53-гадовым працоўным стажам, т. Левін.

Яго аднафамілец, бляхар, у якога дваццаць гадоў працы пазадзе, звярнуўся да непартыйных рабочых „стаяць на варце соцыялістычнай прамысловасці, як Чырвоная

армія цвёрда стаіць на варце краіны саветаў“.

З аднолькавым стажам стояр Зубкоўскі:—„уступаючы ў партыю ў адказ малаверам і ныцікам, ён упарта будзе змагацца за соцыялізм“.

Бляхар Гольдбэрг сваім уступам у шэрагі УсеКП(б) выказвае сваю чуласць на адозву ЦК.

А сьлесар Рольбэйн, становячыся партыйцам, заклікае пасьледваць за ім усіх старых рабочых, кабы разам упарта і аддана змагацца за генэральную лінію партыі.

Гэта бачаць нямецкія госьці і захапляюцца тым уздымам і энтузіязмам, які валодае іх саюзнымі таварышамі. Цяпер дападкія саксонцы ясна разумеюць, у чым хаваюцца бачаныя імі поспехі ў будаўніцтве і зробленыя дасягненні ў замацаваньні дыктатуры пролетарыату. Яны ня могуць не падзяліцца з барацьбітоўцамі сваім восторгам і захапленьнем.

„За некалькі дзён, што мы правілі ў вашай краіне, мы пасьпелі са многім пазнаёміцца. Мы констатуем вашы вялікія дасягненні. Мы схіляемся перад вашымі перамогамі.“

У нас-жа, у Нямецчыне, рабочы зарабляе столькі, што для пражыцця мала, а з голаду памерці нельга,—кажа саксонец Дарынбэрг“.

І яшчэ не пасьпявае ён злажыць губы, як дзiesiąткі пруткіх жылых рук зрываюць яго з месца і паднімаюць да столі, дзе лунаюць незамоўкшыя словы.

Паседжаньне закончылася прыняцьцем адозвы. Дробны, рухавы Бобэрман прачытаў яе прысутным і папоўніў надняцьцем рукі аднагалоснае яе прыняцьце.

Словы адозвы глыбока заселі ў нутро кожнага рабочага, і пад іх уражаньнем, задаволеныя праведзеным часам, яны расходзіліся па хатах. Многія з іх заўтра а сёмай

гадзіне павінны з'явіцца на працу, ну што-ж! Яны адпачывалі і адпачылі! І, вярнуўшыся да станка, прымуца за работу з новымі, асьвежанымі сіламі...

Апошнімі апаражнілі памяшканьне сталовай трыкутнік сумесна з рэдактарам шматтыражкі. Яны выказалі падзяку работніцам за акуратае абслугоўваньне сходу і разьвіталіся з імі.

На дварэ стаяла марозная ноч. Яснае неба глядзелася ў расстаўленыя па двары заводу ліхтаркі нявыразнымі ў іх проміне зоркамі.

З цахоў выліваліся мэталёвыя напевы працы. Зблізку яны драбіліся на сотні рознастайных гукаў, на многалікія тоны посьвістаў, на цягучыя дзвэнгі і на грубыя бразгі.

У ціхім паветры, вялятаючы з цесных будынкаў, гэтыя гукі, дзвэнгі і бразгі зьліваліся ў адзін грамучы тон-гул, які важкімі пералівамі нёсся кудысьці ў бок адкрытае лугавое прагаліны. У сваім разьбегу пералівы шырыліся, распыліваліся, ахапляючы вялікія прасторы галу і раскідаючы ва ўсе канцы перапэўныя водгукі рэха.

З індустрыяльнага кутку усходняй ваколіцы гораду глядзелі ў бок „Барацьбіта“ празрыстыя чатырохкутнікі заводзкіх вокан. Ляцелі, не далятаючы, пукі большых і меншых іскраў.

На заводзкім двары, пры будынках цэхавых корпусоў калыхаліся чорныя сылуэты вартавых міліцыянераў. Ухутанія ў цёплыя гаматныя браваркі ды ў высокія лахматныя манджурскія шапкі, яны нагадвалі паставых на фронце.

— Зазірнем у бляшаны? Ён у нас, звычайна, пасынкам,— запрапанавалі Шумкін,

— Пара ўспомніць і пра сон.

Бурэвіч чмыкнуў носам і прыжмурыў свае панікленыя вочы.

— Гультай ты, Евель.

— Змарыўся за дзень...

— Ну, ужо гэтаму не паверу.

— Я цалкам з ім згодны,— падтрымаў рэдактара Лабрусэвіч.

— І-ы, чорт іх пабраў! А лічыцца моладзь! Што-ж будзе-э...

— Ня ўпікай толькі... Іншыя старыя й два разы мацней нас, маладых.

Над Бурэвічам махнулася рука дырэктара, але ён ухіліўся, ня даўшы ёй апусьціцца на тоўстую вушатку.

— Вымятайцеся к...

Лабрусэвіч адказаў разьвітаньнем, якога, аднак, не пачулі ні Шумкін, ні Леміян. Яны ўжо ўваходзілі ў невялічкае памяшканьне бляшанага цэху. Збоку аставалася людзілыня, а ззаду закройная. Цэх не зьмяшчаўся ў адным месцы, а дзіліўся па апэрацыях на некалькі частак. Куды яны накіравалі, там кляпалася пасуда: малакамэры; ночвы, вёдры, падзілкі. Тая-ж конвэерная лента абягала дзiesiąткі рабочых і работніц (у бляшаным цэху шмат работніц), у канцы сваім падаючы гатовую прадукцыю. Гэтай прадукцыяй было завалена ўсё вольнае месца памяшканьня; стосы ночваў і слупы зложаных пабеленых і яшчэ цёмных вядзёр хаваліся пад куртатым капяжом, не абараніўшыся ад сьнегу і галалёдзіцы.

У цэху стаяў суцэльны, незмаўканы трэск і бразгатня. Дзiesiąткі адценьняў розных гукаў складалі сабою бесканцовы мотыў трапяткога, дынамічнага нэгрыянскага джаз-банду. Вушы лавілі салатжаныя напевы саксафону і рэзкія ноты гавайскай гітары, зацяжныя піскі джац-флейты і завываньні джац-піл. Пад гэту музыку ўвішліва маталіся рукі і апускаліся драўляныя ды жалезныя малаты, увіваліся вострыя ножніцы. Шырокія лісты чорнай і ацынкаванай бляхі, імітуючы раскаты аддаленага грэму, згіналіся ў руках бляхароў, мэрам-бы баючыся пападаць пад ножны і малаты.

Ц. ГАРТНЫ

Шумкіна з Леміным сустрэў заўсёды вясёлы, жыццярэды бляхар Шапіра. З адкрытым добрым тварам, сухім і жаўтаватым, ён пачаў скардзіцца таварышом аб непаладках у цэху. Цэх недастаткова нагужаны працаю, обмаль волава для цынкавання, і вынікам—мармытаньне рабочых. Каб ня гэтыя прычыны, цэх не астаўся-б настолькі, як ён астаўся, ад другіх. Шапіра ня хацеў-бы звальваць віну на аб'ектыўныя абставіны: ён гэтага ніколі сабе не дазваляў і добра разумеў подобны манёр у руках опартуністаў, але ў даным выпадку даводзіцца на гэта спаслацца. Вось ён бачыць на настроі самога дырэктара, што справа заключаецца, галоўным чынам, у недагрузцы паўфабрыкатамі. А з боку рабочых—ці-ж не аднае сям'і настойнае стараньне, баявое захапленне працаю. Праўда, Шапіра ня скрывае—цэх даваў прарывы: наглядзіся прагулы, спазьненыі, лятунства, было шмат захворваньняў, але зараз—толькі-б работа, цэх увайшоў-бы ў спрэчку за пераходны сыяг, цэх...

І на твары Шапіры шчыры жал, што іх цэх вымушаны быць пасынкам, аставацца пазадзе другіх...

— Нядобра, таварыш Лемін, крыўдна, таварыш Шумкін.

— А што-ж зрабіць, гэта часова... Праз месяц...

— Га-а-а! І вы тут!

Радэвіч зняў кепку і анісаў ёю эліпсіс.

— Адкуль ты, як гном?

— У палуднай быў.

— Не забываецца...

— Паверыце, не. Цягне паглядзець, паспрабаваць кожнае апэрацыі, ці не забываецца работа. Прывык, зацягнула... Або я быў дрэнным бляхаром?

— Варочайся назад у майстэрню,— пажартаваў Лемін.

— З ахвотаю!

Радэвічавы бровы падняліся ўгору, бліснулі бялікі, і галава прыня-

ла косае палажэньне—яго характэрная поза ў хвіліны вострага недаўменнага зьдзіўленьня...

— Або, што я выгадаў, ачуўшыся заўкоме, ні шэлегу.. Партыя паграбавала—павінен, а дасьцё волю заўтра-ж даю вам ударную норму. Забачыце.. Га-а-а?

— Папрацуй, браток, яшчэ некі час на сваёй пасадзе... А то я бачу, што вы, бляхары, як па згаворы, вельмі туга паддаецца на вылучэньне... Вось і таварыш Шапіра—колькі разоў мы яму прапанавалі іншую працу, дык не-э. Як упёрся—хоць ты ланцугом адцягай з бляхарні. Дзіўны-і!

Шапіра распыўся ў нявінны ўхмылку і паказаў свае белыя зубы.

— Таварыш Шумкін, які з мяне інструктар цэрабкоопу або загадчык базы? Я малаграматыны... Пры гэтым я ўраджоны рабочы. Дай мне каваць малакамэры, стукаць малатком, рэзаць бляху—я рыцар. Тут маё асяродзьдзе, а там...

Шапіра адмахнуўся рукою і атрымаў упічышча ад Радэвіча.

— Няпраўда, таварыш Шапіра... Часамі і са мною даводзіцца так... Але то неправідловыя разважаньні.

У баку, пры кавадле, пачуўся раптоўны рогат. Яны павярнуліся. Дзьве работніцы інструктавалі дырэктара ў правільным трыманьні малатка пры загіне ведзерных рубцоў.

— Гэта табе, даражэнькі, не пры камнядрабілках,—жартавала вясёлая, рухавая работніца Гальпэрман.

— Цяжэй?

— Калі не цяжэй, то складаней...

Ухмылка сарвалася з Гальпэрмановага твару і, як электрычнасьць, мігам абегла зацікаўленыя твары вёрткіх пілявых работніц.

Яны лагоднымі ўзрокамі праводзілі з майстэрні Шумкіна, Леміна і дурасьлівага Радэвіча.

Хвілін праз дзесяць Шумкін з Леміным апынуліся ў кавальным цэху. Яны абышлі другія цэхі паміж складаў вугалю і жалеза і на-

кіравалі з задняга ўваходу ў будынак кузні. Па дарозе вышаўшы імі Радэвіч няпрыкметна знік.

— І тут саборная праца разгорнута ва ўсю!—заўважыў Шумкін.

Але Лемін не паспеў адказаць, як каля іх ачуўся, вярнуўшыся з камандыроўкі за вугалем, каваль Шымрот.

— Ужо-а і ты тут? — выказаў здзіўленьне Лемін.

— Як бачыш. Кончыў заданьне за непасрэдную працу.

Шырокі мілы твар Шымрота ня мог захаваць у мяккім выглядзе воч удзячнай яму загартаванасьці і цьвёрдай рашучасьці. У кожным слове Шымрота гучэла зацятая адданасьць прадпрыемству, сацыялістычнай стройцы. Яго ўся істота прасякнута кіпучым задэрам працоўнага захапленьня.

— А цяпер што робіш?

— Пры молаце.

Шымрот працягнуў брудным рукавом па запацеўшым лобе і пакінуў на ім некалькі чорных рысін.

— Усё-б нічога, але ў вочы смаліць.

— Ты-б насіў ахоўныя акуляры. Маеш?

— Во-ва!

Ён спрытна надзеў выпуклыя цёмна-сінія акуляры і паглядзеў на таварышоў.

— Чаго-ж, добра, — заўважыў Шумкін.

— Ня зусім: пацеюць і пыляцца. Мяшаюць сачыць за коўкаю і расьцяжкай... Так лепш.

Шымрот абярнуўся ў бок пачы: яго клікалі.

— Ну, а як з вугалем?

— Лемін ведае...

Ён ужо ступіў пару крокаў назад, але захацеў пахваліцца:

— Быў на шахтах і прабаваў работу забойшчыка. Нічога! Хоць-бы што. Пасылайце—з ахвотаю паеду.

Шумкін адабральна паківаў галавою.

— Ды ты і ў нас прыгадзішся.

— Калі партыя прыкажа, я гатоў і ў агонь, і ў ваду...

Лемін аддзяліўся ад іх і падышоў да крайняга горна. Пры горне ішла коўка губак. Малады малатабоек неразьлічана стукнуў малатком па краі губкі і зьбіў яе з кавалда. У момант малатабоек назіраў паказальныя ўдары з рук дырэктара.

— Гэта я разумею!—гукнуў з пад суседняга горна, сьмяючыся Жук.

— А што, мо' так, як ён?

Малатабоек завідлівымі ўзрокамі нраводзіў з цэху позных, дбайных яго наведнікаў.

На заўтра расклееныя па цэхах і на двары заводу афішы абавяшчалі пра грамадзкі суд над бракунамі, контролёрам і прыёмшчыкам і двума рабочымі. Паведамленьні выклікалі вострую зацікаўленасьць з боку рабочых.

— Суд? Ссу-уд?

— Так, суд! А што-ж іначай, суд!

— Яны варты гэтага!

— Хто?

— Коўш, Ліндус, Стэльмах...

— Варт, варт...

Весткі пра суд хутка абягалі тэрыторыю заводу, склады, цэхі, сталовую, кантору, ня мінаючы жывое душы. Прозьвішчы падсудных набывалі шырокую вядомасьць, скланяючыся і пераказваючыся на дзесяткі ладоў. Сотні воч зьмяралі іх вострымі, настарожлівымі ўзрокамі. Падсудныя рабіліся гэроямі дня.

Але выхаваўчае значэньне суду, яго сур'ёзнасьць трымалі рабочых на ўзроўні таварыскай лёльнасьці. Ніводзін і не памыкаўся выходзіць з яе рамак, каб дачасна рабіць намёк няпрыязнасьці да правінных таварышоў. Адзначаньне сваіх адносін да падсудных кожны барацьбітовец адкладаў да пасля суду.

Разгляд справы і паводзін падсудных самі акрэсьляць таварыскія погляды на іх. У кожным разе узьняты па ініцыятыве рабочых

Ц. ГАРТНЫ

грамадзкі суд дасьць належанае заслужанае віноўнымі пакараньне.

Рабочыя з няцерпам чакалі канцу працоўнага дня, каб паслухаць судовыя процэс. Бач, гэта ж будуць судзіцца сябры іхняга калектыву. Можна, многія ўскосна павіпны ў тым, што не прылажылі з свайго боку патрэбных мераў, каб пасобіць нявытрыманым, распушчаным сябром выжыць свае шкодныя недахопы.

У кожнай страце, у драбнейшай ісуце, у праявах нядбайнасьці і псуцтва хаваецца выразная небяспека наладжанай, плённай працы зьяднанага калектыву. Выяўлены недахоп у дзейнасьці кожнае адзінкі кладзецца плямаю на агульныя вынікі

„Барацьбіт“—аграмаджанае прадпрыемства рабочае клясы, яе кіраўніка, камуністычнае партыі, усяе савецкае краіны. Іх калектыв—адзін з атрадаў на фронце рашучага змаганьня за соцыялістычнае будаўніцтва. Як цэмантам, зьліты і зьяднаны аднымі інтарэсамі, адной воляй, аднымі імкненьнямі ўсе пролетары... Яны кладуць фундамэнт соцыялізму.

Гэтыя вялікія, неасяжныя ў сваіх размахаваньнях і незьмяранныя ў сваёй вагromнасьці зыркні, уздымныя ісьціны прасяксюць нутро барацьбітоўцаў.

Гэтыя ісьціны калышуць іх разгойданыя пазываньні, уздымаюць рухавыя надзеі, нараджаюць баявыя настроі і сеюць рэвалюцыйную трывогу.

Суд!

Брак!

Іскрамі вылятала з-пад кожнага ўдару молата, з-пад хуткіх повертаў станкоў, з-пад вострых разпоў, з-пад полымя жухаецьшых горнаў.

Электрычным токам гэтыя словы абягалі пераплёты шнуроў, гудзелі і завывалі ў бляшаным візгу, у гучным джвагу інжэматычных вяліканаў, у шыпеньні наждачных каменяў, мігаючы пры кожным станку.

Брак!

Суд!

А чацьвергай гадзіне!

Ці хутка сырэна?

Заўсёды перапоўнены людзьмі шумлівы і бурлівы заводзкі клас на гэты раз прыняў нязвычайны выгляд. Набіты да адказу, ён мог зьмясьціць усіх жадаючых прысутнічаць на судзе.

Сотні скрыжаваных, напружаных узроўняў пільна накіроўваліся туды на цесную сцэнку, дзе звычайна чырвоным сталом сядзеў прэзыдыум. Сходу ці нарады, а зараз знаходзіліся судзьдзі. Праўда, і судзьдзі свае, знаёмыя, толькі што пакінуўшы станкі і молаты, напільнікі і сьвёрлы і заняўшы месцы за гэтым сталом. Іх пяцера чалавек: старшыня суду і чацьвёра засядзельцаў-членаў.

Пасярэдзіне стала, якраз супроць праходу, таварыш Карачоў. Суровая міна на круглым асерадкаваным твары, уроўнаважаная думка над лахматымі валасамі. Празрыстыя шэрыя вочы кідаюць востры ўзрок.

Заспакоены выгляд надае сур'ёзнасьці і без таго сталаму і стойкаму сьлесару з цікаўскім значком на чорнай шатынавай рубашцы.

Цьвёрдая крэпкая рука, толькі што выпусціўшая напільнік, за нята тонкім чырвоным карандашом, які выводзіць запісы, другая—званком, якім адчыніцца пасаджаньне суду.

Але Карачоў, яго старшыня, ня хоча перабіць зацікаўленага, папярэдняга азнаямленьня прысутных з другімі членамі суду і з падсуднымі.

Правы сусед Карачова, Якаў Брыль, каваль.Непаварушная поза дае магчымасьць выглядзець яго задумены твар, абкарункаваны рыжаватай тасьмою валасоў, яго няпрычэсаную голаў і нахмураныя бровы, паложаныя на стале рукі, з доўгімі рукавамі суконнае шэрае жакеткі.

Якаў Брыль уважліва пазірае на свайго левага таварыша Залмана Гегера. Хударлявы, з упалымі шчокамі, ён нэрвова юзіць на месцы, шустра раскідаючы пільнымі ўзрокамі па клюбу і рэплікамі паміж сваімі суседзямі-таварышамі.

Другія два члены, што сядзяць па краёх стада, сівы дзядзька Сокалаў з такарнае і камсамolec Пышкін з ліцейні, напружана чакаюць кіўка рукі старшыні.

Усе разам, нават з Карачовым, яны хвіліна ад хвіліны паглядаюць на падсудных, скромна і прыніжана стаячых налева ад судовага стала, пры нізкім паркане сцэнікі.

У іх вачох несхаваная вінаватасць бліскае вільготным памутненнем. Нэрвовыя ўздрыгі здбываюць нутранае хваляванне.

Ужо ў самай увазе да іх з боку сотняў рабочых відзеён пачатак прысуду, строгага і ўшчуннага. І сорама падняць вочы і балюча выцерпець напрокі. А зараз, во... Падсудныя напружана чакаюць званка і сьледам—пасяджэння суда адчыненым. Спадлоб'я, наўскаскі яны кідаюць адрыўнымі ўзрокамі на старшыню, але зусім неспадзявана іх пераймае званок.

— Таварышы!

Звонкі барытон Карачова заварожвае прысутных настарожлівай цішою.

Пасяджэнне грамадзка-політычнага суду рабочых заводу „Барацьбіт“ у складзе старшыні т. Карачова і чатырох членаў суду—т. Брыля, Гегера, Сокалава і Пышкіна з удзелам рабочых абвешчаю адкрытым. Суд мае разглядаць справу па абвінавачанні рабочых Каўша і Стэльмаха—у нядбайных адносінах да вытворчасці, Ліндуса і Міскі—у непапярэджанні гэтага. У выніку чаго з выпушчанай імі продукцыі было забракована 150 сьвярдлоўных варштатаў... Пры гэтым Ліндус яшчэ займаўся рвацтвам (вылісваў па некалькі раз работу, якую ня выконваў сам, а за яе атрымліваў грошы).

Судовым следствам устаноўлена, што ў той час, калі рабочыя заводу „Барацьбіт“ пад кіраўніцтвам камуністычнае партыі напружвалі сілы на адшуканьне і ўводзіны раду новых мэтадаў працы з мэтай пасьпяховага выкананьня прамфінплану і падняцця якасці прадукцыі, уносячы прапановы, падаючы стрэчныя пляны, організоўваючы штурмавыя брыгады,—у гэты час паасобныя адзінкі з рабочых выпіхалі свае асабовыя інтарэсы вышэй інтарэсаў прадпрыемства, выяўляючы нядбайнасьць і ня цікавячыся паляпшэньнем якасці прадукцыі. Судовым сьледствам таксама выяўлена, што заводская і цэхавая адміністрацыя не з належнай пільнасьцю вяла нягляд за вытворчасцю.

Сьледам старшыня суду праверыў наяўнасьць падсудных і выклікаў першым Каўша.

— Таварыш Коўш, вы лічыце сябе вінаватым у прад'яўленых вам праступках?

Няўверана і конфузьліва, то бялеючы ад няёмкасці, то чырванеючы ад сорама, Коўш падняўся з месца і не па настроі цывёрга і павінна праказаў:

— Прызнаю сябе вінаватым у тым, што зрабіў благі ўчынак, прыняўшы нядобраякасную продукцыю і выказаўшы гэтым свае антырабочыя недастойныя партыйца паводзіны... У далейшым сваёю адданаю працаю, я завяраю суд, сумею пакрыць сваю віну перад рабочаю клясай...

Ён запяўся, падбіраючы далейшыя сказы, а ў гэты момант адзін за другім іншыя падсудныя абвясцілі сваё далучэньне да Каўшовага прызнаньня. Апошні з іх, Ліндус, заключыў сваё прызнаньне наступнымі словамі:

— Так, браткі, я зрабіў шмат дрэннага. Я паказаў сябе блгім рабочым. Раней, будучы партыйцам, я апаганіў годнасьць члена партыі і быў выключаны з яе шэрагаў... За-

Ц. ГАРТНЫ

раз, вось, я моцна ўсцываю сябе за праробленае ў мінулым і абяцаю суду і ўсім прысутным таварышом рабочым (ён абярнуўся на залю), што суд—гэта мяжа, па другі бок якое апыніцца новы, другі, адроджаны Ліндус.

Заява падсудных знарушыла ходу судовага допыту. Ужо па яе тону можна было дагадацца, аб магчымым павароце процэсу і аб яго агульных рысах. Вынікі суду можна было таксама прадбачыць...

Але ўвага судовага разгляду не змянялася. Заля не раздзела ні адным чалавекам.

Адноўленыя допыты падсудных з боку старшыні і членаў завострывалі агульную цікавасць да процэсу. Заля рэагавала на кожнае пытаньне і на кожны адказ. Поза і міміка, настроі і тон у голасе падсудных аднакава поўна адбіваліся ва ўражаньнях прысутных... Каяньне, прызнаньне віны сустракала адобраньне, увільваньне, спробы хітрыць справадзіліся глухім, але нагаражальным гоманам асуджэньня...

Гэта яскрава адчувалі падсудныя. І за кожным адказам гучэла ўсё большая шчырасць у іх пакаяньні...

Суд зацягнуўся на сем гадзін. Ужо многа разоў прапяяла сырэнна... Але яе гукаў ніхто не заўважаў... Яны не даходзілі да вушэй прысутных на судзе, пільна адданых слуханьню судовага процэсу, у якім, як на экране, малявалася багатая карціна заводзкага жыцця. Выпукляліся звычайна няўважлівыя, але даволі характэрныя яго бакі. Як з-пад схову, вымаліся і паказваліся рознастайныя асаблівасьці, часта невядомыя і дзіўныя, часта цікавыя і пажаданыя.

Паўставалі зусім у новым сьвятле блізкія па рабоце суседзі, расчыняліся спраты іх нутра, іх якась-

ці, як рабочых, партыйцаў і барацьбітоў за соцыялістычныя вы-

Звычайны, уяўлены сьвет цэму выглядаў зусім інакшым, багачым у сваіх жыццёвых перыпетыях і разгоністым у працоўных пазывах.

Суд, як вучоны анатом, раскладаў цэла заводу на яго суставы, частачкі і дэманстраваў іх пера рабочымі ў яскравых прыкладах унутранай цэлевай, непарыўнай сувязі, у бліскучай мэтамікне насці...

А другой гадзіне почы нязьмешчаная і адным чалавекам колькасьць прысутных на старожліва праслухала прыговор.

„Учынак, зроблены таварышамі Стэльмахам і Міскай, заслугоўвае зьняцця іх з работы, але, прымаючы пад увагу прызнаньне імі сваіх памылак і падачу заяў аб іх папраўленьні, абвясціць ім суровую вымову, пазбавіць назвы ўдарнікаў, абвясціўшы ілжэўдарнікамі, даўшы магчымасьць загладзіць нанесеную шкоду і прыкладнай работаю дамагацца званьня ўдарнікаў.“

Адабрыць рашэньне партколектыву аб абвясчэньні Міску вымовы.

Тав. Каўшу, старшаму контролёру, абвясціць вымову.

Тав. Стэльмаху абвясціць суровую вымову, зьняўшы з работы старшыні вытворчага сэктару.

Тав. Ліндусу абвясціць суровую вымову з папярэджаньнем.

Грамадзкі суд заклікае рабочых „Барацьбіта“ больш ашчадна адносіцца да прылад, скарыстоўваюць усе сродкі для зьнішчэньня браку, ліквідацыі прарыву і выкананьня прафінплану.

Грамадзкасьць павінна адказаць злачынным элементам яшчэ боль-

шай хваляй сваіх прапаноў, ідучых на палепшаньне вытворчасці.

Грамадзкасьць патрабуе ад заводзкай і цэхавой адміністрацыі тэхперсоналу безадкладна рэагаваць на прапановы рабочых, праводзячы іх шпаркім тэмпам у жыццё.

Пастанову грамадзка-політычнага суду апублікаваць у друку.

Словы прыгавору патанулі ў гучных зацяжных воплесках сотняў прысутных.

Тыя, што не маглі прысутнічаць на судзе, назаўтра чыталі яго пастанову ў расклееных па цахах абвестках. Радэвіч старання і акуратна павыводзіў галоўныя месцы ў прыгавары і падкрэсьліў іх роўнымі чырвонымі рысамі.

Але абвесткі не маглі перадаць усёй сутнасці і значаньня праведзенага суду: гэта зрабілі наладжаныя па цахах сходы.

Сходы выглядалі адрыўкамі суду, на якім судзьдзямі выступала да сотні чалавек. Прыгавар коментыраваўся, раскладаўся на часткі і поўнасьцю сустракаў сабе агульнае адобраньне. Падсудныя, атрымаўшы па заслугах, не знаходзілі сабе спакуваньня, але і невыклікалі злосьці, прытуіўшы яе з боку сваіх таварышоў шчырымі прызнаньнямі і каляньнем.

Робочая маса можа караць, ды умее дараваць...

Ужо скора пасяля суду многія заўважылі крутую перамену з боку пакараных.

Яны старання, з адданасьцю выпайнялі сваю работу.

Коўш пільна сачыў за якасьцю прадукцыі, кожную рэч уважліва разглядаючы з усіх бакоў, правяраючы ўсе яе частачкі і дэталі.

Стэльмах спакойліва перайшоў ад фрэзера да сьверла, паслухмяна выконваючы заданьні роўна добрага і талковага майстра Бэранброса.

Ліндус...

Ён ішоў па сьлядох выказаных ім на судзе завярэньняў.

Дзе падзеўся яго голас з рознымі выбрыкамі, мармытаньне і ўпадныя гутаркі.

Хто за ім ні сачыў, кожны заўважаў надышоўшую к Ліндусу зацягласьць працаю. Ён упарта аддаваўся рабоце, прагнучыся як найхутчэй і як найпаўней залатаць зроблены прарыў і забяліць пакінутыя чорныя плямы.

Уплыў суду адчуваўся і на ўздыме агульнае ўвагі да якасных паказчыкаў прадукцыі.

Ужо першы дзень адзначыў мяншэньне браку ажно на 20 проц.

У памяшканьні партколектыву толькі што запалілі ў печы. На вокнах гулялі сьнегавыя мядзьведзі. Старэнькі будынак палохаў сваёю зябкасьцю.

Але яшчэ сырэна не адсьпявала васьмі гадзін, як сэкратар партколектыву ўважліва праглядаў сьвежую „Зьвязду“. Чацьвертая старонка газэты, прыводзіўшая зводку тых прадпрыемстваў, якія першымі выканалі прамфінплан, адводзіла віднае месца „Барацьбіту“. Нават мацнейшы па тэхнічных сродках „Пролетар“ стаяў ніжэй яго.

Шумкін з задавальненьнем прагледзеў засаб тры разы падкрэсьленую тлустым шрыфтам заметку, пад якою стаяла прозьвішча „Бурэвіч“. І сама заметка, гладка і талкова складзеная, і яе сваячасовае зьмяшчэньне лісьцілі Шумкіну.

„На гэты раз...“

Ён не даказаў, як у дзьверы моцна пастукалі.

— Уваходзьце!

Знаёмы твар рэдактара шматтыражкі павярнуўся да сэкратара партколектыву.

— Прынёс газету, Евель?
 — К свайму часу выдзе.
 — К твайму часу... а к тэрміну?
 — Мы згаварыліся на пятае.
 — Брэшаш... гутарка ішла аб першым.

— Ну-у-а!
 За гэтымі нявыразнымі гукамі сьледвала вінаватая, але не баязлівая ўхмылка. Яе Бурэвіч падмацняў нэрвовым трапяханьнем рук і раскіднымі паваротамі.

— Забыў? Ужо забыў, на цябе ліха...

— Няўжо такі мы згаварваліся на першае?

— Манэўры, Евель, манэўры... Калі ты з імі расстанешся...

Прахор дастаў з кішэні свой нерастанны блёкног, перагнуў некалькі лісткоў і праказаў:

— На, чытай, таварыш рэдактар.

Бурэвіч сажмурыў паніклія вочы, навадзіў узрокам і ў блытаных радкох Шумкінавых іерогліфічных запісаў і ўбачальна засьмяяўся.

— Я пераблытаў.

— Гад ты печаны, чаму ты ніколі не пераблітаеш на скарачэньне тэрміну, а...

Бурэвіча выбавіў стралою ўляцеўшы ў памяшканьне Радэвіч. Рэдактар абярнуўся на разьёшанага культпропа заўкому і ўбачыў: у яго руках трапалася пачка папэрак, з кішэні вылазіла памятая газета, за вухам варушылася недакураная цыгарка. Адстаўлены каўнер жукеткі, расшпіленай на ўсе гузікі, сьведчыў за надмерную заклапочанасьць. Радэвіч ня даў апамятацца, як на ўсё памяшканьне прагукаў:

— Сёньня агульназаводзкі сход!

— Дзякуй за паведамленьне!
 Усе засьмяяліся.

— Так. Сёньня сход, а заўтра дэманстрацыя-протэст...

— А хто будзе дакладчыкам?

— Я зраблю інфармацыю аб прампартыі. Лемін—паведамленьне пра арышт контррэволюцыйнае

групы беларускіх нацдэмаў... А плякатамі на заўтра?

— Забясьпечана...

Радэвіч порстка вышмыгнуў памяшканьня партколектыву, і сьледам Шумкін з Бурэвічам вясёлымі жартамі адгукаліся на яго крыкліваю гутарку за дзьвярыма.

— Значыць, Евель, ты...

Шумкін не дасказаў...

Двое сьлесароў з перакіданым аднялі яго ўвагу на сябе. Сэкрэтэр пытална паглядзеў на іх і дагладзіва запытаў:

— Нешта транілася?

Але выскаўзнуўшая ўхмылка на чорных тварах рабочых перамяніла Прохараў настрой.

— Кажэце!

— Мы прышлі паведаміць аб выкананьні цэхавага пляну.

— ?!

— Уяві сабе, таварыш Шумкін, што толькі, вось, як паставілі на рэйкі апошнюю перакіданку... І ў адказ на прайвы інтэрвэнтаў, брыгада высувае павялічаны стрэчны плян на пяць перакіданак...

— Брава, таварышы!

Бурэвіч мігам прысеў ля стала і занатаваў радасныя навіны.

— Так... К агульнаму сходу ўжо маем першы...

Сьлесары схаваліся за дзьвярыма.

— Хутка і Бэранброс прынясе надобныя весткі.

Але сказанага ня было каму выслухаць—Шумкін астаўся адзін.

Ён ізноў ханіўся за газету.

Помдырэктара не хацеў адрываць сэкрэтара партколектыву ад пільнага чытаньня газеты і моўчкі чакаў, пакуль Шумкін сам не адвернецца ад газэты.

За сьценкаю гулка гаманілі. З агульнага гомону выдзяляўся голас коопупаўнаважанага Салаўя. Чунаць было, як ён адбіваўся ад неза-

жужаных упікаў, пераказваючы: Ну, а ў чым я вінават? У чым вінаваты я?"

— Бедны Салевай!—пашкадаваў Бобэрман і тут-жа пачуў:

— А-а-а! Таварыш помдырэктара! Мне паказалася, што перада мною наш паважаны шэфрэдактар... Ты яго тут не засьпеў?

— Пацягнуўся ў плянавы аддзел... Чуеш, Шумкін, як у нас будзе з прапрацоўкай стрэчнага?

— Трэба гатавацца... На бюро вызначым тэрмін цэхавых сходаў...

— А ты ведаеш?

— Што-о-а?

Шумкін настаражыўся.

— Кавалі не адстаюць ад сьлесараў. Ты глядзі, які нагрузачны плян, а, разумеш, хлопцы... Ма-тайцамі. Як ні кажы, а кавальны цэх заслугуе таго, каб пераходзіць сыяг лунаў у яго корпусе... Цікава тое, ведаеш, што Ліндус... Во, брат,—варты годнасьці лепшага ўдарніка... За кароткі тэрмін хлопец рашуча перамяніўся.

— Ласьне?

— Пацікаўся.

— Значыць кавалём, па-твойму, пераходны сыяг?

— Па-мойму, так... Я зусім ня родзен ні з таварышом Лабрусэвічам, ні з таварышом Леміным. Кавалі ўпарта трымаюць свае тэмпы годнасьць ударнікаў, за імі...

— Магчыма...

З-за дзьвярэй гукаў Сокалаў.

— Няма часу праглядзець бягучых папер,—паскардзіўся сэкрэтэр.

— Перашкодзяць?

То казаў Сокалаў.

— Ну?

— Справа на хаду. Ужо сёньня сталовая выклікала шырокую зацікаўленасьць з боку рабочае грамадзкасьці. Чаму-ж кожны цэх у свой час праз адны дзьверы заходзіць,—праз другія выходзіць? Недаеў—можа падсілкавацца ў буфэце...

— А як абеды?

— Сёньня якраз даволі добры...

— Задаволены рабочыя?

— Я думаю... Зойдзем... а?

— Хутка сход... Заўтра...

Бобэрман з Сокалавым пакінулі Шумкіна аднаго.

Прахор зачыніўся і намерыўся замкнуцца. Але не пасьпеў павярнуць ключа, як дзьверы адчыніліся.

Увайшла работніца Гальпэрман.

— Таварыш Шумкін... Ты, можа, падумаеш што нядобрае, ну, я прасіла-б і цябе і ўсё бюро колектыву пакінуць мяне на „Барацьбіту“. І работы тут сярод жанчын непачаты край і...

— Хто табе нагаварыў? Учора-ж дана згода, а зараз...

— Сама перарашыла, таварыш Шумкін. Для справы будзе карысьней. Пасудзі сам. Пакуль на заводзе я адна...

— Кінь, кінь... Навошта гэтыя цырамоніі...

Гальпэрман села пры сталае і задумалася. Яна доўга глядзела ў адну кропку, непарушна седзячы на адным месцы.

Шумкін пераглядаў паперы, забыўшы пра яе прысутнасьць.

Прапяўшая сырэна вывела або іх з памяшканьня.

Мітынг адбыўся ў заводзкай сталовай. Інфармацыя Шумкіна аб прампартыі і выкрыцьці органамі ДПУ контррэволюцыйнай групы беларускіх нацыянал-дэмократаў, дакладна вылажаная перад многалікай аудыторыяй, сустрэла з боку рабочых вострае клясавое абурэньне. Сэкрэтаравае словы пахвілінна перарываліся гнеўнымі, злосьнымі выгукамі: „Сьмерць шкоднікам! Бязьлітасная кара шпіёнам! Расстрэл контррэволюцыйна-інтэрвэнтам!“.

Ц. ГАРТНЫ

Суровыя твары і палкія ўзрокі, рашучы настрой і пагрозныя кіўкі ды ўзмахі рук, пільная настарожлівасць рэвалюцыйнай помсты зліваліся ў непаборную, у непахільную сілу клясавай адплаты. Глыбокае абурэнне бурліла і клекатала ў кожным слове шэрагу выступаўшых прамоўцаў. Пякучым цёкам яно прабягала постацямі сотняў рабочых, яно сцэмантоўвала жалезную гатоўнасцю бязьлітасна знішчыць ворага, які ня хоча здавацца.

Нарэшце, яно гартавала аднаго-лосную пастанову, заключаўшую ў сабе наступныя рашэнні рабочага колектыву заводу „Барацьбіт“:

„Вітаць вернага вартовага Кастрычнікаўскай рэвалюцыі—ДПУ.

Патрабаваць для контррэвалюцыйнаў-шкоднікаў і інтэрвентаў з прампартыі і для беларускіх контррэвалюцыйных нацыянал-дэмократаў вышэйшае меры соцыяльнае абароны.

У адказ на падрыўную дзейнасць падняўшай галоў контррэвалюцыі выпаўніць на тры дні раней заданні асобнага кварталу і аддана змагацца за выкананне пяцігодкі ў чатыры гады“.

У прамежках паміж напевамі сырэн цахі абгаворвалі контрольныя наметкі сустрэчнага пляну.

Тысячная грамада рабочых, падзеленая на профэсійнальныя групы, аднака старанна і зацікаўлена абмяркоўвала драбнейшыя вылічэнні, усялякія магчымасці.

І, як у адным, ва ўсіх цахах клекатала бурлівая хваля ўзлётнай рабочай ініцыятывы. Контрольныя лічбы вачавідкі павялічваліся, паўнелі, расьлі ад вялікае колькасці рознастайных прапаноў. Яскравае адзнаньне глыбіні і шырыні настаўленых задач перад рабочаю клясаю радзіла ваяўнічы настрой, будзіла кіпучую энэргію.

Яна абягала цахі, лучыла аднаю мэтаймкнёнасцю. Аднак шчырыя словы і аднакая іх цвярдзіння зычэлі ў кавальні, у бляхарні, у ліцейні...

Паўгадзінны тэрмін, адведзены на сходы, прасычаўся электрычнасцю палкага энтузіязму. Апошняя сырэна, вяшчаючы пачатак працы, разносіла вестку аб саракапроцантным сустрэчным пляне контрольна паданым рабочымі заводу „Барацьбіт“.

Перапевы заводзкіх сырэн ды фабрычных гудкоў нараджалі ўздымныя баявыя акорды дэманстрацыйных оркестраў.

Густымі меднымі пералівамі рэвалюцыйных мотываў аперазалі яны рабочыя ваколіцы бурлівага гораду.

Па крывых і вузкіх вуліцах, перавулкамі, праўцом, няўскасяк і загінамі—напрамкам да цэнтру пролетарскае сталіцы, у яе асяродак, маршыравалі дзесяткі тысяч пратэстуючых дэманстрантаў.

Шчыльныя колёны стойкіх барацьбітоў за соцыялізм, кондэнсуючы ў клясавую помсту свой гняўлівы рэвалюцыйны пратэст, вылівалі яго ў цвёрдым поступе, у многалікіх подпісах на транспарантах і плякатах, у стройным сьпяваньні рэвалюцыйных песьняў.

Улягалася зямля ад надаву важкіх, увераных ступаў тысячаў ног.

На ператоч цэнтральных вуліц, між абындзьявелага сквэру, прайходзіла кілёмэтравая колёна барацьбітоў. Рытмічныя тоны ваяўнічага маршу зліваліся з гулкімі ўдарамі адмераных крокаў. Бадзёры ўздымны настрой казаў аб загартаванай волі пролетараў.

Галава колёны загінала ўправа, змыкаючыся з хвостом папярэдняе,

ўсьцяж радоў барацьбітоўцаў
ранялося распараджэньне сэкра-
тара партколектыву Прахора Шум-
кіна:

— Барацьбітоўцы паварочваюць
лева і першымі выходзяць да
трыбуны.

Радэвіч старанна пачаў раўняць
шэрагі, перадаючы па ланцугу
Шумкінавы словы.

Яны яшчэ болей настаражылі
рэвалюцыйную пільнасьць тысяч-
най масы рабочых, чые крокі на-
былі нязломнае пруткасьці і сталё-
вага напружаньня.

Выраўняліся сьцягі, плякаты,
транспаранты...

Прымоўкшая музыка з новай сі-
лай выбіла гучную, баявую мэлё-
дыю дэманстрацыйнага паходу.
Бурлівымі перагонамі лілася яна
ўсьцяж вузкай вуліцы, нясучыся
да пляцу і сеючы баявую ўрачы-
стасьць пераможнага наступу ра-
бочых колён.

Трыкутнік на чале, пры заводз-
кім сьцягу...—Шумкін, Лемін, Ла-
брусэвіч...

Насустрэч ім з перапоўненай
трыбуны няслася барацьбітоўцам
прывітаньне сэкрэтара ЦК.

У тья дні

Л і з а

У чатырнаццаць год хочацца быць гэроем.

А калі вам чатырнаццаць год, ды вакол вас уздыбілася жыццё, калі на вашых вачох з мармуровых п'едэсталаў здымаюць простымі шэрымі, такімі звычайнымі шэрымі вяроўкамі, на якіх разьвешваюць бялізну, бронзавых ідалаў,—тады ўсядзець цяжка.

І ня толькі Лізе не сядзелася.

У тья дні стары маладзеў, малады—старэў.

Бабухнула „Аўрора“ па Зімнім у гранітным Петраградзе. Дадзены першы залп па Івэрскіх у Крамлі.

Зашумела, забурліла навокал.

Шмат тысяч пролетарскіх галасоў злучыліся ў магутную, радасную песьню вызвалення.

Зарэалі крывавыя палотны.

У такія дні не сядзяць злажыўшы рукі. Хочацца растварыцца ў агульнай масе дзіўных людзей, што паабкручваны кулямётнымі стужкамі ды ў ацвярдзелых руках няўмела трымаюць вінтоўкі.

А тут, дома, усё шыварат-навыварат.

Бацька з маткаю, як ашалелі, і Лізе часам здавалася, што ня толькі ў іхных тварах, але і ў руках аддаецца полымя вогнішчаў.

Лізе мала гадоў, а жаданняў багата.

Яна зайздросьціць маме, якая рухаецца цяпер хутчэй, гаворыць мацней і смяецца зусім не па „мамінаму“.

Фаіна Хмары

Маленькім гэроям
вялікіх дзён

— Гэта з таго, што ёй доўга дывалося маўчаць... у падпольлі,—думае Ліза.

А тата дык і зусім сьмешны. Ад яго сур'ёзнасьці не асталося і сьледу. У яго нават і акулеры сьмяюцца, і рукі пацірае нават неяк дзіўна.

— Тата, у цябе данельга дурнаваты выгляд.

— Маўчы, мыш шэрая.

— А мама, як дзяўчынка, якой падарылі новую ляльку.

У Лізы настрой крытычны. Яна цяпер злосная. Бацькі рэдка бываюць дома, але і ў тья кароткія хвіліны, калі іх бачыць, дык ня можа надзівіцца з гэтых сур'ёзных дарослых людзей, што раптам так крута зьмяніліся.

Ліза нямала чаго ведае. Ёй ужо стукнула 14 год. Думае яна правельмі сур'ёзныя рэчы, і па-свойму разьвязвае шэраг пытанняў.

Аднаго яна не разумее: чаму яны ня хочуць яе браць з сабою?

Крыўдна нават.

Бацька з маткаю ідуць, а Ліза ўсёроўна не сядзіць дома.

Цягне да вогнішчаў. Асабліва цікавы бронявік.

Вось імчыцца зялёная, глухая машына. Высуне хабаток:

Та-та-та-та,—затаракхае і гэтак жа хутка зьнікае.

Шмат чаго бачыла Ліза ў гэтых дні, шмат пра што думала.

— Як далучыцца? Пайсьці туды? Могуць прагнаць.

Ліза маленькая, падобна да мышаняці. Да ўсяго прыслухоўваецца, насплюшчвае шырока свае сьветлыя вочы, ад чаго яшчэ больш роўна падобнаю да маленькага вярка.

— Мама! Вазьмі мяне з сабою.

— Толькі цябе там і не ставала.

— Хіба я перашкоджу?

— Куды табе. Яшчэ заб'юць.

— А цябе?

— Але,—у вачох у мамы бегаюць зайчыкі.

— Баішся, што заб'юць адзіную дачку? А тады, калі я была яшчэ зусім маленькаю, а ты паехала? Хіба я выказала табе? Мяне кармілі шакаладамі, песьцілі. Офіцэр гаварыў:

— Смачна? кошачка, а дзе твая мама?—Я засунула шакалад глыбей, каб нічога не сказаць. Ледзь не навілася. І ўсё-ж не сказала. А цяпер я буду перашкаджаць?

— Але,—паўтарыла мама,—ты права, вядома, але пачакай. І ты пайдзеш.

— Пачакай!..

Мама ідзе, а Лізу разьбірае песьць.

— Чорт ведае, што такое! Абурліва! Сама пайду, калі яны ня хочуць памагчы ў гэтым.

У чырвоным віхры імчаліся дні.

Пайшла

У 1919 годзе вораг ціснуў з усіх бакоў.

У Сібіры—Калчак, на Ўкраіне—Дзянікін ды бязьлікае мноства бацькаў, на Доне—Каледзін, на Захадзе, у Беларусі—белапаякі ды Савінкаў.

Увесь контррэволюцыйны нагар урліў перад тым, як асесьці ды пайсьці.

Дзянікін зусім падышоў да Арла, абраў яго.

Бойкаму генэралу ўжо вярзеўся рачысты звон крамлёўскіх званоў. За гэтыя гады Ліза яшчэ больш вырасла.

Шэрае мышанё зрабілася вышэй ды шырэй.

Яна пазнала цяпер шмат чаго больш, як тады—у семнацатым.

Ліза ганарылася тым, што бачыла і чула вялікагаловага чалавека на Фінляндскім вакзале, што пагрозьліва трос памятаю шапкаю.

Але гэта было даўно, у 1917, а цяпер другі час. Лізе ўжо 16 год і яна шмат у чым памагае маме, а гэта значыць—бальшавіком.

Але Лізу не здавальняла такая работа.

Яна задумала іншае.

Аднойчы ўраньні да мамы прышоў Канстантын.

З свае бакоўкі Ліза чула, як ён упэўніваў у нечым матку, а тая вельмі энэргічна супярэчыла.

— Не магу. Занята другою работай, ня менш важнаю.

Ліза ведала, што Канстантын ня мог прыйсьці ў такі час бяз справы, і нават сур'ёзнае. Ліза зразумела, што задумляецца нешта цікавае.

Стараючыся ня шумець, Ліза ўвайшла ў пакой. Але ўсё-ж, як яна паказалася, то гаворка спынілася.

— У чым справа? Куды вы клічаце маму?

Канстантын збочыў на Лізу свае пукатыя цёмныя вочы і нічога не адказаў.

Мама запытліва паглядзела на яго.

— Скажы!—як-бы зразумеўшы нямое матчына пытаньне, заўважыў Канстантын.

— Ён,—паказваючы на Канстантына, пачала мама,—атрымаў заданьне арганізаваць атрад з камуністаў з тым, каб пасьля навучаньня яны былі параскіданы па асобных вайсковых частках, як політбайцы.

— Вазьмеце мяне!—выпаліла, уся ўстрапануўшыся, Ліза.

Канстантын яшчэ больш збочыў свае рушлівыя вочы і, блытаючы расійскую мову, заўважыў.

— Нэ. Мал-мала. Гарту нэма.

— А хіба гарт прыродная ўласць чалавека?

— Не, але ты маладая і... наогул не падыходзіш.

— Барада не вызначае якасці чалавека, — агрызнулася Ліза.

— Мыш! Не грубіянь.

— Якое гэта грубіянства? Надакучыла! Маладая, маладая... Заладзілі. Абурліва!

Ліза стукнула дзвярыма.

— Вазьмі яе, Косьця.

У маінах вачох зноў зайчыкі.

— Вазьмі яе. У яе гадох я таксама рабіла вялікую работу.

— Што-ж, няхай ідзе, але памятай, што гэта небяспечна.

— Нічога ня зробіш, калі яна будзе карысна...

— Ахвяра?

— Ня дуры! Няхай ідзе.

Праз некалькі гадзін Ліза, у кашулі з чужых плеч, вучылася ваеннаму строю.

На практыкавальную стральбу

У атрадзе, ня гледзячы на жорсткую дысцыпліну, пастаўленую Канстантынам, жылося весела і раскошна. Зялёнае і сівое змяшалася. Не адрозніш, дзе малады і дзе стары.

Спачатку вучэнне давалася цяжка, але хутка ўсе асвойталіся і з боку можна была падумаць, што гэтыя людзі ніколі не раставаліся з цяжкаю зброяю.

Так ішлі дні.

Некалькі разоў рабіліся спадманныя трывогі, і ўсе, як адзін, трымалі сябе як сьлед.

Праз месяц вучобы быў аддадзены загад пра вылазку на практыкавальную стральбу.

Атрад разьбілі на два аддзяленьні. Кожнаму дадзены маршрут дзеля таго, каб да ночы сустрэцца ва ўмоўленым месцы.

Росным золкам вышлі з гораду.

Каля заставы Ліза азірнулася.

Горад яшчэ ў сінняй, соннай дымцы новае раніцы.

— Да пабачэння, родныя вуліцы! Заўтра на золку памыйцеся ў сонечных праменьнях і сустрэньне нас належным чынам, як пераможцаў.

Так думалі Лізіны дурасьлівыя шаснаццаць год.

Ісьці было крыху няўдала. Муляла шлейка вінтоўкі.

— Нічога, абыйдзеца, — цешыла сама сябе Ліза, — Іван Іванавіч, запявай!

Іван Іванавіч зусім ня мужчына, а высокая здаровая сьветлавалосая жанчына.

У атрадзе ўсяго тры жанчыны: Іван Іванавіч, Гільда і... Ліза.

Іван Іванавіч — запявала.

Пятнаццаць вёрст ад гораду рабілі першы прыпынак, паабедалі, і пачалася практыкавальная стральба.

Канстантын сам кіраваў, сумяціўся, і ня мала каму папала за нядбайную „работу“.

— Эх, ішак ты, ішак. Як страляў? Пальцам у неба пападаў! Стралкі...

Абкружылі

Да шасьцёх гадзін вечару выстралялі крыху больш за палову патронаў.

Сонца было яшчэ высока, але прыкметна падала на захад.

— Атрад, стройся!

Новая команда.

Думалі, што канец. Цяпер — назал.

Але загад — ісьці наперад.

Адышлі яшчэ вёрст пяць.

Сонца ўсьміхалася ўжо разьвіталымі праменьнямі.

— Таварыш Канстантын, у мяне асталася адна абойма на дарогу назад,

— Нашто табе патроны? Ты-ж на практыкавальнай стральбе. А на практыкавальную наогул з ненабытымі ходзяць.

— Так, але тады ня так далёка ад гораду.

— Струсілі? — Канстантын усьміхнуўся. — Ваўкоў баяцца — у лес не ідзіць.

— Бяз зброі на ваўкоў ня ходзяць.

— Маўчаць! Рабіць, што загадана!

— Слухаю, таварыш камандзір.

Настаў вечар, за ім ноч. Усе пазаміліся, хацелася адпачнуць, але загад на адпачынак ня было.

— Ліза, у мяне няма патронаў.

— І ў мяне няма.

— І ў мяне...

Аказалася, што ні ў кога не асталося ніводнага патрона.

Лёгкае хваляваньне ахапіла ўсіх.

— Што гэта значыць?

Янка Латаеў, вялікі і касьцісты, такім шэптам заўважыў:

— Можна провокацыя?

— Ты звар'яцеў, ты думаеш?...

— Супакойцеся. Нічога ня думаю, нічога не гавару, а ўсё-ж зьбіўна.

— Таварышы! — пачуўся Канстантынаў голас. — Тут мы адпачнём, пакуль прыдзе другі атрад.

Комунары разьмясьціліся каля невялікага, рэдзенькага гайку.

Праз некалькі хвілін моцнае храпеньне разарвала цішыню ночы.

Лізе ня спалася. Ці ад таго, што перашкаджала храпеньне, ці ад чаго іншага, але ня спалася.

Думалася. За думкамі цяжка угнацца, асабліва, калі вам шаснаццаць год, і калі вы апынуліся ў баявых абставінах. Праўда, не у сапраўдных, а толькі ў пробных, але маладая галоўка заўсёды дадасць тое, чаго ёй хочацца.

Ліза думае:

— Хутка я пайду ў сапраўдную бойку. Політбаец. Ого! Пакінуць сьмяяцца — мышанё, мышанё. Вось маленькая нейкая я. Не падрасту больш. Мне-ж ужо 16.

Думкі бягуць наўздагонкі адна за адною.

Раптам нейкі глухі тупат прымуціў Лізу прыўзняцца. Прыслуха-

лася. Сапраўды нейкі тупат. Прынікла вухам да зямлі.

— Свае ідуць. Гэта-ж умоўленае месца.

Ліза зноў лягла.

— Як коні тупаюць, — думае зноў Ліза. — Коні. А можа і сапраўды коні. Мы-ж далёка ад гораду.

Ліза зноў прыслухалася. Цяпер выразна чуўся тупат, але не чалавечых ног.

— Коні. А нашы-пяхотнікі. Значыць нехта іншы.

— Таварышы, уставайце! Нехта едзе. Хутчэй уставайце. Таварышы! — у голасе Лізы сьлёзы.

На палянцы ціха. Вартавыя паснулі.

— Ах, чорт на вас — прагнецеся!

Ад рэзкага крыку прагнуўся Канстантын, і праз некалькі хвілін увесь атрад быў на пагах. Але позна. Атраду няма куды дзецца. Гаёк — слабая засьцярога для паяўзброеных людзей.

Атрад абкружылі.

Расправа

Залоўлены атрад стаяў моўчкі. Да яго, на шэрым кані пад'ехаў казацкі офіцэр.

— Хто вы?

Маўчаньне.

— Чырвоныя?

Маўчаньне.

— Абяззбройце ўсіх!

Мігам вінтоўкі былі адабраны.

— Пастроіцца ў адзін шар!

Атрад выстраіўся.

— Жыды тры крокі наперад!

Атрад маўчыць.

— Паўтараю! Жыды наперад!

Восем чалавек вышла з шару. Рэшта атраду таксама дала тры крокі наперад. Лінія зноў зраўнялася. Атрад моўчкі вырашыў загінуць. Выйсьця ня было.

— Ах, так! Адзін за ўсіх, усе за аднаго? Ідэальна! Узяць кожнага другога!

Высокі цёмнабароды казак спайна, як-бы перабіраючы костачкі на лічбоўніку, адлічыў кожнага другога.

— Выходзь!

Трыццаць чалавек вышла з шару. Сярод іх была Ліза.

— Расстраляць, гадаў!

Лізу штырханулі прыкладам у сьпіну. Звалілася шапка, паказаўшы кудравую дзявочую галоўку.

— Эге! Дзяўчынка! Ваяка! Ха-ха-ха. На гэта здольны толькі бальшавікі.

Офіцэр зьлез з каня.

— Гэту пакіньце. Рэшту—да кіпця! Ну, любка, як ты сюды папала? Бальшавічка? Ці атрадная... — офіцэр кінуў гніоснае слова. Ліза маўчала.

— Што яму зрабіць—мігнула ў галаве.—Выцяць чым?

Пачуўся залп.

— Забілі. Чым выцяць? Галавою, як Валодзьку суседзкага ў дзяцінстве? Гэта лоўка,—і перш чым усьпела дадумаць да канца—кінулася і галавою выцяла офіцэра якраз у тое месца, дзе быў пояс.

Офіцэр пахіснуўся. Ліза бягом у бок.

Пушчаны ўслед набой надкасіў дзяўчыну.

— Куды мяне паранілі? Хутчэй-бы дабілі. Бывай, мама, тата. Усе бывайце. Паміраць ня страшна.

Грубая моцныя рукі падымаюць яе.

— Устань, сьцэрва! Устань табе кажуць, шлюха!

Ліза хістаецца.

— Ах, ты брыдота,—чуе Ліза і адчувае апёк на твары.

* * *

Ноч адыходзіць. На паляны ціха. Падасьпеў другі атрад і ня даў магчымасьці дабіць рэшты.

Жывыя гавораць ціха, як-бы ня хочучь шумам патрывожыць мёртвых.

Асыярожна кладуць трупы ўзятыя ў суседнім сяле калёсы.

Лізу паднялі са слабым стукам сэрца. Яна, як пусты шэры мяшок, ляжала на траве.

Мяшок аказаўся жывучым.

* * *

Горад, „умыўшыся ў сонечных праменьнях“, сустракаў не пераможцаў, а пераможаных, дзякуючы ўпартасьці аднаго чалавека.

Праз гады

1921 год—год рашальных перамог грамадзянскае вайны.

Паўднёвы гарадок. Штаб №-скай дывізіі. У вузкім паўзмрочным корыдорчыку політаддзелу ціха.

Гавораць між сабою цішком.

— А хто прымае?

— Памначладыву.

— Сярдзіты? — пытаюся я, бо спазьнілася на цэлых дзесяць дзён.

Праўда, ня зусім па сваёй віне, але ўсё-ж боязна.

— Не сярдзіты, а сярдзітая. Гэта дзяўчына.

— Як прозьвішча?

— Чарнова.

Прозьвішча нічога мне не гаворыць.

— Н-але. Маленькая такая, а лютая.

Дайшла мая чарга.

У вялікім са скляпеньем пакоі, сьпіною да вакна—ад чаго зусім ня відно твару—шкураная шапка ды куртка.

Падаю дакуманты і пачынаю:

— Таварыш начальнік, даводжу да вашага ведама...

— Кінь трапацца. Сядай. Ці не пазнала?

Прыглядаюся:

— Ліза!

— Ну, але, Ліза. Зьмянілася?

— Не, але ты так сядзіш...

Ліза вельмі зьмянілася. Левае вока пакасілася ад шраму, які пачынаецца каля скроні і канчаецца каля барады. Гэта ад гарапніка.

— Я ўтамілася ад пераходу.

— Нельга, разумееш? Нельга. Заўтра я пагаманю з начпадывам. Можна вызвалім. Я нядаўна і мамы ледзь не арыштавала. Аднойчы, калі ў мяне быў прадстаўнік паўднёвага фронту і нашы дывізіяныя таварышы, раптам урываецца мама ў ваенным гарнітуры, схапіла мяне і давай цалаваць. Ва ўсіх таварышоў вочы на лоб павылазілі, а мне так стала неякавата. Хацела аддаць яе пад арышт за парушэньне парадку ў ваенных абставінах, але яна шчыпнула мяне за вуха, усе расьсьмяяліся, гэтым справа і скончылася. Ну, вось бачыш, як я з табою забавілася. Ідзі!

— Ты з мышаняці на тыгрыцу перарабілася.

— А ты думала спаткаць мяккую кошачку?

— Ну, ладна, пад арышт, дык пад арышт. Мыш чортава. Бывай.

Я ішла ад Лізы ўзнятая. Мне было і сьмешна і радасна.

Шэрае мышанё перарабілася на вялікага чалавека.

Я ведала, што ты асталася жыць, але ня так, каб зноў быць у Армэніі.

— Нічога, склеілі. Крыху непакояць прыпадкі. Бываюць яны рэдка. Раз у месяц.

Мне неўмагату. Хочацца хутчэй даведацца, у чым там была справа. Якім чынам яны папалі ў рукі мантаўскае банды.

Але Ліза ўжо расказвае.

— Вінаваты быў Канстантын з сваёю дурною прывычкаю самастойна вырашаць пытаньні. Гэта была яго першая і апошняя памылка. Адзін з першых ён быў забіты. Вось і ўсё. Цяпер давай свае дакуманты. Давай канчаць. Там чакаюць таварышы. Ого, як ты спазьнілася. Давядзецца цябе арыштаваць.

— Ліза!

— Таварыш начальнік, а ня Ліза.

— Таварыш начальнік, якому

19 год...

— Командарму 21 год.

— І сапраўды, командавальніку арміі 21 год,—падумала я.—Дзіва.

— Атрымай дакуманты, на, вазьмі! Ідзі ў сваю часць і абвясці сябе арыштаванай на трое сутак.

Пясьняр пролетарыяту—Максім Горкі

(Да прыезду ў СССР)

Буйнейшы пісьменьнік сучаснасьці—Максім Горкі—зноў прыджае насваю бацькаўшчыну, бацькаўшчыну, якая пад сыягам комуністычнай партыі будзе новы соцыялістычны лад. Пісьменьнік-рэволюцыянэр, вялікі майстар мастацкага слова, чалавек вялікай волі і ўпартай працы, барацьбіт за сапраўдную культуру—культуру пролетарыяту—Максім Горкі прайшоў цяжкі і цяжкі жыццёвы шлях.

Ва ўмовах азіяцкай загінаваючай монархіі, у атуленьні застойнага чыноўнага ладу, згубіўшай свае фэадальныя ідэалы буржуазіі, нэўрастэнічна бязвольнай інтэлігенцыі, шматмільённых мас сялянства—толькі пачынала абуджацца, толькі пачынала ўсведамляць крыніцы сваіх пакут і вялікія задачы свайго вызваленьня рабочая кляса.

У гэтай краіне 14-га сакавіка (стараго стылю) 1868 году ў Ніжнім Ноўгарадзе ў мяшчанскай сям'і нарадзіўся Аляксей Максімавіч Пяскоў. Бацька пісьменьніка быў па рамяству драпіроўшчыкам і абойшчыкам. Аб сваіх дзіцячых гадох А.М. так расказвае ў аўтабіяграфіі:

„Маці мая на маё жыццё ніякага ўплыву ня мела, бо, лічачы мяне прычынай сьмерці бацькі (на 4-ым годзе ў Астрахані А. М. захварэў на халеру, ад яго заразіўся яго бацька і памёр—М. А.), ня любіла

мяне і, у хуткім часе выйшаўшы замуж другі раз, ужо зусім здала мяне на рукі дзеду, які і пачаў маё выхаваньне з псалтыра ды часаслова. Потым, сямі год, мяне аддалі ў школу, дзе я вучыўся пяць месяцаў. Вучыўся дрэнна, школьныя парадкі ненавідзеў, таварышоў таксама, бо заўжды я любіў адзіноцтва. Заразіўшыся ў школе вострай, я кончыў вучэньне і больш ужо не аднаўляў яго. У гэты час маці мая памерла ад сухотаў, дзед жа разарыўся“.

І вось „началося і пацякло з страшнай быстрынёй густое, пярыстае, нявыразна дзіўнае жыццё. Яно ўспамінаецца мне, як суровая казка, добра расказаная добрым, але балюча праўдзівым геным Цяпер, ажыўляючы мінулае, я сам часам з цяжкасьцю веру, што ўсё было менавіта так, як было, і шмат аб чым хочацца спрачацца, адкінуць—надзвычай збытна жорсткасьцю цёмнае жыццё „неразумнага племя“. Так кажа ў адным з сваіх мастацкіх твораў „Дзяцінства“ аб раньні свайго жыцця Максім Горкі. Ужо адна вонкавая канва жыцця, якая дадэна ў кароткай аўтабіяграфічнай нататцы, досыць выразна паказвае, які складаны шлях прайшоў пісьменьнік.

„Васьмі год мяне аддалі“ ў хлопчыкі“ ў магазын абутку, але меся-

цы праз два я ашпарыў сабе рукі гарачай капустай і быў адасланы зноў да дзеда. Па выздараўленьні мяне аддалі ў вучні да рысаўніка, дальняга родзіча, але праз год, з-за надзвычайна цяжкіх умоў жыцця, я ўцёк ад яго і паступіў на параход у вучні да повара. Гэта быў гвардыі адстаўны унтэр-офіцэр Міхал Іванавіч Смуры, чалавек казацкай фізычнай сілы, грубы, надзвычайна начытаны, ён абудзіў у мяне цікавасць да чытаньня кніжак. Кнігі і ўсялякую друкаваную паперу я ненавідзеў да гэтага часу, але біццём і ласкамі мой настаўнік прымусіў мяне ўпэўніцца ў вялікім значэньні кнігі і палюбіць яе. Першая кніжка, якая спадабалася мне да вар'яцтва, — „Преданіе о том, как солдат спас Петра Великого...“

У гэтай кароценькай аўтабіяграфіі, якая даведзена да 90-х гадоў, Максім Горкі дае толькі асноўныя тычкі свайго жыцця. Па насычанасьці зьместам сьціслася і сухога накіду адчуваецца, якую суровую школу прайшоў пісьменьнік, які запас фактаў і нагляданьняў дала яму гэта жыццёвая школа.

Уражаньні дзяцінства і юнацтва, з вялікімі мастацкімі здольнасьцямі паказаныя Горкі дае потым у яго аўтабіяграфічных творах „Дзяцінства“ і „Ў людзях“, даюць нам у зародку тое, чым, галоўным чынам, жыла, да чаго была потым прыкавана яго творчая ўвага.

Усьлед за першым мастацкім творам Максім Горкі, поруч з працай у правінцыяльным друку, працягвае друкаваць свае новыя мастацкія творы. З 1898 году Горкі становіцца бліжэйшым супрацоўнікам марксысцкае часопісі „Жизнь“. За адчыненае спачуваньне рэвалюцыйнаму руху ён быў арыштаваны і высланы ў Н.-Ноўгарад бяз права жыць у сталіцах. У 1902 годзе абіраецца ганаровым акадэмікам па разраду „ізяцной словесности“; па загаду Мікалая II-га выбары былі

ануляваны з прычыны „політычнай неблаганадзейнасьці“. Пасаджаны ў 1905 годзе ў Петрапаўлаўскую крэпасць, што вызвала пратэст шэрагу буйных заходня-эўрапейскіх пісьменьнікаў, Горкі ў 1906 годзе выпушчаны на волю, эмігруе за межы. Пасьля вандраваньня па Эўропе і Амэрыцы, ён пасяляецца ў Італіі на высьпе Капры. Горкі субсыдуе нелегальную соцыял-дэмократычную часопісь „Искра“, удзельнічае ў заснаваньні легальнай бальшавіцкай газэты „Новая Жизнь“. У час лёнданскага зьезду РСДРП (1907 г.) удзельнічае на ім з правам дарадчага голасу, блізка зыходзіцца, а потым перапісваецца з Леніным.

„У пэрыод рэакцыі (1907—1912 гг.) Горкі хістаецца паміж Леніным і „впередовцамі“, з аднаго боку, удзельнічаючы ў стварэньні прапагандысцкай школы на Капры, супрацоўнічаючы ў газэце групы Багданава „Вперед“, кідаючыся ў богабудаўніцтва (богостроительство) і ў гэтым духу выступаючы ў апоьсьці „Сповідзь“, з другога боку (бліжэй да 1912 году), зноў падначальваючыся ўплыву Леніна, удзельнічае ў бальшавіцкай „Звезде“, дзе былі надрукаваны некаторыя з яго „казак“, рэдагуе бэлетрыстычны аддзел бальшавіцкага органу „Просвещение“.

У гады імперыялістычнай вайны Горкі становіцца на чале антымілітарысцкае часопісі „Летопись“, першы нумар якое вышаў у 1915 годзе.

Пасьля Кастрычнікавай рэвалюцыі Горкі часова адыходзіць ад бальшавізму, але прымае актыўны ўдзел у культурнай грамадзкай рабоце. Па яго ініцыятыве ствараецца камісія па палепшаньню быту вучоных. Стоячы на чале выдавецтва „Всемирная литература“, Горкі шмат дапамог узьняцьцю культурнага ўзроўню працоўных мас шляхам выданьня шэрагу выдатнейшых твораў сусьветнай літаратуры.

Хвароба лёгкіх прымушае Горкага ў 1921 годзе выехаць за межы, у Італію. „Новы паварот у бок Лёніна адбіўся ярка ў двух артыкулах аб ім, якія ўяўляюць адну з лепшых характарыстык Уладзімера Ільіча—адна з іх была зьмешчана ў часопісі „Коммунистический Интернационал“. Калі ў 1928 годзе Горкі часова звярнуўся ў СССР, яму савецкай і пролетарскай грамадзкасьцю было зроблена ўрачыстае спатканьне. Яго літаратурны юбілей быў ушанаваны спецыяльнай граматай Саўнаркому, яго імям назвалі літаратурнае аддзяленьне І-га Маскоўскага унівэрсытэту, абралі ў члены Комуністычнае акадэміі ды інш.

Канчаткова звярнуўшыся ў СССР у 1929 годзе, Горкі прымае актыўны ўдзел у літаратурным і грамадзкім жыцьці Савецкага саюзу. Апрача рэдагаваньня шэрагу часопісаў („Наши достижения“, „Литературная учеба“ ды інш.), Горкі сваімі публіцыстычнымі творамі шмат дапамог правільнаму азнаямленьню працоўных краін капіталу з сапраўдным станам жыцьця ў СССР. Горкі з выспы Капры зорка глядзіць за напружанай пабудовай соцыялізму ў нашай краіне. Выдатнейшы мастак слова—ён адначасна і публіцыст. Справа літаратуры для яго зьяўляецца справай клясавай барацьбы. І не выпадкова, што антысавецкая кампанія заходня-эўрапейскага друку з такой азьвярэлай дзікасьцю навалілася на яго, упартага барацьбіта за Савецкі саюз.

Выдатнейшаму сусьветнаму пісьменьніку эўрапейская рэакцыя праз старонкі лёнданскага „Таймсу“ ды іншых рэптылій буржуазіі рассылае тыя самыя пагрозы, якія калісьці кідалі пачынаючаму Горкаму расійскае самаўладства і чорная сотня.

Яго наймацнейшыя выступленьні ў савецкім і міжнародным друку супроць замыслаў інтэрвэнцыі, су-

проць данамагаючай ёй змовамі і шкодніцтвам замежнай і ўнутранай эміграцыі, супроць усяго і ўсіх, хто раскрадае цэглу з фундамэнту соцыялізму, які будзеца ў нашай краіне, вызвалі ашалелую злосьць паноў і капіталістаў. Людзі, якія прыкрыліся голаснай назвай „Ліга абароны правоў чалавека“, мысьлілі, што па гэтаму павераць іх казкам пра бальшавіцкія жахі, прызнішчэньне пачкамі ні ў чым, апрача інтэлігентнасьці ў твары, непавінных людзей.

Горкі сарваў гэтыя маскі і голасна заявіў: „Я цалкам упэўнены, што ў ліку правоў чалавека няма права на злачынства, асабліва на злачынства супроць працоўнага народу... Я лічу гэтую кару сьмерцю цалкам законнай. Гэта—суд народа, які, жывучы і працуючы ў цяжкіх умовах, адмаўляючы сабе ўва ўсім і не шкадуючы сваіх сіл, можна і паспешна імкнецца стварыць працоўную дзяржаву, вольную ад драпежнікаў і паразытаў, а таксама і ад людзей, гуманізм якіх у існасьці служыць прыкрыцьцём драпежніцтва і паразытызму“.

Зразумела, што гэтых выступленьняў, выступленьняў супроць паклёпу на Савецкі саюз у яго абарону, ня могуць прабачыць заходня-эўрапейскія „культурныя“ мяшчане, якія, прыкрываючыся шыльдамі навукі, літаратуры, мастацтва, чалавечалюбства—гуманізму, вядуць шалёную падрыхтоўку да ўзброенага нападу на Савецкі саюз.

Але поруч з гэтым Захадам ёсьць і іншы, які з надзеяй і верай глядзіць на чырвоны сьцяг, які сам рыхтуецца да таго, каб пад гэтым сьцягам ісьці да перамог. У яго вачох „Горкі абараняе расійскую рэвалюцыю таму, што яна ўладае над жыцьцём, будзе яго і ўзвышае“ („Die Einheit“ 26 мая 1928 году).

Жыцьцёвы шлях Максіма Горкага шчыльна і непарыўна звязаны з агульным шляхам барацьбы

рабочае клясы. Разам з пролетарыятам Максім Горкі праходзіць усе этапы вызваленчага руху, пачынаючы з першых рабочых гурткоў і канчаючы нашымі днямі разгорнутага соцыялістычнага будаўніцтва. Горкі пачынае пісаць у эпоху бурнага развіцця капіталізму ў сялянскай краіне ў той час, калі прамысловы капіталізм, руйнуючы дробную вытворчасць і адсталыя грамадзкія адносіны, хутка зрушвае расійскую прамысловасць далёка ўперад.

І зусім слухна адзін з даследчыкаў Горкага Бяспалаў піша: „Літаратурная дзейнасць Горкага звязалася мастацкай сьвядомасцю ніжэйшых пластоў дробнагарадзкой буржуазіі перыяду пераможнага наступу капіталізму і адначасна падрыхтоўчага перыяду, які вядзе капіталізм да ягомага краху. Эвалюцыя творчасці Горкага—гэта мастацкае выяўленне эвалюцыі паказанага соцыяльнага пласту ў яго выкідваньні з сваіх устойлівых соцыяльных асадак у акружыну (орбіту) уплыву пролетарыяту“.

Формуючыся ў асноўным пад уплывам пролетарыяту, які набліжаўся да рэвалюцыі 1905 году, Горкі выяўляў ідэалёгію той дробнай буржуазіі, якая ў процэсе росту капіталізму дыфэрэнцыявала, вылучаючы сотні і тысячы ў шэрагі пролетарыяту. Гэтая група, супроцьстаўлячы сябе капіталізму, протэставала супроць існуючых грамадзкіх парадкаў і няўхільна ішла пад уплыў пролетарскага рэвалюцыйнага руху.

Гэта быў бунт дробнабуржуазнага індывідуізму, які выяўўся у літаратуры ў форме романтичнага паказу моцных асоб, якія парвалі з традыцыямі соцыяльнай і грамадзкай коснасьці высунуўшай іх групы.

Паказваючы сваіх баякоў, Горкі імкнуўся замацаваць у чытыча веру ў самую магчымасць адыйсці

ад улады рэчаў, ад мяшчанскіх пут, якія звязваюць волю чалавека. Калі Чалкаш кідае грошы мужыку Гаўрылу, грошы, якія дабыты з такімі цяжкасцямі, і калі ён потым глядзіць на яго твар, то адчувае, што ён—„вор, гуляка, адарваны ад усяго роднага—ніколі ня будзе такім сквапным, нізкім, непамятаючым сябе... І гэтая думка і пачуццё поўнілі яго сьвядомасцю сваёй свабоды“. Так паказваючы сваіх гэрояў—Канавалава, Мальву, Арцёма, старую Ізэргіль—Максім Горкі праз іх імкнуўся выявіць свае думкі. Няўжо ня сам Максім Горкі вуснамі старое Ізэргіль кажа людзям, якія, каб апраўдаць сваю разгубленасць, спасылаліся на атуляючыя іх умовы жыцця: „Калі чалавек любіць вялікія ўчынкі, ён заўжды здолее іх зрабіць і знойдзе дзе гэта можна. У жыцці, ці ведаеш ты, заўжды ёсць месца вялікім учынкам. І тыя, якія не знаходзяць іх для сябе,—тыя проста гультай, ці проста палахлівыя, ці-ж не разумеюць жыцця, таму што, калі-б людзі разумелі жыццё, кожны захацеў-бы заставіць пасьля сябе цень у ім. І тады жыццё ня жэрла-б людзей бяссьледна“.

Гэтым прызывам да дзейнасці насычаны амаль усе творы гэтага часу.

Старая марксысцкая крытыка ў асобе В. Вароўскага дала ўжо досыць даўно акрэсьленае разуменьне творчасці Горкага на гэтым кругабезе: „Публіка ўбачыла ў апавяданьнях Горкага ідэалізацыю не самой гэтай гордай свабодалюбівай сілы, а носьбітаў яе—баякоў. Чытачу не па плячы былі гэтыя магутныя перажываньні самі па сабе, ён мог успрыняць іх толькі, як чужыя перажываньні, якія аслаблены адлегласцю, інакш кажучы, браць іх разам з мяркуемымі носьбітамі іх. У выніку нястрымны культ баякоў. Паміж тым, такая ацэнка М. Горкага, як ідэалізатара баяцкага пролетарыяту, глыбока

памылкова... Асноўны настрой яго быў яркім сыягам насыпываўшай рэвалюцыі“.

Горкі, зразумела, браў не бытавых баякоў. Ён іх браў толькі як найбольш здатную форму для выяўлення таго зместу, якім насычана творчасць пісьменьніка.

Але найбольш цэнтральным момантам творчасці Горкага зьяўлялася, зразумела, выкрыццё „акураўшчыны“, мяшчанскай коснасьці і супроцьстаўленьне ёй моцных асоб, якія вылучаюцца з агульнага ўзроўню. Ня як поэта прыгожых выдумаў, а як суровы рэалісты, глядзіць ён бяз боязнасьці проста ў вочы жорсткаму твару жыцця. „Гарадок Акураў“ зьяўляецца ў гэтых адносінах адным з выдатнейшых твораў Максіма Горкага. „Окуровская Россия“ Горкага зьяўляецца як бы працягам „Растерьевской России“ Г. Усьпенскага з гэй істотнай розьніцай, што акураўцы Горкага ўжо ня могуць выйсьці з таго стану разумовага бушаваньня, у якім знаходзіцца ўся краіна ў гады нарастаючага рэвалюцыйнага перавароту.

Гэтых шукаючых сэнсу жыцця адзінак, якія выходзяць з нетраў акураўшчыны, пісьменьнік адбівае ў шэрагу твораў. Такім зьяўляецца пекар Шатуноў у апавесьці „Гаспадар“, звязаны з вёскай рабочы Леўшын у п'есе „Ворагі“, Сіма Дзевушкін у апавесьці „Гарадок Акураў“, Мардоўка ў апавяданьні пад гэткай-жа назвай, ды і цэлая галерэя, якая праходзіць перад чытачом пры чытаньні аўтабіяграфіі „У людзях“.

І вялікая заслуга Максіма Горкага як пісьменьніка ў тым, што ў сваіх творах ён паказаў нам гэты павольны процэс перараджэньня акураўскай краіны ў эпоху напярэдадні рашучых боёў з царскім самаўладствам і ўсімі прыгнятальнымі.

Г. В. Пляханаў якраз за гэта высока ставіў апавесьць „Мацей Ка-

жамякін“, працяг „Гарадка Акурава“. У адным з лістоў ён піша Горкаму ў канцы 1911 году аб малюнку провінцыйнага жыцця, які адбіты ў апавесьці: „Але гісторыя не застаўляе ў супакоі гэтага царства, яна падсылае ў яго мікроб думкі, які вызывае ў ім бушаваньне і раскладаньне. У „Кажамякіне“ менавіта і адбіты процэс такога бушаваньня і адбіты рукою майстра“ (Г. Пляханаў. Збор твораў, том XXIV, стар. 341).

Горкі выступаў у першы круг абег сваёй творчасці ў імя свабоднай, моцнай і сьмелай індывідуальнасьці, якая выступае на бой супроць цемры і мяшчанства.

Гэты рэвалюцыйна-індывідуалістычны настрой у Горкага з цягам часу пераходзіць на больш шырокі соцыяльны шлях, які намячаецца яшчэ ў п'есе „На дне“ (1902 г.) і дасягае свайго вышэйшага разьвітку ў апавесьці „Маці“ (1907 г.). У апавесьці шмат узнятасьці, шмат „пабудованага“, нерэальнага. Маці рабочага ідэалізавана. Але вартасьць твору ў тым, што Горкі паспрабаваў наблізіцца да пролетарыату, зрабіць яго сваім гэроем.

Зьявіўшыся ў момант прыліву політычнай і грамадзкай рэакцыі, калі ў літаратуры непадзельна панавалі ўпадніцкія настроі, калі „санінства“ было пануючым мотывам у жыцці і мастацкай творчасці, — апавесьць Горкага, накіраваная да вытокаў соцыяльнага быцця, прасякнутая верай у калектыў, набыла буйное грамадзкае значэньне, як сапраўднае сьвядоцтва і знак невычарпальнасьці сілы пролетарыату, якая ўжо здавалася пахаванай магільшчыкамі рэвалюцыі.

У першыя гады рэвалюцыі Горкі перажыў моцныя хістаньні. З аднаго боку Кастрычнікавая рэвалюцыя, якой здрадзіла значная частка інтэлігенцыі, цалкам прынятая пісьменьнікам, прымушае яго пераацаніць ролю інтэлігенцыі; з другога боку, руйнаваньне старой

культуры і руйнуючыя тэндэнцыі рэвалюцыі балюча ўдарылі па Горкаму, які ў гэты час асабліва фэтышызаваў культуру.

Вынікам крызісу гуманістычнага сьветапогляду Горкага ў першыя гады рэвалюцыі і было яго імкненьне адыйсьці ад рэвалюцыйнай рэчаіснасьці. Гэты пэрыод запоўнены ўспамінамі. Але ўспаміны Максіма Горкага не падобны на тыя ўспаміны, клясычным узорам якіх зьяўляюцца „Сповідзь“ Руссо і „Поэзія і праўда“ Гэтэ. Калі іх і яднае імкненьне акрэсьліць увесь шлях унутранага разьвіцьця мастака, то і ў Гэтэ і ў Руссо, пры ўсёй рознасьці іх падыходу, у асяродку сам аўтар, яго асоба, яго жыцьцё. У Горкага ня так. Асоба пісьменьніка адыходзіць на другі плян, а галоўнае месца займаюць характэрныя фігуры тых шматлікіх, рознастайных, сваяасаблівых людзей, з якімі пісьменьніку прыходзілася сутыкацца.

За апошнія гады Горкі даў дзьве буйных рэчы „Справа Артамонавых“ (1925 г.) і I-ы том романа—трылёгіі „Сорак год“ — „Жыцьцё Кліма Самгіна“ (1927 г.). Ён спрабуе ў іх намеціць лінію выхаду. Гэтыя рэчы, праўда, дадзены не на матэрыяле сучаснасьці. Цікава, што ў „Справе Артамонавых“, давёўшы справу да рэвалюцыі, Горкі абрывае яго і ідзе ў „Кліме Самгіне“ яшчэ далей у глыбіню эпохі, у 80-ыя гады. Тое адмаўленьне акураўшчыны, якое мы мелі ў ранейшых творах Горкага, якое ішло яшчэ ад „Фамы Гардзева“ (1899) і „Мяшчан“ (1900), знайшло сваё завяршэньне ў апошніх кнігах. „Справа Артамонавых“ асноўным мотывам свайго зьместу мае сьцьвярдзеньне нязбежнасьці гібелі старых гаспадароў і як-бы сьведчыць аб неабходнасьці Кастрычніка“ (артыкул Нусінава—„Вестник Коммунистической академии“, № 24 — 1927 г., стар. 253).

Значэньне „Кліма Самгіна“ ў тым, што тут Горкі як-бы пераацэньвае гісторычную ролю і грамадзкую значымасьць інтэлігенцыі, з аднаго боку, і выдатнейшых індывідуумаў, „дзівакоў“, анархічнаму бунту якіх ён прысьвяціў сваю творчасьць першага пэрыоду, з другога.

Гэтыя дзьве сілы ім у гэтым творы пераацэньваюцца.

Характэрны для Горкага вобраз чалавека, які адмаўляе цемру жыцьця і спрабуе знайсці выхад, знаходзіць месца і ў Кліма Самгіна. Ён незадаволены жыцьцём, але ўдзельнічае ў ім, плывучы па плыні. „Ён скептык, які разрываецца супярэчнасьцямі паміж сваім асуджэньнем жыцьця і поўнай няўпэўненасьцю ў сабе, сваіх мэтах, сваёй волі“.

Цікава тое, што Клім, прадстаўнік інтэлігенцыі, зрывае шаты з „дзівакоў“, паказваючы іх без романтичнага ореолу, а адзін з найбольш яркіх дзівакоў — Лютаў дапамагае выкрыць нікчэмнасьць самага Самгіна.

Гэта дыскрэдытацыя двух асноўных груп гэрояў Горкага, бязумоўна, высоўвае ў якасьці нязбежнага выніку высоўваньне ў цэнтр увагі новых грамадзкіх груп, і раней за ўсё пролетарыяту.

Максім Горкі прынёс вялікую карысьць пролетарскай літаратуры, выхоўваючы кадры новых поэтаў і пісьменьнікаў, якія выйшлі з шэрагаў пролетарыяту.

У артыкуле „Аб пісьменьніках—самавуках“ ён ўспамінае, што за час 1906—1910 г. г. ім прачытана больш чатырохсот рукапісаў пачынаючых аўтараў. І ня толькі прачытана. Ён ім дапамог сваімі парадзі, сваім словам кваліфікаванага майстра—таварыша.

Ня толькі парадзі, ці прадмовы да зборнікаў новых аўтараў, як гэта мела месца з кніжкай Марозава „Разрыў-трава“ (1913 г.), але і любоўнае зьбіраньне лепшых тво-

раў новых пролетарскіх пісьменьнікаў характэрызуе Горкага.

У 1914 г. пад яго рэдакцыяй выходзіць першы зборнік пролетарскіх пісьменьнікаў. Прадмова да гэтага зборніка яшчэ раз падкрэслівае блізкасьць Максіма Горкага да рабочае клясы.

„Напісаная вашымі таварышамі, гэта кніжка—новая і надзвычайна значная зьява вашага цяжкага жыцця: яна красамоўна кажа аб росьце інтэлектуальных сіл пролетарыяту... Вы разумееце таксама, што, апрача недахопу вольнага часу, пісьменьніку-рабочаму перашкаджае выкласьці свае ўражаньні ярка і дакладна, і. к. мастацкі, яго малая здольнасьць карыстацца пером, інструментам пісьменьніка, перашкаджае незнаёмства з тэхнікай справы, а самай буйной перашкодай зьяўляецца недахоп слоў, немагчымасьць выбраць з дзесятка іх самае простае, моцнае, прыгожае. Але, ня глядзячы на ўсе гэтыя цяжкасьці, вы, мне думаецца, ўсё-ж такі можаце сказаць, ня крывячы душой, што гэты ваш зборнік цікавы; вам ёсьць чаму парадавацца, і, хто ведае будучае, магчыма, аб гэтай маленькай кніжцы з часам успомняць як аб адным з першых крокаў расійскага пролетарыяту да ўтварэньня сваёй мастацкай літаратуры“.

Нішто з сьцьвярджэньняў Горкага ня згубіла вартасьці для сёньняшняга дня. Думка Горкага аб магчымасьці стварэньня пролетарскай літаратуры, высунутая яшчэ ў той час (1914 г.), асабліва цікавая цяпер, калі мы памятаем тую дыскусію адносна магчымасьці існаваньня пролетарскай літаратуры, якая мела месца яшчэ зусім нядаўна.

Мы бачым, што вера Горкага ў магчымасьць і неабходнасьць стварэньня пролетарскай літаратуры на сёньняшні дзень ператварылася ў жыццё. Шпаркі ўзрост пролетарскай літаратуры, замацаваньне яе

позыцыі, ператварэньне яе ў асноўны, перадавы, вядучы атрад нашай савецкай літаратуры—вось што мы маем сёньня. Цяпер Горкі актыўна працуе рэдактарам часопісу „Літаратурная учеба“, часопісі, якая мае на мэце „навучыць пачынаючых пісьменьнікаў літаратурнай пісьменнасьці, рамяству пісьменьніка, тэхніцы справы, працы словам і над словам“.

Горкі папярэджае, што „справа нашых маладых літаратараў—цяжкая, складаная справа. Яна ня зводзіцца толькі да крытыкі старой рачаіснасьці, да выяўленьня заразіцельнасьці яе заган. Ёх задача—вывучаць, аформляць, адбіваць і, тым самым, станавіць новую рачаіснасьць... Яны павінны шукаць натхненьня і матар’ялаў у шырокім і бурным струмені працы, які стварае новыя формы жыцця, ім трэба жыць як мага бліжэй да творчай волі нашай эпохі; воля гэта ажыццёўлена ў рабочай клясе“.

Цьвёрдай і глыбокай верай у тое, што воля нашай эпохі здзейсьнена ў пролетарыяце, прасякнуты ўсе мастацкія і публіцыстычныя выступленьні пісьменьніка за апошнія гады.

Імя Горкага шчыльна пераплецена з імем Леніна, а яго жыццё з жыццём нашай партыі. Вось чаму так блізка мы прымалі яго памылкі ў паслярэвалюцыйныя гады і вось чаму з такой напружанай увагай уся савецкая пролетарская грамадзкасьць сочыць за яго выступленьнямі ў друку ў абарону нашай краіны.

У свой прыезд у 1928 годзе Горкі датыкнуўся да савецкай зямлі, спаткаўшыся з савецкімі людзьмі, ён атрымаў наймацнейшую энэргетычную зарадку, ён адчуў сябе яшчэ больш маладым, чым ён быў, ня глядзячы на свае 60 год.

Вялізны запас энэргіі, які ён атрымоўвае ад нашага будаўніцтва і росту, Горкі зварачае ў энтузіязм нябачнае сілы, якім поўняцца яго

артыкулы. Ён умее цаніць нашы дасягненьні, цаніць работу мільёнаўных мас працоўных, якія з нябачнымі патугамі будуць соцыялізм. Маладыя сілы Саюзу саветаў умеюць цаніць работу, умеюць захапляцца ёй. А гэта значыць, што яны ўжо зразумелі, адчуваюць глыбейшае інтэрнацыянальнае значэньне гэтай работы, да якой яны рыхтуюцца і якую робяць“.

Ленін высока цаніў Горкага. І ня толькі цаніў. Яго адносіны да Горкага нельга інакш назваць, як людзьмі. Ленін ня толькі цаніў у ім вялікага рэвалюцыйнага пісьменьніка, кроўнага сына прыгнечаных соцыяльных нізоў, які дасягнуў вяршынь творчасці. Ён любіў яго, як чалавека, як прыяцеля. Вазьмеце лісты Леніна да Горкага, якія пісаліся ў 1913 годзе, калі абодва былі ў эміграцыі, а Горкі хварэў („Ленинский сборник“, № 1). Колькі ў іх сяброўскай клапатлівасьці! Але, ня глядзячы на гэтую сяброўскую клапатлівасьць, Ленін у тых-жа лістох па-сяброўску, але вельмі жорстка па сутнасьці, навальваецца на ідэолёгічныя ўхілы Горкага.

Суровы адпор з яго боку вызваў і блізкасьць Горкага да „впередовцев“—ліквідатараў зьлева ў політыцы і супраціўнікаў матар’ялізму ў філёзофіі.

Але ўсе гэтыя політычныя памылкі і ідэолёгічныя хістаньні Горкага не зачынялі перад Леніным самога Горкага, вялікага мастака „бязумоўна, буйнейшага прадстаўніка пролетарскага мастацтва“. (Ленін—„Нататкі публіцыста“, том XI).

У Горкім, як мастаку, Ленін бачыў магутнага барацьбіта-таварыша, які зброяй мастацкага слова змагаецца супроць тых-жа ворагаў,

15—16. IV—1931 году.

што і бальшавізм. „Тав. Горкі, пісаў Ленін у адказ на паклёпы буржуазнага друку аб выключэньні Горкага з соцыял-дэмакратычнай партыі, „моцна звязаў сябе сваімі мастацкімі творами з рабочым рухам у Расіі і ўсім сьвеце“.

Ленін, які не аддзяляў асабовых адносінаў ад політычных і рэзка парываў з тымі таварышамі, з якімі ён разыходзіўся політычна, крыху інакш адносіўся да Горкага.

Вось чаму ў самы разгар боек з „впередовцами“ ў лісьце Леніна да Горкага вырываюцца такія радкі: „Я бачу, дарагі Аляксей Максімавіч, што Вам надзвычайна цяжка. Рабочы рух прышлося вам убачыць з такога боку, у такіх формах, якія ня раз ужо прыводзілі інтэлігентных малавераў да адчаю ў рабочым руху. Я ўпэўнены, што з вамі гэтага ня здарыцца, і мне хочацца моцна паціснуць вашу руку“.

І мы бачым, што гэтыя словы Леніна прарочаскі здзейсьніліся. Горкі пасьля ўсіх хістаньняў муна і безагаворачна стаў пад сыцягі Кастрьчніка.

Хутка Горкі зноў прыедзе ў СССР для таго, каб сваёй творчай і грамадзкай дзейнасьцю дапамагаць мільёнам працоўных скончыць пабудову фундамэнту соцыялізму. З нецярплівасьцю чакаюць працоўныя яго прыезду. У галасох рабочае клясы, якая захапляецца сваім вялікім пісьменьнікам, няма тонаў політычных разнагалосьсяў з ім.

Горкі наш. Цалкам наш.

„Сваім талентам мастака Вы прынеслі рабочаму руху Расіі, ды і не адной толькі Расіі, вялізную карысьць. І Вы яшчэ прынясеце столькі-ж карысьці“. (Ленін).

Будзем гэтаму верыць.

Беларуская асоцыяцыя пролетарскіх пісьменьнікаў вітае старэйшыну пролетарскай літаратуры А. М. Горкага.

З нябывалай мужнасцю і энэргіяй А. М. Горкі разьбівае буржуазную і соцыял-фашысцкую хлусню пра СССР, расказвае працоўным усяю сьвету праўду аб тым, як пролетарыят СССР, пад кіраўніцтвам ленінскай кампартыі, будзе соцыялізм.

Шэсьцьдзесят трохіадовы пісьменьнік з вялікай чуласцю і захапленнем радуецца дасягненьням соцыялістычнага будаўніцтва і сваёй сьвэйнасьцю памнажае творчы энтузіязм працоўных СССР.

Уся дзейнасьць А. М. Горкага—лепшы прыклад служэньня пісьменьніка справе пролетарыяту, справе сусьветнай пролетарскай рэвалюцыі.

БелАПП шчыра жадае А. М. Горкаму стаяць яшчэ шмат год на гэтай варце, поўнаму сіл, энэргіі і здароўя.

Сэкратарыят БелАПП'а

30/III—31 г.

М. Скачкоў

Пролетарская літаратура Чэхіі-Славакіі

Аб пролетарскай літаратуры Чэхіі-Славакіі яшчэ нельга казаць як аб адзіным руслу. Калі ў сучасны момант і намячаецца арганічнае зьліцьцё чэскай і славацкай пролетарскіх літаратур, дык з пункту погляду гістарычнага разьвіцьця яны зусім рознастайныя. Таму кожную з іх неабходна разглядаць паасобку.

Вядучая роля ў гэтых адносінах належыць чэскай пролетарскай літаратуры. Яе зараджэньне трэба аднесці к пачатку арганізаванага рабочага руху.

Арганізаваны рабочы рух у Чэхіі ў сілу цэлага раду гістарычных прычын, вызначыўся значна пазьней, чым у краінах клясычнага капіталізму. Так, арганізацыя чэскай соцыял-дэмакратычнай партыі—першай рэвалюцыйнай партыі рабочай клясы—адносіцца да 1878 г. Праўда, прабліскі клясавай сьвядомасьці ў чэскай рабочай клясе пачаліся ўжо даўно. Яшчэ ў 1844 г. у Чэхіі адбываліся рабочыя хваляваньні, зьвязаныя з увядзеньнем новых машын, але арганізацыйнаму аформленьню гэтага руху перашкаджала тое становішча, у якім знаходзілася тады Чэхія, як прыгнечаная народнасьць. Буржуазіі, якая змагалася з аўстрыйскім абсалютызмам, удавалася доўгі час мець рашучы ідэёвы ўплыў на рабочую клясу. У цяжкія для яе моманты, яна абаніралася на сілы рабочай клясы. Так, новабуржуазная партыя—„маладо-чэская“—у 70-х гадох рашыла нават арганізаваць рабочую клясу

для таго, каб выкарыстаць яе ў змаганьні з рэакцыйнай памешчыцка-буржуазнай „старацэскай партыяй“. З гэтаю мэтай яна заснавала газэту „Дельнік“, пры дапамозе якой вяла агітацыю сярод рабочых. Гэта толькі спрыяла абуджэньню сярод рабочых клясавай сьвядомасьці і падштурхнула да арганізацыі соцыял-дэмакратычнай партыі.

Характэрна, што першыя рабочыя правадыры былі разам з тым і першымі рабочымі-поэтамі.

* * *

Першым чэскім поэтам, у творах якога адбіваліся ідэі комунізму, быў Зігфрыд Каппэр. У яго поэме „Згода“ багатыр і бядняк выкладаюць свае погляды на комунізм і гэтым падкрэсьліваюць тую клясавую розьніцу, якая існуе паміж імі. Аднак, гэтая поэма напісана паянмецку. Першы-ж верш на чэскай мове аб клясавым антагонізьме паміж капіталістам і рабочым належыць поэту Рудольфу Маеру і называецца „Паўдня“.

Вядомы дасьледчык чэскай соцыяльнай поэзіі Я. Вальдаў з захапленьнем адгукаецца аб першых поэтах, вышэйшых з рабочае клясы і пісаўшых пра рабочых. Такія поэты—Ян Лукаш, Францішак Шэлепа і асабліва фабрычны рабочы Ёндых Гаворка, які, па яго словах, заслугоўваў таго, каб яго „прыняць на чэскі Парнас“, бо „шмат чароўнага і дасьціпнага ў яго празрыстаснай лірыцы зьмяшчаецца“.

Да гэтага перыяду 60-х гадоў і адносіцца творчасць першага поэты Францішка Хладэка, які больш менш высуноўся з рабочага асяродзьдзя. У яго вершах яшчэ няма так званай „соцыялістычнай тэндэнцыі“, характэрнай для рабочых поэтаў пазьнейшага перыяду, з тае прычыны, што тады нарадз. у 1829 г. памёр у 1861 г.) яшчэ не існавала ў Чэхіі арганізаванага соцыялістычнага рабочага руху. Але ў сваіх мэлёдычных вершах, як напр. „Старое і новае“, „Песьня пра ткацтва“, ён адлюстроўваў быт таго асяродзьдзя, з якога ён вышаў. Больш за ўсё ён пісаў політыка-сатырычныя вершы, у рамках, якія дапушчаліся тагачаснай суровай аўстрыйскай цензурай.

Але ўсе гэтыя поэты падрыхтавалі глебу для прыходу цэлай плеяды поэтаў з рабочага асяродзьдзя. Такія першыя арганізатары рабочага руху—Пецка Страхоўскі, Леопольд Кохман, Норбэрт Зоула, Главачэк, Крапка Находзкі. Праўда, шмат з іх не вызначаліся асаблівай таленавітасьцю. Яны лічылі, што ў тых умовах, у якіх ім даводзілася працаваць, вершы і песьні зьяўляюцца найбольш зручнай формай агітацыі сярод рабочых. Яны пісалі вершы, падбіралі для іх мэлёды, складалі гурткі і хоры і сьпявалі іх на рабочых сходах.

Усё напісанае гэтай плеядай поэтаў „першага прызыву“ нязначна па колькасьці. Іх суровае жыцьцё, поўнае барацьбы і небясьпек, перашкаджала ім цалкам аддацца літаратуры. Даволі сказаць, што амаль усе яны засуджаны на розныя тэрміны турэмнага зьняволеньня і ў далейшым былі прымушаны эміграваць у Амэрыку.

З памянутых вышэй рабочых поэтаў найбольш цікавым зьяўляецца Пецка Страхоўскі. Няўтомны арганізатар, змагар за правы рабочых, на профэсіі спачатку ткач, а потым ліцейнічык, рэдактар большасьці рабочых газэт, што выхо-

дзілі ў 70-х гадох, політычна „злачынца“—ён пісаў вершы, якія вызначаліся мілагучнасьцю і бадай расьцю. Прычым шмат з іх напісана простым песенным памерам. Такія напр., „Песьня працы“, „Наперад песьня“, „Рабочы марш“ і інш. Такі-ж самы быў і другі поэт-гадзіншчык Норбэрт Зоула—адзі з заснавальнікаў „чэхаславацкай рабочай партыі“. Ён быў яе першым няўтомным агітатарам, які імкнуўся пісаць такія вершы, якія лёгка можна было пакласьці на музыку (вершы „Песьня волі“, „Марсэльеза пролетара“, „Адплата“ і інш.).

Рабочы Кохман пісаў удалыя пародыі на буржуазных поэтаў і на нацыянал-шовіністычныя песьні. Яго пародыя на чэскі нацыянальны гімн: „Где домов мой“ шырока распаўсюдзілася.

Найбольш рэзкая клясавая тэндэнцыя праведзена ў поэма Главачэка. Ён зусім адмаўляў эстаэтызм у поэзіі:

„У сэрца раба я знайду дарогу,
Рабочы,—ён зразумее іх“

(г. зн. яго песьні).

Гэтыя свае песьні ён называў абвінаваўчымі. Ён, па ўласнаму прызнаньню, ня мог сьпяваць песьні „каханьня“ ў той перыяд, калі „капітал—грозны дракон паядае людзей“.

Творчасць другога рабочага поэты Крапэкі Нахадэкага—такога-ж жанру, як і Пецкі Страхоўскага.

Усе гэтыя поэты свае сілы і талент аддавалі на службу рабочай клясе. Яны абуджалі яе грамадкую думку, прыцягвалі ўвагу да задач, якія стаялі перад ёю, і такім чынам зрабілі ў прыватнасьці і сваёй творчасцю вялікі ўплыў на разьвіцьцё рабочага руху.

Ва ўмовах жорсткай цензуры і адсутнасьці ў партыі нааўных сродкаў пропаганды такая поэзія зьяўляецца дзейснай і патрэбнай.

* * *

Аднак з цягам часу, калі соцыял-
дэмакратычны рух набыў легальны
характар, калі партыя павялічыла
свой друк і апарат, з'явілася дас-
татковая колькасць поэтаў, якія
большасць сваёй паходзілі з
дробнабуржуазнага асяроддзя і
якія друкавалі на старонках дэмо-
кратычнага друку свае творы. Сама
партыя, у якую ўсё больш і больш
працякалі дробнабуржуазныя эле-
менты і яе тактыка—легалізм, ад-
павяшчала рэволюцыйнай перспек-
тывы, рэволюцыйнага патосу, не
пазбавіўшы поэтаў на вялікія
надзеі і на такую поэзію, якая
паглабляла-б захапіць рабочых. Калі-б і
былі поэты вялікага таленту, якія
лічыліся ў соцыял-дэмакратычнай
партыі, як, напрыклад, С. Чэх, дык
яны выяўлялі поўнае неразуменне
парацыбы рабочай клясы і фактыч-
на знаходзіліся ў лягеры буржуазіі.
Для прыкладу можа служыць поэ-
ма таго-ж С. Чэха „Эўропа“, у
якой аўтар апраўдвае разгром Па-
рыскай Комуны.

Даваенная, а тым больш пасля-
ваенная, соцыял-дэмакратыя ня мо-
жа настроіць поэтаў так, каб яны
ўдзялялі на ўвесь голас. Высу-
туты з радоў даваеннай соцыял-
дэмакратыі пісьменьнік і крытык
М. Крэйчы лічыў, што задача, як
соцыял-дэмакратычнай партыі ў
сфэры культуры, так і пісьменьні-
каў, якія далучаюцца да яе, заклю-
чаецца ў тым, каб адукаваць рабочую
клясу. Ён лічыў, што прылучэнне
рабочай клясы да буржуазнай
культуры, аўладанне ёю ўзнімае і
эмоцыяў яе аўторытэт, узмоцняе
е соцыяльную ролю і тым самым
палегчае змаганне за „канечную
цэлі“. Гэты формалісцкі погляд
апаздаў усеі ідэйнай канцэпцыі
чэшскай соцыял-дэмакратыі.

Слабыя ў мастацкіх адносінах
першы соцыял-дэмакратычныя поэ-
таў, „рэволюцыйныя“ патугі пісь-
меньнікаў наводзілі нуду і сум сва-

ёй аднастайнасцю і псеўдо-рэво-
люцыйнізмам. У іх творах звычай-
на гаварылася аб жудасным ста-
новішчы рабочых, аб бязвыход-
насці гэтага становішча, аб пану-
ючым жабрацтве, пакутах, роспа-
чы, якою была ахоплена рабочая
кляса, але ніякага выхаду з гэтага
становішча не паказвалася. У гэ-
тых творах поэты не знаходзілі ні-
чога лепшага, як благаць да за-
можнай клясы і прасіць аб міла-
сэрнасці.

Гэтыя абставіны прымусілі Ярас-
лава Гашэка напісаць востры ар-
тыкул, накіраваны супроць т. зв.
„соцыяльнай поэзіі“, як называла,
соцыял-дэмакратыя „сваю“ поэзію.

„Гэтай літаратурай, — кажа Га-
шэк — яны імкнуцца ператварыць
рабочых у хліплівых баб, адзіна
ўцеха якіх (рабочых—М. С.) заклю-
чаецца ў іх слабай надзеі на тое,
што некалі, аднойчы, ўзойдзе ней-
кая новая зара“, тым часам як іх
жанкі, па словах гэтых поэтаў, „на-
раджаюць сьвету новых рабоў“. Калі-ж мы, нарэшце, пачуем... тво-
ры, якія-б гаварылі аб перамож-
най рэволюцыі, песьню змаганьня,
гімны перамагаючага пролетарыяту
а ня тое, што агульны сьмех? Асаб-
ліва, калі даводзіцца чытаць вершы
ў майскіх нумарох соцыял-дэмок-
ратычных газет: „Мара загінуў-
шага ў рэволюцыі 1848 г. аб усе-
агульным выбарчым праве“.

Як ня трэба больш метка Гашэк
падабраў загалолак такога тыпо-
вага соцыял-дэмакратычнага вершу,
якім можна было-б і ахрысьціць
усю соцыял-дэмакратычную поэзію
гэтага перыяду.

Тая група пісьменьнікаў, якая
пасля вайны і рэволюцыі ідэйна
далучылася да камуністычнага руху,
а большая частка яе вяла нават
непасрэдную работу ў радах КП(б)
склалася з пісьменьнікаў двух груп
рознастайнай фармоўкі. Адна група
ўяўляла сабою старэйшае пака-
леньне тых пісьменьнікаў, якія ра-
ней лічыліся ў радах соцыял-

дэмакратыі і пасля расколу ў 1920 г. перайшлі разам з агульнай членскай масай у кампартыю, — гэта поэты Мацэк, Гора і прозаікі Ольбрахт, Майерава і Маліржава.

Другая група складалася з пісьменьнікаў малодшага пакалення, якая аказалася пад уплывам ідэй Кастрычнікавай рэвалюцыі. Гэта поэты Сайфэрт, Волькер, Горашжэйшы, Незвал, Бібль, Піша і прозаік Ванчура.

Асобна прышоў да камунізму найбольш буйны сучасны поэт Чэха-Славакіі Ст. К. Нэйман.

Вось тыя рэвалюцыйныя сілы ў літаратуры, якія пасля 1920 г. — году найбольшага рэвалюцыйнага ўздыху ў Чэха Славакіі, утварылі нейкае падабенства, рэвалюцыйнага крыла. Мы кажам „нейкае падабенства“, бо паміж гэтымі групамі ішло фактычна ідэёвае змаганьне і ляжалі вельмі істотныя супярэчнасьці.

Перш за ўсё іх падзялялі асаблівасьці генэратыўнага парадку, а потым парадку соцыяльнага. Старэйшае пакаленьне выхавалася на традыцыях соцыял-дэмакратычнай ідэалёгіі, яркім выяўніком якой у літаратуры быў Ф. Крэйчы. Пасьля рэвалюцыі гэтыя пісьменьнікі ўвайшлі ў літаратуру ўжо выяўленымі майстрамі, вядома, стараючыся перамагчы ў сабе соцыял-дэмакратычныя традыцыі, занялі найбольш адказныя літаратурныя пасты ў партыі. Яны былі рэдактарамі партыйных газэт, супрацоўнікамі партыйных часопісяў, кіраўнікамі культурных партыйных устаноў (Нэйман адзін час кіраваў праскім „Пролеткультам“), друкаваліся ў партыйных газетах і часопісях і такім чынам зьяўляліся як-бы офіцыйнымі выяўнікамі партыйнай лініі ў літаратуры, у галіне культуры. Але ўся справа была ў тым, што ў КП(б) ня было пэўнай лініі і ў літаратурных пытаннях. Яна білася за большасьць рабочай клясы, і ёй было не да літаратуры.

Вельмі цяжка наогул, тым больш у кароткіх рысах, даць характарыстыку ідэйнай канцэпцыі старэйшага пакаленьня. Гэтая канцэпцыя засталася зусім неаформленай, бо старэйшае пакаленьне ніколі не рабіла спробы выпрацаваць агульную пляцформу і не распрацоўвала пытанняў па тэорыі і політыцы літаратуры. Бадай, для гэтай працы за выключэньнем зноў ролі Нэймана, характэрны выказваньні ў поэзіі І. Горы.

І. Гора — поэт і політычны дзеяч, які перайшоў з соцыял-дэмакратычнай партыі ў камуністычную, у якой ён займаў рад сур'ёзных пастоў, быў адзін час членам ЦК КПЧ, а потым некалькі гадоў падрад адным з рэдактараў органу ЦК „Рудэ Право“ — аўтар раду романаў („Соцыялістычная надзея“, „Галодны год“), апавяданьняў і вершаваных зборнікаў („Працоўны дзень“, „Дрэва ў квецені“, „Італія“, „Позны дзень“, „Дзесяць год“ і г. д.) прызнаваў, што хця мастацтва і носіць клясавы характар, але ня лічыў, што яно можа служыць зброяй клясавога змаганьня, а адсюль і неаформлены характар поэзіі І. Горы. Ён апявае працу наогул, выказвае сваю настрой, асабістыя настроі поэта, падчас богэмнага характару, хця ў сваім жыцці поэт і кіраваўся (на яго словах) такой этычнай прадумовай: „Я не магу быць ігнэсальным, раз існуюць паднявольныя клясы“. І, як відаць, пад уплывам гэтай прадумовы ў некаторых сваіх вершах і кнігах І. Гора спрабаваў правесці поўную клясавую адценьня тэндэнцыю („Соцыялістычная надзея“, апавяданьне „Гліняны Бабілён“ і інш.), і менавіта гэтыя творы аказаліся ў яго найбольш слабымі.

Праўда, будучы арганізацыйна звязаным з рабочаю клясай, з яго штодзённаю барацьбой, ён часам падумаўся ў сваіх вершах („На сьмерць Леніна“, „Дэманстрацыя“

і інш.) да рэвалюцыйнага патосу. Такія вершы ў яго рэдкае выключэньне.

Прозаікі, якія працавалі ў партыі, — Ольбрахт, Майерава, Маліржава ніколі не займаліся праблемай пролетарскай літаратуры. Яна іх, як відаць, не існавала.

Ольбрахт, які выступаў да вайны двума сваімі псыхалёгічнымі романами „Турма цяжнейшая“ і „Дзіўны прыгоды артыста Есенія“ да рэвалюцыі быў вядомы як толькі аўтар пісьменьнік богэмнага тыпу. Але пасля вайны ён акунуўся ў рэвалюцыйную работу, спачатку, працаваў у соцыял-дэмакратычнай, а потым перайшоў у камуністычную партыю; прычым пры расколе соцыял-дэмакратычнай партыі ён сыграў актыўную ролю, як арганізатар камуністычнага руху. Яго работа ў кампартыі цягнулася аж да 1928 г., і гэтая работа паступова рабіла ўплыў і на яго літаратурныя творы.

Яго апавяданьні „Невядомы салдат“, „Добры судзьдзя“ і романы „Ганна пролетарка“, „Люстра за кратамі“ — зьяўляюцца лепшымі творами, у якіх адбіўся настрой масаў пасля рэвалюцыйнага пэрыяду. Зіх роман „Анна пролетарка“ зьяўляецца адным з лепшых рэвалюцыйных твораў эўрапейскай літаратуры за апошнія гады. У гэтым ромane знайшоў свой адбітак рабочы рух Чэха-Славакіі ў гады найбольшага яго ўздыху. У прыватнасьці гэта адзіны чэскі роман, у якім паказаны тыпы першых чэскіх бальшавікоў (Ш. Шмэраль, Ілек). Цікавы тып чэскага рабочага-бальшавіка Гонэка Кроўскага, які вядзе яраснае змаганьне з опартуністамі ўсіх насьцей.

Але закваска, якую Ольбрахт атрымаў у соцыял-дэмакратычнай партыі, аказалася для яго катастрофічнай. Нарэшце, ён апынуўся ў ліку актыўнейшых ліквідатараў, якія нанеслі вялікую шкоду камуністычнаму руху, быў выключа-

ны з партыі і зараз займае нейтральную пазыцыю. Яго апошні роман: „Люстра за кратамі“ ўжо значна слабей „Ганны пролетаркі“.

Што-ж датычыць пісьменьніц Маеравай і Маліржавай, дык іх романы вельмі слабыя ў ідэалёгічных адносінах. Найбольшы роман Маеравай „Чароўнейшы сьвет“, у якім апісана жыццё рэвалюцыйнэркі, якая паходзіла з дробнабуржуазнага асяродзьдзя і прышла да рабочай клясы. Рэчы Маліржавай вельмі слабыя, як у мастацкіх, так і ў ідэалёгічных адносінах.

Другімі шляхамі да камунізму прышоў у свой час поэт С. К. Нэйман. Гэта поэт таго пакаленьня, якое ўвайшло ў літаратуру пад сьцягам сымболізму і дэкадэнцтва, у пэрыод заняпаду сусьветнай літаратуры, у тым ліку і чэскай, у пэрыод захаплення містыцызмам, індывідуалізмам і палавымі праблемамі. Але Нэйман — адзіны з поэтаў, які разышоўся з сваім пакаленьнем і пайшоў асобнымі шляхамі. У той час, як глава дэкадэнтаў Іржы Карасек з Львовіц апяваў тонкае і ненатуральнае каханьне, Нэйман пайшоў у лясны Маравіі, апяваў велічасьць прыродных зьяў і пацьверджаў жыццё.

Яшчэ задоўга да вайны гэты поэт вялікага тэмперамэнту заняўся соцыяльнымі праблемамі і прышоў да анархізму. Такім чынам, і яму не ўдалося ўнікнуць агульнага характэрнага для інтэлігенцыі таго пэрыяду, — культу індывідуалізму. Аднак у Нэймана гэтае захапленьне прымае характар вялікай соцыяльнай праблемы, праблемы быцця сучаснага яму грамадства. Ён з нязвычайнай палкасьцю веў прапаганду анархізму і новага ладу жыцця, выдаючы анархічны журнал „Новы культ“. А напярэдадні вайны захапляецца „прыгостам мэханізацыі“ і такім чынам новаю плыньню ў эўрапейскай літаратуры — „футурызмам“.

Пасля сканчэння вайны Нэйман пачаў выдаваць новы журнал „Кмэн“, навокал якога збіраюцца ўсе жывыя сілы чэскай літаратуры. Першы час ён захапляецца нацыяналістычным рухам і асобаю Масарыка, у гонар якога піша ўзнёслую поэму.

Аднак, пасля арганізацыі камуністычнай партыі, расчароўваецца ў політыцы і Масарыка і соцыял-дэмакратыі. Нэйман пераходзіць у компартыю і аддаецца звычайнай рабоце. Ён рэдагуе камуністычныя журналы: „Камуністычнае рэўю“, „Пролеткульт“, „Рэфлектар“, сатырычны журнал „Шыбенічы“ і інш., а таксама вядзе работу ў праскім „Пролеткульце“.

Гэтыя гады найбольш рэволюцыйнага ўздыму ў рабочым руху зрабілі рашаючы ўплыў на перабудову сьветапогляду і ўсёй поэзіі Нэймана, пры чым характэрна, што Нэйман звязваў тэматычную рэволюцыю верша таксама і з формальнай, г. зн. шукаў новых сродкаў рытмічнага выяўленьня рэволюцыйнай эпохі. Найбольш наглядна гэта выявілася ў яго адным з першых у гэтым перыядзе вершаў, названых „Пролёт“ і ўвайшоўшых у яго кнігу „Чырвоныя песні“.

Гэты верш падзелены на дзве часткі. Першая частка, напісаная пяцістопным ямбам, прысьвечана як-бы мінулай поэзіі Нэймана. У ёй ён паказвае сваё мастацтва майстра і сваю здольнасць замалёўваць у вершы самыя тонкія настроі і адчужэнні. Пачынаючы з гэтага перыяду, ламаецца рытм яго песень, і ён пераходзіць ад інтымных мелодый і спецыфічна богэмскай да рэволюцыйнай (праўдзівей—пролетарскай) тэматыкі. Нэйман сапраўды тады рашуца перастроіўся і зрабіўся адным з сапраўдных рэволюцыйных эўрапейскіх поэтаў. У яго кнізе „Чырвоныя песні“ мы ўжо бачым і новую рэволюцыйную тэматыку і новыя напісаныя „на ўвесь голас“ вершы. У далейшых

сваіх вершах Нэйман пераходзіць да формы вершу—загаду.

Але за гэтым спад рэволюцыйнай хвалі, будні партыйнай работы і, нарэшце, анархічна індывідуалістычная закваска адбілася і на Нэймане. А крызіс КПЧ, які нарадзіўся ў 1928 годзе, калі менш устойлівая, заражоная ідэалёгіяй дробнай буржуазіі інтэлігенцыя адышла ад партыі, спрыяў і адыходу ад партыі Нэймана. Цяпер, у звязку з крызісам капіталізму, Нэйман зноў набліжаецца да партыі. Яго апошняя публіцыстычная кніга „Крызіс нацыі“, у якой ён дае меткую характарыстыку чэскай буржуазіі і буржуазнай інтэлігенцыі, нарабіла шмат шуму. У сучасны момант Нэйман, які быў зусім змоўк як поэт, ізноў пачынае пісаць. Ён стаў на чале вялікай арганізацыі, якая аб'яднае левую інтэлігенцыю. Як-бы там ні было, але Нэйман адзіны поэт Чэхаславакіі, які засьпяваў моваю соцыяльнай рэволюцыі і зрабіў вялізарны ўплыў на новае пакаленьне—у гэтым яго вялізарнае значэнне для пролетарскай літаратуры Чэхаславакіі.

* * *

Малодшае пакаленьне пісьменьнікаў перажыло два перыяды. Першы перыяд—прыблізна гады 1919—1924 і другі—наступныя гады. З самога пачатку яно арганізавалася ў асоцыяцыю рэволюцыйных мастакоў „Деветсіл“. Калі старэйшае пакаленьне не займалася тэорыяй і літаратурнай політыкай, не аформлялася арганізацыйна і ня мела колькі-небудзь цэннай ідэавай канцэпцыі, то малодшае, наадварот, вяло вялікую тэарэтычную работу, прычым першы перыяд для яе характэрны іменна распрацоўкай пытаньня пролетарскай літаратуры. Малады, адзін з самых таленавітых поэтаў гэтага пакаленьня Юры Волькер, выступаў ня толькі з сваімі поэмамі, вершамі, якія былі

прасякнуты пролетарскім сьветапоглядам, але і з тэарэтычнымі артыкуламі па пытаньню пролетарскай літаратуры.

Праўда, у тэарэтычных адносінах гэтыя артыкулы былі вельмі слабыя. Яны былі напісаны пад уплывам таго брадзжэння, якое ўзнікла ў пролетарскім сэктары нашай літаратуры ў першыя гады грамадзянскай вайны. Волькер лічыў, што для пролетарскай поэзіі характэрны наступныя тры моманты: першае—гэта рэволюцыйная тэндэнцыя, другое—калектывізм, і трэцяе—оптымізм. Гэтыя немагчыма расплывчатыя катэгорыі, якія патрабавалі ўважлівага аналізу, у выніку раньняй сьмерці поэта, так і засталіся не расшыфраванымі. Волькер не паспеў заклаўсяці тэарэтычную аснову сваёй поэзіі, але яму належыць заслуга ў тым, што ён першы паставіў пытаньне аб пролетарскай поэзіі і літаратуры. На шляху Волькера пайшлі іншыя поэты: Бібль, Сайфэрт, Горжэйшы.

Што-ж датычыцца вершаў самога Волькера, дык яны адразу па свайму характару напамінаюць поэзію французскіх унанімістаў.

Яны заражоны соцыяльнай імкнёнасьцю (напр. „Баляда аб вачох качагара“, „Баляда аб народжаным дзіцяці“ і інш.), і, у адпаведнасьці з сваімі тэарэтычнымі выказваньнямі, Волькер быў первым чэскім поэтам, які імкнуўся канкрэтызаваць поэзію і ператварыць зброю змаганьня: „Я хачу памерці, як салдат з штыком і вінтоўкай, ранены ў сэрца гранатай“, гаварыў ён, і сапраўды памёр у росквіце сваіх сіл, яшчэ юнаком 24-х гадоў, ранены тубэркулёзам, хваробай, пераважна ад якой у Чэхіі паміраюць пролетары. Няма чаго казаць, што гэтая хвароба была вінавайцай яго пэсымізму і пэсымістычнага погляду на сьвет, ня гледзячы на высунуты ім асноўны постулат пролетарскай поэзіі „оптымізм“.

Волькер бачыў рабочага як чалавека, які „пакутуе“, „церпіць“ і якраз менавіта гэтую яго ўласцівасьць лічыў моральнай сілай рабочай клясы. Гэтым настроем прасякнуты найбольш моцныя рэчы Волькера. Разам з тым ён лічыў, што няма больш вялікай задачы, чым перабудова сьвету на новай, больш справядлівай аснове. Таму ён парашыў ісьці з рабочымі „вечнымі насьледнікамі творчага сьвету“.

У яго вершах ёсьць вялізарная лірычная сіла, якая хутка заваявала масы чытачоў і зрабіла яго самым популярным поэтам Чэхаславакіі. І калі-б ня раньняя сьмерць, дык ён, бязумоўна, зрабіўся-б адным з найбольш значных рэволюцыйных поэтаў сучаснай Эўропы.

* * *

Волькер быў адзін з заснавальнікаў і кіраўнікоў асоцыяцыі „Деветсіл“ і ня без яго значнага ўплыву гэтая арганізацыя ў першы перыяд займала рэволюцыйныя пазыцыі ў мастацтве. Поэты Горжэйшы, Бібл, часткова Незвол і Я. Сайфэрт, выступілі як поэты пролетарыяту. Я. Сайфэрт дэбютаваў кнігай „Горад у сыягох“, якая зьяўлялася дэбютам усяе арганізацыі ў цэлым. Асоцыяцыя дала да гэтай кнігі характэрную прадмову, якая характэрызуе ня толькі Сайфорта, але і зьяўляецца дэкларацыйным пачаткам усяе асоцыяцыі:

„Рэволюцыя ідзе па сьвету. Эпоха гудзіць ад войнаў і клясавых боек. Руйнуецца цывілізацыя, і камуністычная зямля нараджаецца з хаосу, як пры стварэньні сьвету... Ты прачытаеш не аб слове гораду, але яго плачы, бо гэтая лагчына сьлёз—твая... Рэволюцыйная песня будзе цябе заклікаць, бо барацьба—твая зброя. Гэтая кніга клясавая, і яе зьмест—ты сам... Нараджаецца новая, новая зорка камунізму“.

Як і ў Волькера ў Сайфэрта гэ- тага перыяду на першым пляне— пакуты рабочай клясы, яго палон у капіталістычных сілках, якімі зьяў- ляецца, на яго думцы, горад.

І ня гледзячы на тое, што Сай- фэрт выйшаў з рабочай клясы, у горадзе ён ня ўбачыў самага галоў- нага—змаганьня гэтае клясы. Праў- да, у яго ёсьць шмат квазі-„про- летарскіх“ выказаў, нахштальт та- кіх, як „калі-б мы (г. зн. рабо- чыя.—М. С.) захацелі і плюнулі на сонца, дык яно загасла-б“, але поэт ня ўрос у масу, не зрабіўся яе трыбунам, як гэта ўжо паказана. Яго другая кніга „Само каханьне“.

Поэзія Сайфэрта наогул „вырас- ла ў рэволюцыйнай атмасфэры „Деветсіл“ і зьяўляецца яе аўтэн- тычным выразам“, як сьцьвярджалі „деветскія пяўцы“ ў прадмове да гэтай другой кнігі Сайфэрта. Але справа ўся ў тым, што „рэволю- цыйная атмасфэра деветсіл“ таго часу далёка не адпавядала рэволю- цыйнай атмасфэры рабочай клясы. „Деветсіл“—арганізацыя левай ін- тэлігенцыі, якая была пад уплы- вам ідэй Кастрычнікавай рэволю- цыі і ўспрымала яе так сама, як наша тэхнічная інтэлігенцыя тыпу нашых конструктывістаў. Але ў той час, як нашы конструктывісты пад уплывам атмасфэры соцыялі- стычнага будаўніцтва, якая абкру- жала іх, павінны былі ўвесь час пераглядаць свае позыцыі ў бок збліжэньня з пролетарыятам, чэ- ская інтэлігенцыя, наадварот, пад уплывам спаду рэволюцыйнай хвалі ў частковай стабілізацыі капіта- лізму правела.

Ужо ў гэтай прадмове визна- чаецца той паварот, у бок ад про- летарскай ідэалёгіі. Так, деветсі- лаўцы констатуць, што...

„У кнізе апавядаюцца самыя прымітыўныя арганічныя мары рабочых: сьвяшчэнны нэктар і амброзія ва ўсіх іх земных пра- явах. У ёй апяваецца яго ду- шэўная радасьць, а менавіта: ад-

данае каханьне да сваёй тава- рышкі і дзіцяці, захапленьне, якое яго ахапляе ў сувязі з ко- лектыўным жыцьцём, павага да рэволюцыі, рашучасьць да сама- ахвярнасьці. У ёй апяваецца та- радасьць, якая ахапляе рабочага ў рабоце, а менавіта: пры сьпя- ваньні песень, сполах на кірма- шох, пры думцы аб эўропейскіх і экзотычных краінах- айчынах. Поэт апявае зброю яго вытвор- часьці ад малатка да аэроплярна“.

Шмат чаго напісана ў гэтай прад- мове, толькі нельга зразумець пры- чым тут рабочы. У гэтай кнізе Сайфэрт ужо не гаруе аб жыцьці рабочых, ён апавядае пра „сьвяш- чэнны нэктар і амброзію“, ды „павагу да рэволюцыі“. Пры ўваж- лівым аналізе як пазьнейшай поэзіі Сайфэрта, так і ўсяго напрамку „Деветсіл“ робіцца ясным, што гэ- тая „радасьць“ мае мала агульнага з тым напружным змаганьнем, якое вяла і вядзе чэская рабочая кляса, што гэта хутчэй „радасьць“ самога „Деветсіл“—дробнабуржуаз- най інтэлігенцыі з прычыны і ў су- вязі з стабілізацыяй капіталізму.

Кніжка Сайфэрта „Само кахань- не“ вышла ў 1923 годзе. У гэтым- жа годзе памёр Волькер. Права- дыром маладога пакаленьня ро- біцца К. Тайгэ, які павёў пропа- ганду супроць так зв. „тэндэнцый- насьці“, „пролеткультаўскай“ по- эзіі: за „чыстату поэзіі“. Гэтая лінія нарэшце прывяла яго да констру- ктывізму і „поэтызму“—так званай „чыстай функцыянальнай поэзіі“. Па сутнасьці гэта працяг тых-жа вышукаў, які ў свой час рабіў францускі поэт Аполінэр у галіне „оптычнай поэзіі“—тэорыя зьвязана з конструктывістычным рухам у галіне прасторавых мастацтваў.

Тайгэ, як і Аполінэр, сьцьвяр- джае, што час, калі верш сьпяваўся, чытаўся ўголос, цяпер прайшоў. Цяпер верш „глядзіцца“. Фото- графія Ман-Рэя, фотограмы Маголі-

Нагі і фільм, кіно—гэта оптымістычныя поэмы, якія робяць рашучы ўплыў на выяўленчую здольнасць сучаснага поэта. Вобразы поэта ня могуць быць чысьцей і прычней тых кадраў, якія мы бачым у кіно. Калі конструктывізм—стыль сучаснай эпохі—зьяўляецца выяўленьнем яе мудрасьці, то поэзія павінна знаходзіцца ў функцыянальнай залежнасьці ад усяго сучаснага (модэрн) стылю жыцця. Якое клясы? Ясна, што тут ня можа быць і гутаркі аб рабочай клясе.

Няма неабходнасьці падкрэсьліваць яшчэ раз, што тут рэзка выяўлена філэзофія сучаснай буржуазнай тэхнічнай інтэлігенцыі, якая прыняла ўдзел у перабудове пасляваеннага капіталізму, на аснове рацыяналізацыі, якая забівае рабочых і нічога агульнага з соцыяльнай рэвалюцыяй і рабочай клясай ня мае.

Аднак гэтая канцэнцыя зрабіла рашучы ўплыў на ўсіх дэветсілаўцаў, як поэтаў, так і прозаікаў. Сайфэрт за гэтыя гады выпусьціў некалькі новых зборнікаў вершаў: „На хвалях ТСФ“, „Салавей сьпявае дрэнна“, „Паштовы горад“ і іншыя, у якіх ня толькі рэвалюцыйныя мотывы, але і наогул соцыяльназначныя з тэматычнага пункту погляду вершы спатыкаюцца як рэдкасць. Поэт Бібль яшчэ задоўга да гэтага таксама адышоў ад соцыяльнай тэматыкі і пачаў культываць „чыстую“ лірыку.

Але найбольш чыстым выяўніком тэорытычных палажэньняў К. Тайгэ зьяўляецца таленавіты поэт Незвал. Гэты поэт індывідуалістычнага тыпу, ня глядзячы на тое, што з самага пачатку лічыўся ў „Дэветсіл“, ніколі не надаваў сваёй поэзіі рэвалюцыйна-пролетарскага характару. Гэтая поэзія французскага тыпу з прэтэнзіяй на тонкасць і тонкую выяўленчасць.

З прозаікаў „Дэветсіл“ найбольш высунуўся адзін з значных сучасных

мастакоў слова сучаснай Чэхаславакіі, В. Ванчура. Яго роман „Палі пахаты і вайны“ і „Пекар Ян Маргоунь“ зьяўляюцца як бы программнымі для „Дэветсіл“ у галіне працы. У першым ромane пра вайну, у якім ён апавядае гісторыю „невядомага“ салдата, Ванчура пра-дэманстраваў сваю нянавісьць да імперыялізму. У другім ён зрабіў спробу паказаць этычную аснову працы сучаснага пролетара. Але замест рабочага ён узяў саматужніка, які разбураецца, якога ён і выдаў чытачом за рабочага. У далейшым Ванчура таксама, які і Сайфэрт, пераходзіць да малазьмастоўнай у соцыялістычных адносінах тэматыкі, усё больш ускладняючы сваю фразэолёгію.

Большасць паказаных вышэй сучасных чэскіх пісьменьнікаў—выхадцы з асяродзьдзя дробнабуржуазнай інтэлігенцыі, якая кожны раз, калі пачынаюцца цяжкасьці рэвалюцыйнага руху, хістаецца. Характэрна тое, што пісьменьнікі, якіх рэвалюцыйная хваля сабрала ў адзін лягер, 1928 г., калі КПЧ—адзіная ў Чэхаславакіі рэвалюцыйная сіла, перажывала крызіс, засталіся за баром новага нарастаючага рэвалюцыйнага руху. З іх такія, як К. Сайфэрт і І. Гора перайшлі ў лягер соцыял-фашыстаў.

Гэты адыход некаторых пісьменьнікаў ад рэвалюцыйнага руху глумачыцца, вядома, прычынамі соцыяльна-эканамічнага парадку. У пэрыод прыватнай стабілізацыі капіталізму, чэская буржуазія вяла ўзмоцнены наступ на культурным фронце (у сувязі з агульным наступам) і здолела перацягнуць на свой бок некалькі пісьменьнікаў. Такія пісьменьнікі, як Сайфэрт, Гора, Маерава, Маліржава, Ванчура і інш. назаўсёды адыйшлі ад рэвалюцыйнага руху чэскай рабочай клясы.

Розьніца гісторычнага і эканамічнага парадку паміж Чэхіяй і Славакіяй паклала свой адбітак і на літаратуры гэтых народаў. Сла-

вакія, якая знаходзілася ў сфэры ўплыву вэнгерскай нацыянальнай культуры—аграрная краіна ніколі ня мела сваёй гарадзкой культуры, а значыць і вялікай „гарадзкой“ літаратуры. Яе літаратура насіла нацыянальна-сялянскі характар.

І ў сучасны момант у Славакіі няма прамысловага пролетарыяту. Славакія застаецца краінай буйных лятыхунд, якія раней належалі вэнгерскім магнатам, а цяпер чэскім і славацкім зямляробам. Таму самым рэволюцыйным элементом Славакіі з'яўляецца батрацтва і бяднейшае сялянства.

Гэты фактар робіць вялікі ўплыў і на літаратуру.

Зараджэнне славацкай пролетарскай літаратуры трэба аднесці да 1922-24 г., калі арганізавалася група маладых пісьменьнікаў і крытыкаў пад назваю „Дав“, што значыць маса. Разьвіццё гэтай групы прайшло больш цэльна і прасталінейна, чым разьвіццё групы „Деветсіл“, з якой яна адзін час была ў кантакце. Але ў тэй час, калі група „Деветсіл“, пад уплывам частковай стабілізацыі капіталізму, здала рэволюцыйныя пазыцыі і пачала фактычна весьці змаганьне супроць пролетарскага мастацтва, група „Дав“ павяла змаганьне супроць „Деветсіл“ і пачала паглыбляць сваю тэарэтычную работу.

Гэтая акалічнасьць тлумачыцца з аднаго боку тым, што славацкая літаратура менш чым чэская падупадае ўплыву французскай буржуазнай літаратуры, з другога тым, што ў Славакіі няма такой моцнай буржуазіі, як у Чэхіі, і што ў групе „Дав“ аказаліся моцныя кадры крытыкаў-марксыстаў (Клементыс, Новамецкі, Окалі і інш.).

Кіруючыя члены групы „Дав“ лічаць, і зусім правільна, што асноўнай задачай з'яўляецца стварэньне сапраўднай пролетарскай літаратуры, якая-б ня толькі адбівала настроі рабочай класы і бат-

рацтва, але і зьяўлялася-б іх арганізатарам для змаганьня за намячаныя мэты пролетарыяту.

Часопісь „Дав“ толькі цяпер у апошні час пачаў выходзіць рэгулярна; з самага пачатку ён узяў правільны курс на масы. Ён імкнецца ня толькі заваяваць сталую пазыцыю сярод перадавай славацкай інтэлігенцыі, але і, галоўным чынам, заваяваць і выхаваць кадры рабкораў і селькораў, што яму ў поўнай меры і ўдаецца, асабліва цяпер, у сувязі з арганізацыяй агульнанацыянальнага Саюзу пролетарскіх пісьменьнікаў у Чэха-Славакіі. Адзіная пагроза існаваньню часопісі—гэта чэская цензура, якая лютуе ў Славакіі яшчэ мацней, чым у Чэхіі (Славакія вось ужо шэраг гадоў знаходзіцца на ваенным становішчы).

Першым пролетарскім поэтам Славакіі быў і ёсьць Ян Роб Понічан, зборнік вершаў якога „Сам“ (г. зн. я есьм, існую) зьяўляецца першай спробай славацкай пролетарскай поэзіі. Ня гледзячы на мясьцінамі эротычны характар яго вершаў, яны з аднаго боку, пачалі разбурэньне гвездзіснавай¹⁾ традыцыі, з другога—заклалі аснову новай соцыяльна-накіраванай і баявой пазыцыі. Але самае галоўнае гэта тое, што вершы Понічана, асабліва пасьля выхаду другой яго кнігі „Дэонтах“, сталі служыць сродкамі агітацыі сярод рабочых; яны паказваюць, што агітацыйная поэзія магчыма, а ў пэрыод абвостраных класавых боек нават неабходна.

У пазьнейшых сваіх рэчах Понічан часта спрашчае вершы да прымітыву і ўпадае ў другую крайнасьць—у формалізм.

Яго пасьлядоўцай у галіне поэзіі зьяўляецца малады поэт Ладо Новамецкі, рэдактар органу ЦК КПБ „Рудэ право“ і сэкратар новаўтвора-

1) Гвездзіснаў — славацкі поэт-клясык

ранага саюзу пролетарскіх пісьменьнікаў Чэха-Славакіі. У поэзіі ён дэбютаваў зборнікам вершаў „Тыдзень“, які ўзбагачыў славацкую поэзію новым рэвалюцыйным зместам і даў узоры надзвычай добрай поэтычнай мовы. Характэрна, што формальныя пошукі спалучаюцца ў яго з сацыяльна-тэматычнай насычанасцю.

Новамесцкі значны поэт, які ўвесь час расьце і ўдасканальваецца.

Понічан, Новамесцкі і Даніэль Окалі—утвараюць поэтычны сэктар групы „Дав“. Пры чым Окалі ня толькі таленавіты поэт, але і крытык, які дае трапныя характарыстыкі словацкім творам, якія зьяўляюцца на кніжным рынку. Праўда, ён яшчэ не валодае канчаткова марксысцкім мэтадам і ў сваіх разважаньнях не заўсёды пасьлядоўны.

Адзін вялікі прозаік групы „Дав“, які высунуўся цяпер у пісьменьніка эўрапейскага значэньня—Пятро Ілемніцкі, аўтар раду романаў і апавесцяў. Яго першы роман „Пераможнае падзеньне“—ня зусім удалы ў сэнсе кампозыцыі сюжэту, але вельмі характэрны, як першае спроба падыйсьці, з пролетарскага пункту погляду да процэсаў, якія адбываюцца ў славацкім сялянстве. У прыватнасьці, у гэтым яго романае ўпяршыню паказваецца тып селяніна, які, вярнуўшыся з вайны, робіць спробу пачаць рэвалюцыйную работу сярод сялян.

Найбольш удалы другі роман Ілемніцкага „Звонкі крок“ з жыцьця чэскіх і славацкіх колёністаў на Каўказе.

У 1926 г. Ілемніцкі быў у СССР, вучыўся ў Гіжы, а затым настаўнічаў на Каўказе ў вёсках чэскіх і славацкіх колёністаў. Вынікам гэтых навіраньняў над колёністамі зьявіўся роман „Звонкі крок“, у якім адлюстравана клясавая змаганьне на вёсцы. У гэтым романае Ілемніцкі

паказаў сябе вялікім майстрам мастаком і тонкім назіральнікам. Роман пераведзены на расійскую мову, а зараз пераводзіцца на іншыя мовы. У апавесцях „Падвей“ і „Зварот“ Ілемніцкі дае рад тыпаў славацкіх сялян, якія паступова ператвараюцца ў рабочых. Крок за кроках ён раскрывае малюнкi іх душэўным перажываньняў і малюе падзеі, што ўплываюць на перабудову іх сьвяздомасьці, даючы разам з тым шырокія вобразы з жыцьця славацкай вёскі.

Ілемніцкі абяцае зрабіцца буйнейшым эўрапейскім мастаком.

* * *

Адыход ад рэвалюцыйнага руху групы пісьменьнікаў паскорыў процэс перабудовы пролетарскай літаратуры Чэха-Славакіі. Комуністычныя сілы ў літаратуры пачалі аб'яднацца і шукаць апоры ва ўзмацненьні да гэтага часу рабкораўскім руху. Да мінулага году ўжо высунуліся з рабкораўскага асяродзьдзя такія пісьменьнікі, як Вашэк Каня, аўтар невялікай апавесці „Два гады ў напраўчым доме“—крывёю напісаная кніга. Апрача таго, Каня напісаў кнігу, якая пакуль надрукавана толькі часткова, але ў бліжэйшы час выходзіць у сьвет,—„Сумрацы“, ці брадзягі, у якой апісваецца процэс ператварэньня рабочых, страціўшых заробатак, у брадзяг. Яму-ж належыць рад вострых і трапных з жыцьця сучаснага эўрапейскага рабочага апавяданьняў.

Апрача Кані—высунуўся поэт-сатырык Эльцар, таленавіты фэльетоніст і бэлетрыст Францішак Ружычка, нарысіст В. Борын і інш. Гэтаму росту вельмі спрыяла мінулагагодняя харкаўская канфэрэнцыя Міжнароднага аб'яднаньня рэвалюцыйных пісьменьнікаў, на якой ад Чэха-Славакіі ўдзельнічалі: рэдактар „Дава“ В. Клемэнтс, крытык-

марксист Б. Бацлавэк і пісьменьнік-рабочы В. Кая. Пасьля свайго звароту дэлегаты разгарнулі вялікую работу.

Яны прачыталі рад дакладаў, апублікавалі свае справаздачы ў друку; такім чынам падрыхтавалі глебу для арганізацыі Саюзу пролетарскіх пісьменьнікаў. 15 лютага ў Празе адбыўся арганізацыйны сход усіх пісьменьнікаў, поэтаў, крытыкаў і прадстаўнікоў рабкораў, які

ўхваліў склікаць агульны зьезд, на якім ужо будзе абраны выканаўчы камітэт. Пакуль што абраны часовы сэкратарыят, які цяпер праводзіць вялікую кампанію ў друку і арганізацыйна падрыхтоўвае зьезд. Зьезд адбудзецца ў вясну і гэтым будзе закладзены пачатак арганізацыйнаму руху пролетарскай літаратуры ў Чэх-Славакіі, пасьля чаго яе рост ужо будзе працякаць больш плянамерна.

Яшчэ раз пра нашы падручнікі па мастацкай літаратуры

Выкладаньне мастацкае літаратуры сёньня зьяўляецца вельмі адказнай і цяжкай працай. Асабліва гэта датычыцца беларускай літаратуры, аб якой амаль што няма патрэбнай марксысцкай крытыкі. Вось чаму падручнікі па літаратуры адыгрываюць вельмі важную ролю ў нашай школе.

Яны зьяўляюцца асновай, апорай для настаўнікаў.

А раз гэта так, дык мы павінны патрабаваць ад падручніка па літаратуры марксысцкай ацэнкі творчасці пісьменьнікаў, ідэолёгічнай вытрыманасьці, чоткай клясавай устаноўкі.

А якія мы маем падручнікі і што мы маем у гэтых падручніках? Мы маем кніжкі Гарэцкага, Дзяржынскага, проф. Піотуховіча і нядаўна выпушчаную хрыстоматыю пад рэдакцыяй Бэндэ. Дзьве першыя: „Гісторыя беларускай літаратуры“ Гарэцкага і „Выпісы з беларускай літаратуры XIX і XX ст.ст.“ Дзяржынскага ўжо забаронены юрыдычна, але ж адміністрацыйная забарона карыстацца падручнікамі—гэта яшчэ ня ўсё, каб гэтымі падручнікамі ў сапраўднасьці не карысталіся; патрэбна шляхам шырокай крытыкі наглядна паказаць варожасьць і няпрыгоднасьць для нашай школы гэтых падручнікаў. Нельга пры гэтым абмінуць і кніжку проф. Піотуховіча.

Чацьверты падручнік па бел. літаратуры—хрыстоматыя пад рэдакцыяй Бэндэ—патрабуе асаблівай увагі, а таму ацэнку яго прыдзецца зрабіць другім разам.

Разьбярэм кожны з іх паасобку.

М. Гарэцкі ў прадмове да сваёй „Гісторыі бел. літаратуры“ (выд. чацьвертае) піша, што яго праца „больш-менш поўная сыстэматычная гісторыя беларускай літаратуры, напісаная па-беларуску, і таму яна павінна абслугоўваць і настаўнікаў і вучняў розных школ і быць справачнікам для кожнага грамадзяніна“ (стар. 3—падкрэслена мною—С. В.). Удумаіцеся ў мэтаўстаноўку Гарэцкага. Чаму, па яго думцы, праца яго павінна абслугоўваць настаўнікаў, вучняў і грамадзян? А таму, што гэта больш-менш сыстэматычная поўная гісторыя бел. літаратуры, таму, што яна напісана на беларускай мове (!). А які змест—гэта дробязь для Гарэцкага. Паглядзімо, чым жа „напоўнена“ яго кніжка.

З 240 старонак адводзіцца 13 на „пасьялкастрычніцкі пэрыод“, а рэшта запаўняецца ад Кірылы Тураўскага, Скарыны да нашаніўцаў уключна—Баркулабаўскімі хронікамі, каралямі Казімірамі, Елашэўскімі, Баршчэўскімі, Рыпінскімі і інш. польскімі патрыётамі, езуітамі, клерыкамі.

У сваёй „Гісторыі беларускай літаратуры“ Гарэцкі старанна даводзіць, што „...Елашэўскі і па прыродзе сваёй і падуплывам зах.-эўрапейскага гуманізму, занесенага к нам Скарынаю (!), быў гуманістам“, і што „... тагочасны гуманізм выяўляецца ў Елашэўскага ў набожнасці (!), мяккасці поглядаў на рэлігійныя справы (!), у патрыётызме (!)“ і г.д. Тлумачэнняў ня трэба. Бярэце любую тэму пра езуіта, клерыкала, патрыёта, і вы знойдзеце аналогічную „літаратурную крытыку“ Гарэцкага.

Скажэце, што выйграюць настаўнікі, вучні і грамадзяне ад таго, што яны будуць ведаць Елашэўскіх? Яны ня выйграваюць, а прайграваюць, бо галава іх запаўняецца непатрэбным і шкодным хламам.

Гарэцкі ўжывае ўсе мэтады і сілы, каб зацікавіць чытача мінулым і гэтым адцягнуць яго ад сучаснасці.

Разбіраючы творчасць польскага патрыёта Рыпінскага, які імкнуўся, каб беларускія „мужычкі“ вучыліся спачатку чытаць, а потым гаварыць і думаць па-польску, Гарэцкі, ня глядзячы на гэта, сьцьвярджае: „Разам з гэтым ён (Рыпінскі) вельмі любіць свой беларускі край, свой беларускі люд (!). Паляк і шляхціц па ідэалёгіі, беларус і роматык па настроі, Рыпінскі затужыўшы ў эміграцыі па бацькаўшчыне, з радасцю хапаецца за беларускую народную поэзію“ (стар. 110).

Што значыць ацэнка Гарэцкага „паляк па ідэалёгіі і беларус па настроі“? А вось што: Гарэцкі гэтым хоча сказаць, што нацыя адзіна, непадзельна, адсюль і ідэалёгія можа быць польская і беларуская, а раз так, то ў „адзінай нацыі“ ня можа быць кляс і клясавай барацьбы; гэтага погляду трымаюцца ўсе нацыянал-дэмакраты, усе нац.-фашысты.

Як ацэньвае Гарэцкі творчасць консерватара, ідэалізатара паншчыны Дуніна-Марцінкевіча?

Вядомы твор Д.-Марцінкевіча „Гапон“, дзе ідэалізуецца панства, прыгон, дзе Д.-Марцінкевіч яскрава выступае, як абаронца паншчыны, і для гэтага сьцірае клясавыя розніцы паміж мужычком і панам. Вось невялічкія прыклады:

„Як родны, бацька быў ён (пан)
для чэлядзі...
любілі яго ў цэлай грамадзе.“

або:

„А пані—ня пані, маці
Маўляў роднаму дзіцяці,
Прыгожы пасаж дала (Кацярыне-сялянцы),

Радасна сьлёзку ўраніла,
Маладых благаславіла,
Сама к вяпцу павяла“.

Вось гэты твор Гарэцкі ацэньвае так:

„Аповесць „Гапон“ зьяўляецца лепшым і найбольш характэрным творам Марцінкевіча.

Тут далей разьвязваецца тая-ж тэндэнцыя, што і ў „Сялянцы“ (таксама твор рэакцыйны.—В. С.), але напісана аповесць з большым мастацтвам і толькі на беларускай мове. Аўтар у гэты час карыстаўся ўсімі ўцехамі спакойнага, здаволеннага, жыцця. Але навокал ён бачыў (?) розныя крыўды ў жыцці прыгоннага сялянства і ўскладаў гэтыя крыўды на экономай.—В. С.), і яму, як чалавеку па нутры добраму і справядліваму, (!) хацелася, як калісьці Чачоту, „каб усім было добра“ (паном і сялянам—таму Марцінкевіч і добры і справядлівы!—В. С.). З другога боку, маючы ў нутры многа вясёласці, жартлівасці, ён ня мог так засмуціцца, як Чачот, а яго асабістыя радасці панскага жыцця заміналі яму глыбей праняцца цяжкім прыгоннаму людзю, і вось аповесць „Гапон“—твор вясёлы, жыццярадасны, мастацкі там, дзе аўтар апісвае павярхоўнае хараства жыцця, і слабы (а мо

варожы, крытык Гарэцкі!—С. В.) разьвязваньні соцыяльных пытаньняў“ (стар. 123).

Цытата сама выдае Гарэцкага, тлумачэнняў ня трэба. Ідэалізацыя мінулага, панства і шляхты вельмі характэрна для Гарэцкага. Ацэньваючы драматычны твор Марцінкевіча „Пінская шляхта“, дзе ўжо сам польскі патрыёт Марцінкевіч, пад уплывам свае эпохі, пачынае жартаваць і высмейваць урад і шляхту, Гарэцкі нават і тут бачыць толькі яму патрэбнае: „Адна з вартасцяў камедыі „Пінская шляхта“ ёсьць у тым, што тут паказваецца шкадлівасьць дзяржаўна і культурна чужога парадкаваньня ў нашым краі, па-мастацку выяўляецца тое ліха, ад якога мы так доўга цярпелі“ (стар. 129). Вось у чым вартасць твору Марцінкевіча! А шкоднасьць гэтага твору Гарэцкі не заўважае. Вось вам яшчэ адзін, нават незамаскаваны, тэзіс з праграмы нац.-дэмакратаў.

Разгледзеўшы далей „Пінскую шляхту“, Гарэцкі знаходзіць яшчэ адну „каштоўнасьць“.

Вось яна: „... Разам з гэтым (у „Пінскай шляхце“—В. С.) добра выстаўлена прыемная прастата шляхецкага жыцця ў хатніх справах“ (стар. 129). Вось вам сапраўдны твар Гарэцкага; і гэта ўсё „для настаўнікаў ды вучняў і ўсіх грамадзян“.

Закончу аб Гарэцкім. Ня буду прыводзіць больш цытат: і з паданага відаць, як „марксысцкі крытык“ Гарэцкі „аналізуе“ вучняў, як ён ідэалізуе мінулае, паншчыну, шляхту, клерыкалаў. У сваёй кніжцы ён з Каліноўскіх робіць сапраўдных рэвалюцыянераў і „абаронцаў“ сялянства. З паказанага відаць, што яго „Гісторыя беларускае літаратуры“—гэта замаскаваная праграма нацыянал-дэмакратаў, гэта імкненьне адцягнуць чытача ад сучаснасці, замазаць клясавую барацьбу, прывіць яму любоў да

мінулага, да шляхты, клерыкалаў і гэтым перашкодзіць нашаму будаўніцтву, нашай клясавай барацьбе з эксплёататарамі.

Пазнаёмімся з другім „марксысцкім“ крытыкам Ул. Дзяржынскім.

У яго „Выпісах з беларускай літаратуры“ так сама, як і ў „Гісторыі беларускай літаратуры“ Гарэцкага старанна праводзяцца ідэалы нацыянал-дэмакратаў. І тут няма клясы, няма клясавай барацьбы, а проста апісаньне, констатаваньне, накіраванае на ідэалізацыю мінулага, на ажыццяўленьне ідэалаў нацыянал-дэмакратаў.

Разглядаючы твор „Энэіда на выварат“, дзе адбіта яўная тэндэнцыя заможнай шляхты выкпіць, высмейць беларускага селяніна з яго бытам, мовай, дзе прыгонныя сяляне малююцца ўсім задаволенымі, сытым, вясёлымі:

„... Была ў іх з затаўкай крупеня.
Кулеш піхалі ў жываты.
Была ў іх гушча і дракона
І парасяціна смажона.
Пілі гарэлку не каўшом,
Цягнулі ўволю ўсе набгом“.

Гэты твор Дзяржынскі ацэньвае так: „... Наш аўтар („Энэіды“) надае ім (дзеячым асобам) беларускі твар і ў сваёй поэме дае сапраўдную характарыстыку (?) тагочаснага жыцця“. Дзяржынскі прызнае гэты твор вельмі цікавым і піша: „Энэіда на выварат“ мае вялікае бытавое і нацыянальнае значэнне...

... Поэма напісана прыгожаю моваю з усходнімі беларускімі асаблівасцямі“ (стар. 10).

Як бачым, і для Дзяржынскага „Энэіда на выварат“ мае толькі таму вялікае бытавое і нацыянальнае значэнне, што напісана „беларускай мовай з усходнімі асаблівасцямі“, і таму, што тут паказана, як „добра“ і „вясела“ жылося сялянам у час прыгону, а тое, што тут зьмест рэак-

цыйны, варожы сучаснаму чытачу, гэта дробязь для Дзяржынскага. Такую нашую ідэалізацыю мінуўшчыны, адцягванне чытача ад сучаснасці мы маем і ў ацэнцы творчасці польскага патрыёта Баршчэўскага, які высьмейвае паўстаньне сялян супроць паноў („Рабункі мужыкоў“), які абараняе паншчыну. Але для Дзяржынскага гэта ня мае значэння, гэта не перашкаджае яму напісаць, што творы Баршчэўскага „...зьяўляюцца высока-мастацкім апрацаваннем некаторых сюжэтаў беларускае народнае творчасці. У сакавітых і нязвычайна маляўнічых фарбах адбілася тут псыхіка беларуса (?!), прасякнута нейкім самабытным (!) забабонным містыцызмам. Гэтыя апавяданні маюць глыбока нацыянальны беларускі характар (?!), ня гледзячы на тое, што яны напісаны па-польску...” (ст. 18). У Гарэцкага „польская ідэалёгія“, а ў Дзяржынскага—„беларускі характар“. Аналёгічна Дзяржынскі ацэньвае творчасць і інш. польскіх патрыётаў: Рыпінскага, Чачота і другіх.

Дуніна-Марцінкевіча Дзяржынскі лічыць: „...гэта пладавіты аўтар і звычайна лічыцца першым сапраўдным беларускім песняром“ (!). Канчаткова выяўляе свой нацыянал-дэмакратычны твар Дзяржынскі ў ацэнцы нашаніўскага пэрыоду. Ён лічыць што „... у нашаніўскім адраджэнцтве знаходзіў сабе месца і бел рускі пролетары“ (ст. 87). Разглядаючы тэматыку творчасці нашаніўцаў, Дзяржынскі дае ёй арыгінальную ацэнку: „... Гора падняло іх (сялян) на ногі, і хочуць яны ня так ужо многа: хочуць яны цяпер „людзьмі звацца“ (г. зн. беларусамі—С. В.—!) Сытыя і адзетыя павінны пашкадаваць мужыка-бедака, бо ён галодны, халодны, цёмны і бяспасны. Ён цэлы сьвет хлебам корміць, а сам есць мякіначку“ (стр. 87).

Выходзіць па Дзяржынскаму, што галодныя, халодныя, цёмныя сяляне хацелі ня так ужо многа: хацелі толькі „людзьмі звацца“, а можа, паважаны „крытык“, яны і есць і апрануцца хацелі, апрача таго, каб „людзьмі звацца“? Што значыць: „Сытыя і адзетыя павінны пашкадаваць мужыка-бедака“!...

Гэта значыць, што буржуазія, баючыся вызвалення знізу, якое рыхтавалі „галодныя і халодныя“, прызывала эксплёататараў „пажалец“ „галодных і халодных“, г. зн. даць маленькую падачку, палёжку ім зверху. Вось чаму ў ацэнцы Дзяржынскага беларускія сяляне не протэстуюць (бо ён гэтага баіцца—В.С.) супроць эксплёататараў нават у часы рэвалюцыі (1906 г.).

Гэта замазваньне клясавай барацьбы, гэты буржуазны лібэралізм патрэбен Дзяржынскаму, каб можна было зрабіць вывад:

„... Беларускі адраджэнцкі рух зрабіўся аднаў з складаных частак сучаснага вялікага руху сацыяльнай рэвалюцыі“... (ст. 87). Выходзіць па Дзяржынскаму, што нашаніўскі адраджэнцкі і савецкая ўлада гэта адно і тое-ж, і барацьбы тут ня можа быць. Ідэалізацыя мінулага, замазваньне клясавай барацьбы, ідэалізацыя нашаніўскага адраджэнцтва—усё гэта ў цэлым зьяўлялася ў кнізе Дзяржынскага, як і ў Гарэцкага, практычным ажыццяўленьнем праграмы нацыянал-дэмакратаў праз школу.

Пазнаёмімся яшчэ з аднаў „марксысцкай крытыкай“—з „Гісторыяй беларускай літаратуры“ проф. Піотуховіча.

Як і ў першых двох, у гэтым падручніку амаль няма ні гуку пра клясы і клясавую барацьбу. У яго разборы, ацэнцы, адсутнічае адпраўны пункт, прынцыповасць, патрэбны аналіз твораў і творчасці паасобных пісьменьнікаў. А адсюль у працы Піотуховіча шмат блытаніны, супярэчнасцяў. Там,

ЯШЧЭ РАЗ ПРА НАШЫ ПАДРУЧНІКІ ПА МАСТАЦК. ЛІТАРАТУРЫ

дзе трэба бачыць варожасць у творы, там Піотуховіч бачыць „На-лёт гамлетызму“, „байронізму“. Там, дзе трэба аналізаваць, Піотуховіч „мастацкім пэндзлем“ апісвае і ня робіць належных вывадаў.

Вось некаторыя прыклады:

„... Такім чынам, уся літаратурная дзейнасць Рыпінскага носіць тэндэнцыйны характар: заўзяты польскі патрыётызм афарбоўвае яго „Bialogus“ у цёмны колер вузкага нацыяналізму; баляда „Нячысьцік“ выяўляе яшчэ больш вузкі панска-шляхецкі дыдактызм у стасунку да селяніна“. Здаецца ясна, і пасля гэтага вываду нічога каштоўнага для пролетарыату ў вытворчасці Рыпінскага знайсці нельга.

Але-ж... Піотуховіч ня хоча адстаць ад папярэдніх „крытыкаў“ і тут-жа зазначае: „Але, ня гледзячы на тэндэнцыйнасць, гэта дзейнасць, калі разглядаць яе ў гісторычна-літаратурным аспэктэ (!), мае і бязумоўную (!) вартасць, паколькі яна зьяўляецца продуктам романтичнай зацікаўленасці галоўнымі (?) адзінкамі беларускай народнасці“ (стар. 44). Вось вам блытаніна, з якой усё-ж-такі відаць, што Піотуховічу не перашкаджае патрыётызм, і вузкі нацыяналізм знаходзіць у творы „бязумоўную вартасць“. Кастусь Каліноўскі ў Піотуховіча: „тыповы прадстаўнік актыўна-рэвалюцыйнага народніцтва 60-х гадоў, якое са зброяй у руках бараніла соцыяльныя і нацыянальныя інтарэсы працоўнага сялянскага люду“ (стар. 77).

Піотуховіч часам заблытвае сам сябе ў сваіх „аналізах“. Разглядаючы драматычныя творы Дуніна-Марцінкевіча „Пінскую шляхту“ і „Залёты“, Піотуховіч адносна „Пінскай шляхты“ піша: „... У яго няма сапраўднага абурэння супроць зла, сатыра вытрымана ва „ўсьмешлівым“ (улыбацельным) духу XVIII стагоддзя. Яна (п'еса) прадстаўляе сабой добрадушныя кпіны аўтара над шляхтамі і судом. Адмоўныя

бакі грамадзкага ладу тут бяруцца толькі як прадмет лёгкага жарту, яны служаць толькі повадам пазабавіць і пасмяшыць гледача, а ня выклікаць у яго настрой барацьбы са злом“ (стар. 82).

Такім чынам тут сам Піотуховіч прызнае, што „Пінская шляхта“ ня мае соцыолёгічнай каштоўнасці. У „Залётах“, у творы, дзе пастух прабіваецца ў паны і робіцца панам-дэспотам, злодзеям, Піотуховіч чамусьці прагнецца ўстанавіць тут сувязь з соцыяльна-політычнай дзейнасцю эпохі, як быццам гэта зьява была характэрнай для свае эпохі, і ні з таго, ні з с'яго робіць вывад адносна гэтых двух твораў: „Драматычныя творы пісьменьніка, такім чынам, маюць пэўную (?) соцыолёгічную каштоўнасць: яны звязаны з політычна-соцыяльнай дзейнасцю эпохі ліквідацыі прыгоннай гаспадаркі“ (стар. 85).

„Пінскую шляхту“ ён сам ацаніў больш-менш правільна. Паглядзімо, наколькі ён мае рацыі ў ацэнцы „Залётаў“.

„Залёты“ па сваёй ідэі — гэта імкненьне паказаць, што ўсе дэспотычныя, злыя паны-Сабковічы паходзяць або з пастухоў, або з „цёмных някультурных мужыкоў“, а толькі той, хто паходзіць з радавой старажытнай шляхты, толькі той і добры і культурны пан. Гэты твор яўна варожы і лічыць соцыяльна карысным толькі тое, што ў п'есе паказана, як Сабковіч зьдэкваецца над сваёй прыслугай — нельга, папершае, таму, што Сабковіч ня шляхціц, не радавы пан, і тут паказваецца пародыя на пана, а былы пастух, таму ён і дэспотычны і грубы; значыць, тут асноўны ўдар аўтар п'есы наносіць ня шляхце, не паном, а пастухом і тым, хто мае з імі агульнае; — па-другое, гэта зусім ня тыпова для 1890 г. (час, калі была напісана п'еса). Няўжо пастухі гэтай пары на Беларусі і сапраўды маглі станавіцца панамі? Няўжо гэта тыпова для нашай эпохі!

Не, такіх зьяў у тыя часы не магло быць, бо на Беларусі ў гэтую пару яшчэ трымалася паншчына, і ў крайнім выпадку ў паны мог прабівацца кулак, а не пастух.

Ідэалізатару паншчыны і шляхты Марцінкевічу патрабаваўся вобраз Сабковіча, як прыём абароны, адгараджэння паноў і шляхты ад пастухоў, якія пачыналі прабівацца не ў паны, а ў цёмныя лясы (1863 г.) і адтуль з касамі і сякерамі нападаць на паноў.

Такім чынам няма, апрача шкоднага, нічога карыснага для пролетарыяту і ў „Залётах“; толькі той, хто цікавіцца гісторычным хламам, хто гэтым „хламам“ хоча забрудзіць сучаснасць, толькі той будзе знаходзіць у такіх творах „соцыолёгічную каштоўнасць“.

Вялікая блытаніна ў разборы Піотуховічам і творчасці Багушэвіча. Наогул аб Багушэвічу, як і аб іншых старых беларускіх пісьменьніках, няма сёння сталай абгрунтаванай думкі, няма марксысцкай крытыкі.

Там, дзе Багушэвіч па-шляхецку, як памешчык марыць аб Беларусі ад „Бальтыцкага мора ўдоужкі аж да Чорнага... ад Каменца месца аж да Вязьмы...“, там, дзе Багушэвіча трэба разглядаць як ворага, там Піотуховіч піша: „Як зачарованы рыцар, праспаўшы цэлае сталецце... усё яшчэ марыць аб сваёй пекнай даме сэрца, Беларусі даўно мінулага...“ Што за глупства, прабачце за грубасць.

Там, дзе трэба сказаць праўду, там Піотуховіч адмаўляецца ад аналізу і „захапляецца“ прыгожым апісаннем, параўнаннем і асыярожна праходзіць міма кволага месца.

Там, дзе трэба абвінавачваць у нацыянал-дэмакратызме, як дзейнасць нашаніўцаў, ён піша, што „ўтворчасці песьняроў данае пары выяўляюцца налёты смутку і гамлетызму“ (стар. 122).

Паміж іншым, творчасць Гаруна, які прымаў разам з Пілсудзкім удзел у барацьбе з савецкай уладай, Піотуховіч таксама ацэньвае, як творчасць рэвалюцыянера: „Пясьняр ставіцца перад намі ня толькі ў постаці барацьбіта, але і ў смутнай постаці Гамлета з яго рэфлексіяй і цяжкім задушэннем“ (стар. 180). Гамлетызм — універсальная ацэнка ў Піотуховіча.

Ідэалізуючы дзейнасць Гаруна, Піотуховіч сьвядома ўмоўчвае аб тым, што Гарун вымушан быў уцякаць разам з Пілсудзкім з Беларусі ў Польшчу, а мімаходам заўважае:

„Вымушаны знадворнымі акалічнасцямі, Алесь Гарун выяжджае з Менску з палякамі і на чужыне, у далёкім Кракаве, у 1920 годзе памірае...“ (стар. 170).

Можна было шмат знайсці недарэчнасцяў у нацыянал-дэмакратычных ацэнках і ўстаноўках у кніжцы Піотуховіча, асабліва ў ацэнцы нашаніўцаў і іх творчасці, у перыядызацыі літаратуры, але і паказанага хапае, каб пераканацца, што і кніжка Піотуховіча, як Дзяржынскага і Гарэцкага — гэта ажыццяўленне праграмы нацыянал-дэмакратаў, гэта не падручнікі для савецкіх школ, пры дапамозе якіх мастацкую літаратуру можна было б выкарыстаць як выхаваўчы фактар, як зброю клясавай барацьбы, — гэта зброя нацыянал-дэмакратаў, якой яны, побач з іншымі метадамі, змагаюцца з пролетарыятам, з савецкай уладай, якой яны імкнуцца рэстаўраваць капіталізм у Савецкім саюзе.

Як і ў іншых галінах, і ў падручніках, гэтак і ў мастацкай літаратуры, як мы бачылі, нацыянал-дэмакраты праводзілі сваю праграму, якая ў асноўных рысах зводзіцца да наступнага:

Барацьба за адзіную непадзельную нацыю, а адсюль адмаўленне клясавай барацьбы ўнутры гэтай нацыі.

Замест клясавай барацьбы — „пры-
вечца“ дэмакратыя ўсіх соцы-
яльных колаў у незалежнасці ад
соцыяльнага паходжання і ста-
ўішча, у рамках пэўнай нацыі
арэцкі—польская ідэалёгія).

Паколькі пролетарыят, пад кіраў-
цтвам камуністычнай партыі,
ніншай тэорыі. („у кожнай нацыі
ёсць дзве нацыі—нацыя буржу-
аі і нацыя пролетарыату“) бяз-
гасна рушыць усялякі вузкі нацыя-
лізм, усякую буржуазную дрэбе-
нень, балбатню аб „адзінай нацыі“—
нацыянал-дэмакраты, як прыхіль-
кі апошняй, займаюць пазыцыю,
прожую пролетарыату, і ўсімі
сродкамі змагаюцца з каму-
ністычнай партыяй, з савецкай
ладай.

Змыкаючыся з іншымі буржуаз-
нымі партыямі, з кулакамі, са шкод-
жамі і контррэвалюцыйнымі,
яны імкнуцца захапіць пад свой
плыў адсталую частку сялян і
рабочых, яны замазваюць клясавую
барацьбу, падрываюць наша соцыя-
лістычнае будаўніцтва: кожны по-
пых—гэта крок да могілкі нацы-
янал-дэмакратаў.

Але-ж паколькі ў умовах дыкта-
туры пролетарыату нацыянал-дэмо-
кратам нельга адкрыта выступіць
упроць пролетарыату і яго партыі,
яны мяняюць тактыку, і як хамэ-
леоны, змяняюць пакроў, пры-
рыўшыся „прызнаннем“ і траску-
ымі фразамі, выступаюць пад
маскай, захавана, каб адарваць про-
летарыяў і працоўнае сялянства ад
учаснасці і гэтым унесці дэзарга-
нізацыю, падарваць наша будаў-
ніцтва і клясавую барацьбу; яны
раз кіно, тэатр, мастацкую літа-
ратуру, праз падручнікі ідэалі-
зуюць мінулае Беларусі, дробна-
буржуазныя партыі, нашаніўцаў і г.д.

Каб збавіцца ад ненавіснага ім
пролетарыату і яго дыктатуры, яны
прызнаюць, што Беларусь—ста-
ронка сялянская, таму і літаратура
павінна быць сялянскай у нас, а ў
мэтах захавання яе „самабытна-
сці“ яны адмяжоўваюцца ад куль-
туры і літаратуры расійскай, назы-
ваюць лепшыя рэвалюцыйныя і про-
летарскія творы пазадзёдзе чужое
культуры, орыентуюць чытача на
захад.

Там, дзе нельга затуманіць вочы
„гісторычнай самабытнасцю“, „пры-
гожым апісаннем“, там яўна варо-
жыя выступленні нацыянал-дэмо-
кратаў называюць „гамлетызмам“,
„байронізмам“.

Прыходзіцца дзівіцца, чаму да
гэтае пары не разгорнута шырокая
крытыка нашых падручнікаў наогул
і па мастацкай літаратуры ў пры-
ватнасці. Аб гэтым маўчаць нашы
методкомы, аб гэтым маўчаць нашы
часопісі і самі настаўнікі.

Калі правідлова забаронены пад-
ручнікі Гарэцкага і Дзяржынскага,
дык наконт кніжкі проф. Піотухо-
віча прыходзіцца сказаць: толькі
таму, што ў нас няма марксысцкага
падручніка па літаратуры, кніжку
проф. Піотуховіча нельга забара-
ніць для школьнага карыстання,
але-ж трэба зрабіць так, каб вы-
кладчык літаратуры ня браў вывады
проф. Піотуховіча за „чыстую мо-
нэту“, як кажуць, а каб ён ведаў
усе адмоўныя бакі гэтага падруч-
ніка.

Толькі шырокая масавая
крытыка нашых падручнікаў,
праграм, пры актыўным удзеле
ў гэтай крытыцы ўсяго нашаў-
ніцтва, мы гарантуем сябе ад
ідэалёгічных вывіхаў, памылак
у выхаванні і адукацыі нашай
моладзі.

Я. Скрыган. „Шугае сонца“. Нарысы. БДВ, Менск. 1930 г., стар. 106, *цана 60 к.*

Апошні час нарыс як жанр пачынае займаць пэўнае месца ў нашай сучаснай літаратуры. У нас ёсць ужо некалькі таварышоў пісьменьнікаў-нарысістых, якія на гэты літаратурны жанр звярнулі сур'ёзную ўвагу, даўшы нашаму чытачу шэраг нарысаў.

Досыць успомніць нарысы В. Сташэўскага, нарысы Я. Скрыгана і іншых, як перад намі паўстае пэўная сума літаратурнай мастацкай прадукцыі, пададзенай праз жанр нарысу.

Пашырэнне нарысу як жанру ў нашай сучаснай літаратуры мы павінны вітаць. Мы павінны адвядзіць для яго такое-ж месца, як і іншым жанрам нашай мастацкай літаратуры. Таму, што нарыс з'яўляецца баявым жанрам (калі ён сапраўды ёсць пролетарскі, рэвалюцыйны нарыс) для нашай сучаснасці, у змаганні за калектывізацыю, у змаганні за прамфінлян, у змаганні за пцігодку за чатыры гады. Мы павінны павесці рашучую барацьбу з тымі, хто недаацэньвае гэтага жанру, хто выкідае яго на задворак, хто па-барску адносіцца да гэтага жанру, як да „малых форм“, на што заўважалася ў творчым лісьце сакратарыату РАПП.

Але разам з гэтым даючы шырокую дарогу нарысу, мы павінны змагацца за нарыс пролетарскі, за такі нарыс, які-б наша будаўніцтва, нашу вытворчасць, колгас, саўгас, іх унутранае жыццё падаваў у святле аб'ектыўнага ходу рэчаў, у святле дыялектычна-матэрыялістычнага святлапогляду. Мы павінны весці рашучую барацьбу з паўзучым эмпірызмам, з інтэлігенцкім павярхоўным нагляданнем; з птушыным пралётам па фактах жыцця і блёкнотнага іх запісу.

Мы павінны весці рашучую барацьбу, як, па нашаму, правільна зазначае М. Лузгін у чацвёртым нумары „На літ. посту“ (1931г.) „за баявы пролетарскі нарыс, які бярэ любімы адрэзак канкрэтнай рэчаіснасці, але мы супроць паўзучага эмпірызму, супроць такіх творчых асаблівасцяў іх метаду, сутнасцю ў якіх з'яўляецца не дыялектычны, не матэрыялістычны святлапогляд; мы супроць скрыўлення рэчаіснасці, што ўводзіцца ў прыняты на гэтай аснове, што гэта, бачыце, нарыс, такі асобны жанр; мы за выяўленне ў нарысе пролетарскай літаратуры, як і ў любым жанры пролетарскай літаратуры, істотнага руху рэчаіснасці ў святле авангарднага марксысцка-ленінскага святлапогляду. За такі нарыс мы павінны змагацца. І змагацца яшчэ трэба шмат.

Тыя нарысы, якія мы цяпер маем у нашай агульнай літаратурнай прадукцыі, шмат даюць нашаму чытачу, але яшчэ далёка не дастаткова. Нашы нарысы, нарысісты яшчэ ня цалкам прасякнуты святлапоглядам марксызму-ленінізму. Большасць нарысаў — гэта лятучы запіс, агульная схэма, прабег па жыццё. Няма глыбокага ўнядрэння ў тое жыццё, якое аўтарам апісваецца. Некаторыя, праўда, выключэнне мае нарыс „Гаворыць Асіпбуд“ В. Сташэўскага.

Што-ж сабой уяўляюць рэцэнзуемыя нарысы Я. Скрыгана? Ці адпавядаюць яны цалкам запатрабаванням нашай бурлівай сучаснасці?

Нарысы Скрыгана ў пэўнай меры бязумоўна заслугоўваюць увагі, — яны шмат маюць дадатных бакоў. У аўтара ёсць некалькі ўнядрэнняў ў глыбіню — аб'екту ёсць імкненне паказаць не асобна вырваныя факты, а цэлы працэс, аўтар умеє ў гэтым працэсе падкрэсліць галоўнае, паставіць гэтае галоўнае ў асяродак падзей.

Усе шэсць нарысаў, якія сабраны ў адзін зборнік пад загалоўкам „Шугае сонца“, маюць характэрны тым, што аўтар увесь час імкнецца высунуць наперад пераважнасць калектывнай гаспадаркі над індывідуальнай, дробнай гаспадаркай, аўтар паказвае кіруючую ролю партыі ў арганізацыі калектывнай гаспадаркі, паказвае, як варожжа-злачынна ставяцца заможнікі-кулакі да працоўнага сялянства, якое аб'яднаецца ў колгасы. Усе гэтыя рысы маюць месца ў нарысах Я. Скрыгана.

Напрыклад, у нарысе „На грані“ паказана вельмі характэрная рыса калектывнага адзінадушша, калектывнага энтузіязму колгаснікаў у сваёй працы, у вырашэнні практычна гаспадарчых спраў.

Калі старшыня колгасу, рабочы Донбасу з 1917 г. член партыі, пачаў даваць перад сваімі таварышамі-колгаснікамі малюнак колгасу ў сувязі з наступам вясны, дык раз-жа адчулася неікае таварыскае адзінадушша, творчы энтузіязм ва ўсіх колгасніках. Узятыя ўсе разам аб гэтым загаварылі.

„Гаварылі каратка, карава, як малі — дымам, махоркаю, у духу выкідалі крыкі, слоў. Адзаду падаваліся наперад, нярэдка выходзілі ў сенцы, варыліся, думку ў галавах варылі, раліся, а тады — нажывалі:

— Забязьпечыць дастаткова насення фонд.

Зараз-жа пачаць ачышчаць. Каб скарэй пачаць — да адказу папагружваць машыны. Іх на дзёве, а дзе трэба і на тры дні.

Па сёлах нарабіць адмысловыя брыгады збору попелу.

У цэнтры арганізаваць рымарскую і аддзельную арцель.

Насыць і зброю павінны быць спраўнымі і сьлед“.

І сапраўды адчуваецца творчы нарыў актыву, які скваны аднымі інтарэсамі ў шчыбе за падняцце сваёй калектывнай гаспадаркі.

Але самае можна сказаць і пра нарыс „Новая зямля“. У гэтым нарысе аўтар таксама ёсць поўна паказаў нутро колгасу. Аўтар уваў у пэўнай меры жыццё гэтага колгасу, прабраўся да яго адпаведнай глыбіні, у галоўныя рысы яго працэсу.

Гэтым нарысе, акрамя схематычнай, надтавай зарысоўкі паасобных зьяў, акрамя рыхоўнага паглядання, маюцца месцы, даюць адчуць імпульс колгаснага жыцця, які даюць уяўленне аб тэй сіле, якая вядзе колгас у моцную гаспадарку, якая не яго ўперад.

У гэтым бачым сапраўды калектывную работу. Бачым, што гэта праца аснова на свядомасці, і кожны становіцца за сваячасова з узнятым настроем. Дзеянне гадзін раніцы.

Дварэ званок.

Целынікі ідуць з хат, маладыя, старыя, чаты, хлопцы. Ідуць агрымаць нарал, біраюцца ў патоўп.

Ну якія сённяя работа, Валодзя? А от зараз скажу. Чакайце.

Мсамалец Валодзя, малады хланчына — дчык гаспадаркі. Ён адміністратар, дае ды на работу. Хто-небудзь запаныўся — шае. Пакуль-што жартуюць“.

А такія звычайныя і разам з тым жывыя малюнак дае пэўнае ўяўленне аб роі, аб працы колгаснікаў.

У гэтым удалы зарысоўкі паасобных месцаў, асобных момантаў і ў іншых нарысах гэты зборнік. Але з усіх іх асобна трэба выдзяліць менавіта вострыя гэтыя два: „На“ і „Новая зямля“. Тут усё-такі параўнаў аўтар досыць шырока і глыбока ахапчыць гэтых двух колгасаў. Чытаючы іх, мы асноўныя рысы жыцця і працы колгаснікаў, адчуваем іх настрой, іх творчарыванне ўперад. Тут пададзена нешта новае. З іх вырываецца патос калектывнай працы.

І ў гэтым зборніку заіаўтар аднае месца ў гэтым зборніку займаюць астатнія чатыры нарысы: „Па дарозе“, „На вясні“, „Крокі і дні“ і „Па ручай“. Гэтыя чатыры нарысы ня маюць раздзела паказу працы калектыву, яны маюць нічога поўнага, ня маюць таго, што першыя два нарысы, аб якіх мы гаварылі.

У першых двух нарысах аўтар не разгортвае перад намі шырокага палатна, не расставіла на ім шмат асоб, а абмяжоўваецца двума-трыма тыпамі і імкнецца расчыніць перад чытачом іх псыхо-ідэалогічную накіраванасць: выявіць іх адносіны да калектывнай гаспадаркі, да мінулага, да сваёй уласнасці. Гэтыя два нарысы па сваім характары перадачы, па дзеячых асобах скарэй набліжаюцца да апавядання. Аўтар тут неак зусім мала ўдзельнічае. Дзейнічаюць усё больш тыпы і ў дзеянні самі сябе выяўляюць. Аўтар дае толькі агульны фон для іх дзеяння.

Нарыс „Крокі і дні“ дае агульны малюнак падрыхтоўкі да вялікай калектывнай працы. Ня глядзячы на тое, што аўтар нібы дае жыццё колгасу, апошняе яшчэ дастаткова не паказана. Гэты нарыс ёсць адлюстраванне сапраўды крокаў і дзён калектывнай працы, за якімі пойдучы вялікія гады.

Трэба сказаць, што побач з дадатнымі бакамі нарысаў Я. Скрыгана, з іх некаторымі ўдалымі мясцінамі, з характэрнымі момантамі таго ці іншага жыцця — яны маюць і значныя недахопы. Нарысы не прасякнуты ярка выяўленай ідэяй будаўніцтва новага. У іх, за выключэннем паасобных месцаў, паасобных малюнкаў, дыша спакойнае жыццё паасобных людзей, якія яшчэ блытаюцца, і аўтар іх пакідае пры схематычнай зарысоўцы.

Аўтар яшчэ не ўладае дыялектычна-матэрыялістычным метадам. Ён схватвае зьявы жыцця не ва ўнутраным іх узаемадзеянні, як частку агульнага працэсу, а вырывае з яго механічна. Ён знаходзіцца ня ўнутры таго прогрэсу, якім цікавіцца, які апісвае, бачыць яго і ўспрымае знадворку.

Нарысы Я. Скрыгана — гэта надарожныя запісы, запісы з першага прабліска аб'екту. Убачыў — стрымаў і запісаў. Без устанаўлення і вывучэння яго ў цэлым, без перажывання яго.

І зусім ня дзіўна, што ўсе нарысы, змешчаныя ў зборніку „Шугае сонца“, напісаны неак па аднаму шаблёну. Кожны нарыс пачынаецца надарожкам. Аўтар едучы наглядзе за жыццём, ловіць свой аб'ект і запотоўвае ў блёкнот. Бязумоўна, нагляданнем толькі нічога поўнага, яркага не дасі. Трэба неак адчуць тое, што хочаш разгарнуць на старонцы мастацкай літаратуры. Трэба нырнуць у тое жыццё, з якога думаеш браць аб'ект для сваёй творчасці.

Зусім правільна кажа В. Стаўскі ў артыкуле пра нарыс і нарысістага ў чацвёртым нумары „На літ. посту“ (1931 г.), што „кожны нарысісты павінен знайсці сваё месца ў нашай рэчаіснасці, у гіганцкім будаванні і перабудаванні аблічча ўсёй краіны, каб весці барацьбу за сацыялізм ня толькі мастацкімі словам, але і непасрэдным удзелам у будаванні.

БІБЛІОГРАФІЯ

І бізуюмоўна, без непасрэднага ўдзелу ў будаўніцтве, без поўнага засваення ідэі гэтага будаўніцтва, без аўладання дыялектычна-матэрыялістычным мэтодам, поўнакроўнага жыццёвага нарысу даць нельга. Біз гэтага нельга даць пролетарскі нарыс, як і ўсякі пролетарскі твор наогул.

На гэта нашым нарысістам, у гэтым ліку і Я. Скрыгану, трэба звярнуць сур'ёзную ўвагу. Трэба пісаць нарысы не з наскоку, не з аднаго погляду на свае аб'екты, а трэба прасякнуць у яго нутро, трэба яго глыбей, з пункту гледжання марксызму-ленінізму, вывучыць. Біз гэтага атрымаецца агульная схэма, малюнак вырванага з процэсу жыцця якой-небудзь зьявы, уражаньне ад павольнай прагулкі і зусім ня нарыс. Пра колгас нельга пісаць нарыс, набыўшы ў ім адзін дзень. А ў нас часта так робяць. Сёння зьездзіў у колгас, а заўтра напісаў нарыс. Бізуюмоўна, атрымаецца ня нарыс, а халтура. Трэба больш працаваць.

Мы лічым нарысам—кажучы словамі таго-ж Стаўскага—вынік ня лёгкага наскоку, а глыбокай арганічнай работы нарысіста—тэй разьведкі боем, калі дасьледуецца кожная пядзя зямлі, кожны бок рачаіснасьці". Гэта нарысіст павінен мець на ўвазе. Павінен мець на ўвазе і Я. Скрыган, калі ён хоча даць нашаму чытачу сапраўды пролетарскі нарыс.

Здольнасьці як нарысістага у даным выпадку ў Я. Скрыгана не малыя. І яны яшчэ ўзмацняцца, калі Я. Скрыган будзе больш глыбока прасякаць у тое жыццё, з якога ён чэрпае аб'ект для сваёй творчасьці.

С. Куціцкі.

З. Астапенка. — „Краіне“. Вершы. БДВ. Менск 1931 г., стар. 66, цана 75 кап.

Наша маладая поэзія імкнецца і накіроўваецца ў асноўным у рэчышча пролетарскай літаратуры. Цяпер бадай ня знойдзеш сярод нашых маладых поэтаў і белапайцаў такіх, якія-б у нашы вялікія дні сваю творчасьць, сваю поэзію ў тэй ці іншай меры не накіроўвалі-б на дапамогу агульнаму соцыялістычнаму фронту, якія-б ня імкнуліся дапамагчы сваёй творчасьцю соцыялістычнаму будаўніцтву, якія-б зусім сталі ў баку ад соцыялістычнага будаўніцтва. Такіх поэтаў сярод белапайцаў няма.

Але ёсць сярод маладых поэтаў белапайцаў такіх, якія яшчэ ня цалкам прасякнуты соцыялістычным будаўніцтвам, якія ня цалкам прасякнуты ідэямі рабочай клясы, якія соцыялістычнае будаўніцтва бачаць і дапамагаюць яму некай праз адлегласьць, здалёк, нерашуча, якія яшчэ не прасякнуты дыялектычна-матэрыялістычным мэтодам, якія ня бачаць ўсёй складанасьці, нутранага процэсу, дынамікі гэтага будаўніцтва, якія ня ўключаны ў гэты процэс, а знаходзяцца на

яго паверхні. Гэтыя поэты цягнуцца ў хвастыце ідэй рабочай клясы, яны апяваюць соцыялістычнае будаўніцтва наогул: агульнымі сказамі, агульнымі павярхоўнымі вершыкамі, біз яркага яго паказу, без канкрэтызацыі асобных яго бакоў.

Да характару такіх маладых поэтаў можна аднесьці і маладога поэта белапайца З. Астапенку з яго першым зборнікам „Краіне“.

З. Астапенка ў сваіх вершах, якія зьмешчаны ў гэтым зборніку, не дае нам яркага паказу тых ці іншых бакоў соцыялістычнага будаўніцтва, не дае нам яркіх настрояў, ярка выражанай ідэі, патосу нашых дзён. Ён некай ня можа ўханіцца за шпаркія тэмпы будаўніцтва. Ён ня можа ўключыцца ў процэс гэтага будаўніцтва. Ён знаходзіцца ня ўнутры ўсяго складанага процэсу будаўніцтва, а некай нібы на яго пэрыфэрыі, на некай каторай ад яго адлегласьці, у хвастыце будаўніцтва.

І зусім ня дзіўна, што большасьць вершаў зборніка „Краіне“ носіць характар сьляпаваньня „наогул“, надзвычайнай распылячасьці, павярхоўнасьці.

Поэта не прасякае за сваім аб'ектам у глыб жыцця, у яго карэньні, а глядзіць на яго з трэцяга паверху з ціхага дому прыватна. І яго думы разьлітаюцца ўдалеч, у прасторы зямлі“.

„Сягоньня я з ціхага дому
Удалеч вакно адчыніў.
Вакол лістападныя клёны
І сьветлыя лоні далін...
І думкі ў вяслэй пагоні
Лятуць у прасторы зямлі“.

Зрок поэта разьбегнаецца „ў прасторы зямлі“, poeta ня можа ўключыцца ў процэс імклівай сучаснасьці, сконцэнтраваньня сябе на адным месцы і ідэю сваёй творчасьці накіраваць па аднаму рэчышчу нашага будаўніцтва. У яго:

„Выходзяць думкі з берагоў,
І песні рвуць за імі сьлядам.
Сваіх імкнёных рубяжоў
Ніколі я не пераеду“.

І вось гэта невызначальнасьць, гэтая космічная разьбегнасьць, як напрыклад: „Спінаўлося ў роздуме на ганку, абймаю не і шляхі“, характэрна для ўсяго зборніку „Краіне“. Амаль з кожнага вершу дык бізмернай шырынёй, у якой нельга знаць сыч чаго-небудзь канкрэтнага, ярка выдзяленага. У поэты ўсё некай бягуць далі, чага не стае.

„Я гляджу—бягуць насустрач далі,
На загонах раніца імжыць...
У істоце нечага ня стала
Не хапае нечага ў душы“.

Чаго ня стала ў істоце, чаго не хапае ў душы поэты, адразу нават цяжка сказаць. І толькі, калі паглядзім на ўсе вершы поэты, паслухаем іх нясугучны настрой, тады становіцца ясным, што поэту не хапае ярка выяўленага для яго жыцця, што поэта ня можа прасякнуць у асяродак сённяшняга жыцця, ён яго бачыць і ўспрымае ня з правільнага пункту гледжання, поэта ня правільна падыходзіць да жыцця. Адгэтуль у поэты такое блуканьне па паверхні жыцця і сьпяваньне яго наогул, як напрыклад:

„Агнямі і кроўю сардэчных поэм,
Ваганьнем артэрыю няспынным.
Мы славу, вялікую славу яем
Табе, дарагая краіна!“

Бязумоўна прыёмная рэч. калі сьпяваюць і славу, але ў сто раз было-б прыемней і карысьней, калі-б замест павярхоўнай славы, замест абстрагаваных, разьвешаных настройў поэта ўключалася з сваёй творчасцю ва ўнутр нашага сацыялістычнага будаўніцтва, каб ён сваёй творчасцю канкрэтна паказваў працэс нашага будаўніцтва ва ўсёй яго складанасці, каб поэта даваў у сваіх вершах такія настроі, якія-б заклікалі чытача на вышкі вялікага будаўніцтва, якія-б улівалі гарачы энтузіязм у барацьбе за сацыялізм. Такого паказу, такога закліку, такіх настройў у зборніку „Краіне“, на жаль, няма. Наадварот, часам, поэта нават і знадворку не заўважае тэй вялікай змены ў нашым штодзённым жыцці, тых вялікіх дасягненняў, якія здабыты энэргіяй рабочай клясы і ўсіх працоўных наогул.

Поэту часам здаецца, што:

„Так шумяць бязрозы і танолі.
Як шумелі шэсьць гадоў назад...
Той-жа лес і ласкавае поле
І ля дому ціхі палісад“.

А часам поэта проста неяк адрываецца ад рэальнасьці і замыкаецца ў сваё „я“, затымае ў гэтым „я“ свае настроі, гадуе іх там з надзеяй вярнуць іх пазьней.

„Думкі глыбокія ў сэрцы так доўга
хавалі!
Сьпейце, гадуіцеся. Прыдзе вясна—
Усё расквітнее ў сусьвене ў маі.
Прыдзе вясна!
Вы, мае думкі, таксама гадуіцеся,
сьпейце!—
Усё, што ў сэрцы юнацкім таю...
Выволью вясню на расквечанай флейце
Думку сваю“.

Якой вясны поэта чакае, якія ён гадуе думкі, што ён тоіць у сваім юнацкім сэрцы, што „расквітнее ў сусьвене ў маі“—з гэтых радкоў, так сама як і з цэлага гэтага вершу, зразумець нельга. Гэтыя радкі і вершы ў

цэлым могуць накіроўваць чытача на нявыразны шлях, тут гэтыя таемныя словы, таемныя думкі поэты даюць падставу для чытача рабіць вывад, што поэта ў гэтым вершы выказвае сваё незадавальненне нашай сённяшняй рэальнасьцю. У лепшым выпадку, гэтыя радкі, гэты верш кажуць аб тым, што поэта ня зьліўся з нашай рэальнасьцю, што ён плавае па яе паверхні, нечага шукаючы. Апошняе сьцьвярджаюць і іншыя вершы рэцэнзуюмага зборніка.

Поэту часам удаецца ўлавіць толькі моманты нашай сучаснасьці, нашага шпаркага будаўніцтва. Але-ж і гэтыя моманты носяць агульны характар. Поэта ці механічна іх вырывае з агульнага працэсу, ці коўзаецца па паверхні жыцця, як мы ўжо адзначылі, наогул, што ў практычным паказе адзначаецца схэматызм.

Як напрыклад:

„Стаяць муляры на узвышшы...
Ўгару рыштаваньні растуць.
У вежы, сьпяваючы зычна,
Да вольнага сонца кладуць
А цэгла маўчыць і бялее,
І сохне на сонцы цэмэнт.
І з цэглай ўзр стаюць падзеі
На вышках узьведзеных сыен“.

Тут поэта нешта марыў паказаць ледзь не пролетарскае. Тут вам і муляры стаяць, і ўгару рыштаваньні растуць, і падзеі ўзрастаюць „на вышках узьведзеных сыен“, і цэгла, і цэмэнт,—наогул усё! Але паміж гэтага ўсяго няма нічога канкрэтнага. Тут зноў-такі ня выразна, якія ўзрастаюць надзеі, што сьпяваюць вежы, чаму „цэгла маўчыць і бялее і сохне на сонцы цэмэнт“. Усё гэта ня выразна. Ня выразны і самы настрой вершу. Нават сама форма, рытм не адпавядаюць гэтаму працэсу працы.

Ужо пара скончыць плесць схэмы, сьпяваць, наогул плаваць у наветры. Зараз поэта і пісьменьнік наогул навінен з сваёй творчасцю ўключыцца ва ўнутр нашага будаўніцтва, даваць канкрэтны паказ гэтага будаўніцтва ў яго ўзаемнай сувязі. Над гэтым З. Астапенку трэба сур'ёзна падумаць, калі ён хоча наблізіцца да нашай сучаснасьці, калі ён хоча нашу сучаснасьць адлюстравать на карысьць сацыялістычнага будаўніцтва.

Таксама З. Астапенку неабходна звярнуць увагу і на чыста формальны бок, бо ў яго некаторыя звароты вельмі блытаняны.

Поэта піша:

„На межах зьбітых колектыў
Удалеч трубіць перамогу“.

Тут можна зразумець, што магчыма хачеў выказаць і сам аўтар, што створаны

БІБЛІОГРАФІЯ

колектыў ёсць няўпынная перамога, якая нават прадбачыць сваю вялікую, канча-конную перамогу будучыні. Але-ж тут можна зразумець, што самы факт стварэння колектыўу трыбіў у далі перамогу і, інакш кажучы, перамогу адсоўвае некуды далёка. Ва ўсякім разе выказаная думка ў гэтых радках мае два разуменьні.

Або возьмем такія радкі:

„Цягнікі гримелі ці імчалі
Пад лістоў красавіковы грай“.

Як гэта цягнікі гримелі „пад лістоў“,— нічога незразумела. Каб сказаць: з-пад лістоў,—зноў недарэчнасць. Бо з-пад лістоў можа „грымець“ у лепшым выпадку якая небудзь асоба, або мошкі, але ні ў якім разе цягнікі (!).

Таксама: „Груст апаў фарботай задумнай“,—зноў недарэчнасць. Калі аўтар хацеў ужыць расійскае слова грусть, то тады трэ было-б з усякага новатарства гэта слова ўжываць. Але-ж тады нельга сказаць „грусть апаў“. Аўтар, словам, знайшоў выхад, замяніўшы „грусть“ на „груст“. Груст-ставата ад такога новатарства.

Можна-б было прывесці яшчэ некалькі падобных радкоў, якія цяжка разабраць і якія робяць дрэннае ўражанне ад сваёй нявыразнасці, але хай гэта зробіць сам чытач.

Мы толькі можам заўважыць, што аўтар, як відаць, ня імкнецца шчыра апрацаваць, ясна перадаць сваю думку праз слоўны матэрыял. Аўтар не заўважае таго, што адзін, два блытаныя нявыразныя радкі ў вершы,— псуець уражанне, псуець яго мастацкую вартасць. Нават такі радок, як: „чаравікі і чорныя боты“ ўжо дрэнным ўражаннем выпірае на паверхню вершу... Таму, што сказаць: „Чаравікі і чорныя боты“,—тое самае, што сказаць чалавек і блёндын.

Некадая формальная неапрацаванасць вершаў, частая блытаніна наасобных месц, сказаў, зусім сугучна накіраванасці, ідэі вершаў. На гэта З. Астаненку патрэбна звярнуць увагу. Трэба на жыццё глядзець не з вышыні трэцяга паверху, не здалёк праз вакно, а патрэбна падыйсці да жыцця ўліпкі, зліцца з ім, зацікавіцца ім. Трэба імкнуцца аўладаць матэрыялістычна-дыялектычным метадам, прасякнуцца ідэяй пролетарыяту, ідэяй камуністычнай партыі, што дае магчымасць правільна ўспрымаць працэс жыцця, аб'ектыўную рэчаіснасць.

Дасягнуўшы гэтага, думы поэты ня будуць разбегалася ўсюды і нідзе, уздымацца да неба, „выходзіць з берагоў“. Поэта ня будзе „груставаць“.

Поэта, магчыма, на свае цяперашнія крокі, зробленыя ім па шляху мастацкай твор-

часці, па шляху поэзіі, у будучым сам скажа, сваімі словамі, што ў іх было шмат чаго блытанага, нявыразнага, што:

„Былі ў тых песьнях—дарогі,
Сузор'і асеньніх акрас.
І іншага многа пустога
І люблага кожнаму з нас“.

Наогул-жа некагорыя імкненні ўхадзілі за нашу сучаснасць у поэты ёсць. Але пакуль што poeta ў хвасыце нашых дзён.

С. Куніцкі

„Штэрн“. Літаратурна-мастацкая і політычна навуковая часопісь, орган яўска-цыі Белапп, № 10-11 1930 г. Менск.

У прозе гэтага падвойнага нумару часопісі „Штэрн“ мы маем працяг роману вяломага яўрэйскага пісьменніка М. Кульбака „Зэмалянаўцы“ (гэты роман ужо выйшаў у наасобным выданні цэнтравыдавецтва).

У романа „Зэмалянаўцы“ аўтар малюе патрыярхальную сям'ю яўрэйскіх саматужнікаў, якая ва ўмовах Кастрычнікаўскай рэвалюцыі, ва ўмовах пролетарскай дыктатуры пачынае перараджацца. На змену старому прыходзіць маладая какаленне, але трэба каротка адзначыць, што Кульбак даў нам пакуль што толькі старое, а новага мы амаль што ня бачым. Ня глядзячы на гэта, мы павінны сказаць, што гэты роман зьяўляецца крокам у творчасці Кульбака, паколькі мы наглядаем імкненні пісьменніка наблізіцца да нашай сучаснасці.

У нумары, якому дзеся рэцэнзія, мы маем цікава напісаны, з высокім мастацкім майстэрствам урывак „Радзіё“, у якім Кульбак, удала, мастацкі пераконваючы, паказвае, як савецкая культура руінуе адсталасць нашай краіны. Мы-б лічылі вельмі карысным пераклад гэтага роману на беларускую мову.

У гэтым-жа нумары мы сустракаем творы двух новых пісьменнікаў—прозаікаў—Ш. Брэгмана і Зускінд Лева. Брэгман—гэта рабочы-інвалід імперыялістычнай вайны, партызанам удзельнічаў у барацьбе супроць белапалкаў, камуніст. Кніга Брэгмана „Праз вайну і рэвалюцыю“ (пакуль што надрукавана толькі першая частка яе) адбівае падзеі імперыялістычнай і грамадзянскай вайны і ўдзел рабочых у барацьбе за Кастрычнікаўскую рэвалюцыю.

Ужо з першых старонак гэтай кнігі мы бачым, як аўтар правільна малюе ўвесь жах вайны і правільна тлумачыць прычыны вайны 1914 год у настроі рабочых і рэвалюцыйных сялян.

Вось малюнак пачатку вайны 1914-1918 г. г.

„Чатырнаццатае ліпеня, чатырнаццатае ліпеня!..

Як авечак, як стада звязаных валоў зга-
юць мужчын ад сарака да дваццаці чаты-
х гадоў.

— Годзен!

— „За царя и отечество“!..

Далоў самадзяржаўе!

— Хто крычаў? Застрэліць на месцы!

— Мы едзем, каб парэзанымі быць.

—Что агитует?

Загад—а трэцяй гадзіне на цягнік.

А ВОСЬ ЯШЧЭ:

Трасца трасла горад.

М-О-Б-І-Л-І-З-А-Ц-Ь-Я!

— Чаго ты плачаш, маладая сялянчакка?
жа забралі?

He.

— Дык чаго-ж ты плачаш?

— Жарабца забралі.

— А мужа... не?

І мужа.

— Дык каго-ж ты апакваеш?

— Абодвух.

Ігіа Брэгмана ўтварае моцнае ўраджань-
і вельмі нагадвае нам лепшыя творы аб
іне Барбюса, Рэмарка і інш., ня гледзячы
тое, што мастацкія сродкі аўтара накуль
і мізэрныя.

Аповесць Зускінда Лева „Андрэй і я“ дае жудасную карціну з жыцця сялянства Заходняй Украіны. Зускінд Леў ве за мяжой, аповесць „Андрэй і поп“ а яго дэбют“, але мы маем ужо ўсе праксаказань, што перад намі мастак з пэўны-здымлясьцямі і вылікай пэрспэктывай. А аповесць напісана ўдумліва, сур’ёзна асычана рэволюцыйным класавым зьме-нян, нявянісьцю да пануючай фашыскай патуры Пілсудзкага. Аповесць перакон-ў тым, што і поп, і памешчык, і асаднік, аляр-эксплёататар—усё гэта адна хэўра, а згяя бандытаў, якія смокчуць кроў аючага і працоўнага сялянства. Зварочае асебе ўвагу сакавітасьць мовы і багацьце афар, удалыя пэйзажы.

аддзела поэзіі мы маем вершы вядомага пролетарскага паэта І. Фэфэра. Гэтыя шчы, як і ўся творчасць Фэфэра, зарада сваёй бадзёрасцю, вераю ў сілы рабочых.

адным з гэтых вершаў „Новы радок, ідзі“. поэта піша:

У поезії не халає яшчэ мэталю“...

І далей:

...Мала прыходзяць з заводаў

Хлопцаў, металем і антрацытам

Нагруженных" (переклад вольны).

Тут поэта высуває вельмі актуальную
проблему—аб мэталі ў вершах, аб прызыве
ўдарнікаў у літаратуру, аб новай тэматыцы.

І якраз у вершы маладога рабочага-ўдариіка Р. Рэзіна: „У цэху мы адчуваем усю веліч рэканструкцыйнага пэрыоду“, тут ёсць, як Фэфэр кжа, метал і жалеа, і антрацыт, і нават бляха, самая простая бляха. Гэты верш напоўнены рабочай атмасфэрай, атмасфэрай заводу.

Адзел крытыкі вельмі багаты. І. Нусінаў у дыскусійным артыкуле „Проблемы літаратурнай спадчыны і асноўныя літаратурныя школы“ падрабізна спыняецца на сымбальзме і романтизме. Я. Бронштэйін змяшчыў канец артыкулу ад романа пісьменьніка Орлянда „Грэблі“. Бронштэйін зусім правільна праводзіць паралель паміж романам „Грэблі“ і „Лесанільных заводам“ Каразавай і прыходзіць да вываду, што асноўным недахопам Орлянда зьяўляецца тое, што ён паказаў „ня столькі соцыялістычную рэканструкцыю, сколькі шэраг, граба прызнаць, сапраўды ўдалых сцэн, як мастацкавыя яўрэй пераходзяць на працу,— прадукцыізацыя наогул“.

Дуней у аргыкуле "Адзін з нашых" дае становічую ацэнку творчасці маладога амерыканскага пролетарскага паэта А. Платнера. Г. Рэмінік піша аб творчасці маладых паэтаў Олейўскага і Шэхтмана.

У публіцыстычным аддзеле мы маем артыкулы: Дунец „На адным з сэкратараў нацработы“. Гэты артыкул, які надрукаваны і ў часопісе „Большавік Беларусі“, дае асабліва каштоўны лічбовы і фактычны матэрыял па пытанні аб некаторых выніках працы КП(б)Б сярод яўрэйскіх рабочых і працоўных і задачах барацьбы з опортунізмам і шовінізмам у гэтай галіне. Л. Розэнгаўз у артыкуле „Крызіс ангельскага імперыялізму і кепскія справы яго сыёнісцкіх агентаў“ прыходзіць да адзіна правільнага вываду, што „сыёнізм—гэта контррэвалюцыйная сіла, і барацьба з ім стаіць у абсалютна дню нашых брацкіх камуністычных партый у тых краінах, дзе ён яшчэ мае ўплыў“.

У пумары ёсць ліст сэкратарыяту Рапп
аб разгортваньні творчай дыскусіі.

Н. Кабакоў.

БССР

У БЕЛАРУСКАІ АСОЦЫЯЦЫІ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

● Вышла з друку аповесць Платона Галавача „Спалох на загонах“.

● Вышла з друку кніга апавяданняў Іларыя Барашкі „На розныя тэмы“.

● Вышла з друку трэцяя кніга вершаў Міколы Хведаровіча „Тэмп-контрасты“.

Пятрусь Броўка здаў асобнай кнігай у БДВ аповесць „Каландры“. Вышла з друку кніжка ягоных вершаў „Гады, як шторм“.

Барыс Мікуліч здае ў друк другую кнігу прозы „Чорная Вірня“. Вышаў з друку зборнік ягоных апавяданняў „Удар“.

● Асобнай кніжкай вышлі з друку „Тры поэмы“ Юлія Таўбіна.

● Вышаў з друку зборнік вершаў Юркі Лявоннага „Разьбег“.

● Цімох Зарэчны здае ў БДВ кнігу новэль „Малодосьць“. Піша аповесць „Гул гуты“.

● Зьмітрок Астапенка напісаў вянок вершаў „Пад знакам сонца“.

● Аркадзь Куляшоў апрацоўвае і пашырае поэму „Крыўда“. Прыняты да друку новы зборнік ягоных вершаў.

● Менская філія Беларускай асацыяцыі працаўнікоў культуры на беларускім матэрыяле. Дыскусія распачнецца 25 красавіка гэтага году і пойдзе па наступных лініях:

1) **пролетарская літаратура** — проза (творчасць М. Лынькова, П. Галавача — „Спалох на загонах“, Р. Кобеца „Гута“, Р. Мурашкі „Сын“, Я. Ліманаўскага „Над абрывам“, творчасць Хв. Шынклера). Дакладчыкі — т. т. Бендэ, Галавач, Мурашка, Гальперына і Брошштэйн;

2) **сялянская літаратура** (творчасць С. Баранавых, В. Каваля, М. Нікановіча, Крапіва, К. Чорнага). Дакладчыкі — т. т. А. Кучар, С. Куніцкі, Я. Скрыган, С. Баранавых;

3) **пролетарская поэзія** (творчасць М. Чарота, А. Александровіча, М. Хведаровіча, П. Броўкі, Л. Звонака, С. Ліхадзіёўскага і брыгады „Ударны пост“). Дакладчыкі — т. т. М. Аляхновіч, С. Ліхадзіёўскі, Ул. Сядура, М. Хведаровіч, Ю. Таўбін і А. Александровіч;

4) **мастацкі нарыс** (творчасць Ц. Зарэчнага, С. Знаёмага, Ул. Барашкі, Я. Скрыгана, В. Сташэўскага). Дакладчыкі — т. т. Ул. Барашка, М. Лынькоў, З. Паваротны, Я. Скрыган.

● 15 сакавіка гэтага году адбыўся творчы вечар пролетарскага паэта Андрэя Александровіча. Поэта прачытаў вершаваны роман „Нараджэнне чалавека“. Пасля зачытання роману разгарнуліся спрэчкі.

Роман трактуе каштоўную і новую ў беларускай поэзіі праблему — формавання пролетарскай ідэалёгіі ў жанчыны ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту. Побач з праблемай формавання пролетарскай ідэалёгіі ў романе падаецца шкодніцкая дзейнасць контррэвалюцыйных арганізацый па падрыхтоўцы інтэрвенцыі супроць СССР, сацыялістычнай працы і інш.

У спрэчках выступалі т. т. Сядура, Харыч, Замбржыцкі, Крапіва і інш.

Адзначаючы ідэювую насычанасць творчасці паэты баявой тэматыкай рэканструкцыйнага перыяду, т. т. давалі крытыку творчага метад паэты і паказвалі на наяўнасць некаторага схэматызму, павярхоўнасці трактоўцы праблем рэканструкцыйнага перыяду. Калі творамі „Цені на сонцы“, „Нараджэнне чалавека“ паэта засведчылі набліжэнне да дыялектычна-матэрыялістычнага творчага мэтоду, дык ужо „Поэма ім вызвалення“ і інш. вершы паказалі тэндэнцыі павярхоўнага сьлізгання па рахіснасці. Поэту неабходна як мага пазбаўляцца схэматызму, спрошчанасці і стаць на шлях паказу жывога клясавага чалавека ва ўсіх яго супярэчнасцях.

● 5-га красавіка адбыўся творчы вечар Валерыя Маракова і Янкі Бобрыка. Поэты зачыталі свае апошнія творы. У спрэчках выступалі т. т. Мікуліч, Галавач, Хведаровіч, Кучар і інш.

Зазначалася, што Валерыя Маракоў пачынае накрывае адыходзіць ад вузка-суб'ектыўнай лірыкі і паступова набліжацца да матываў сацыялістычнага будаўніцтва, праўды, вялікімі цяжкасцямі. Але пры бязумоўнай здольнасцях паэты прыходзіцца спадзявацца, што паэта ў хуткім часе цалкам пераключыцца ў сваёй творчасці на адлюстраванне нашага сягонняшняга дня.

Вершы Бобрыка пры вядомай актуальнасці іхняга зместу ўсё-ж былі недастакова глыбокімі.

● 12 красавіка гэтага году адбыўся вечар разгляду нарысаў Ц. Зарэчнага. Пасля кароткага слова аб сваёй працы над нарысам т. Зарэчны зачытаў: „Пажары і трактары“, „Бунт зямлі“, „Хага ў чыстым полі“. Вечарайшоў досыць ажыўлена. Выказваліся т. т. Ян Скрыган, С. Знаёмы, Паслядовіч, Паваротны, Шкадарэвіч і інш.

● 10 красавіка ў Барысаў для наладжвання літаратурных вечароў выяжджала брыгада Белапп ў складзе наступных таварышоў: М. Аліхновіча, П. Галавача, Ю. Таўбіна і С. Ліхадзёўскага.

Брыгада наладзіла 2 літаратурныя вечары.

● Пры Барысаўскай цэнтральнай бібліятэцы працуе літаратурны гурток Белапп, які на сённяшні дзень налічвае каля 30 чал. У складзе гуртка—50 проц. членаў партыі і комсамолу, 40 проц. рабочых непасрэдна з вытворчасці. За час двухмесячнага існавання гурток правёў 8 заняткаў, на якіх разглядаліся актуальнейшыя пытанні сучаснай беларускай і расійскай літаратуры. Апрача гэтага, на занятках практыкуюцца разбор твораў саміх літгурткоўцаў. Гурток мае на мэце выдаць літаратурную старонку ў раённай газэце „Большавік Барысаўшчыны“.

● Сэкратарыят Белапп залічыў членамі Белапп па Гомельскай філіі наступных таварышоў: І. Каліну, В. Палескага і Ісарава. Кіраўніком філіі зацверджан тав. Розэнблум.

● Сябрамі Бабруйскай філіі зацверджаны т.т. Лынькоў Рыгор (Суніца), Абакшонак Давыд, Зарыцкі Алесь і Грахоўскі Сяргей.

● Вышаў зборнік Віцебскай філіі Белапп „Рытмы будавання“.

У ІНШЫХ АБ'ЯДНАННЯХ

● Васіль Сташэўскі вышаў з аб'яднання „Полымя“. У сваім лісьце на імя рэдакцыі „Маладняка“ ён заяўляе, што ніякай дапамогі ад аб'яднання не атрымліваў, і на далей марынавацца ў аб'яднанні яму няма ніякага сэнсу.

Тав. Сташэўскі напісаў аповесць „Пад месцаковым месяцам“.

● 15-IV-31 г. адбыўся творчы вечар Максіма Лужаніна.

Творчы шлях Лужаніна мас цэлы шэраг глыбокіх ідэалёгічных зрываў. Такія творы, як „Случчына“, „Госыні“, верш да дзесяцігодзьдзя абвяшчэння БССР і інш., носяць яўна нацыянал-дэмакратычны характар. У „Рабінавым шчасці“, у зборніку „Новая ростань“ поэта паўстае як ідэалёг дробнабуржуазнага мяшчанства, якому нашае сучасьне прыносіць толькі боль, тугу і роспач.

У апошні час Лужанін робіць спробу наблізіцца да нашай рэчаіснасці, спрабуе выйсці па шлях рашучай перабудовы („Дзень гневу“, „На абарону“, „Сьлівень паказвае рогі“, „Неаплачаны рахунак“ і інш.). Праўда, шлях перабудовы поэты перасыпае калюгамі градыцы нацыянал-дэ-

макратычных ідэй, вершы пры добрых формальных якасцях посяць павярхоўны характар у падыходзе да распрацоўкі тэм соцыялістычнага будаўніцтва. Гэта яшчэ больш пастойліва прымушае чакаць далейшай і глыбейшай перапрацоўкі аўтара, пакрыцця „неаплачанага рахунку“ у ягонаі поэтычнай рабоце праз напісанне твораў, якія-б служылі пабудове соцыялізму. Гэтыя палажэнні і былі высунуты ў спрэчках, якія разгарнуліся на вечары (Мікуліч, Кучар, Ліхадзёўскі, Мардвілка, Гартны, Прыбытоўскі, Замбрыцкі, Сядура і Крапіва).

● Вышла з друку першая кніжка вершаў Міхася Багуна „Рэха бур“.

● Вышаў з друку зборнік літаратурных матэрыялаў „Другая бальшавіцкая“. Зборнік змяшчае творы Крапівы, Лужаніна, Ільлінскага, Блісцінава і інш. і прысвечан другоі бальшавіцкай сяббе.

К І Н О

● Прынят мастацкім бюро Ленінградзкай фабрыкі Белдзяржкіно сцэнары Вярхоўскага „Як гэта будзе“, і таму, што значэнне асветленай тэмы (абарона СССР і роля ТСА—Авіяхэму) надзвычай вялізарнае, тэрмінова прыступлена да распрацоўкі рэжысэрскага сцэнарыя. Пастаноўка даручана ўдарнай здымачнай брыгадзе пад кіраўніцтвам рэжысэра Тарыча.

● Прыступлена да распрацоўкі рэжысэрскага сцэнарыя „На штурм“ для агітпроп-фільму ў трох частках на тэму аб нацыянальных беларускіх кадрах. Сцэнары—М. Таўбэ. Рэжысэр—Е. Дзіган. Здымкі будуць рабіць на Беларусі.

● Зацверджан Галоўрэпэрткомам БССР і паступіў у вытворчасць сцэнары Б. Браздзянскага і Р. Кобеца „Гураган“ на тэму аб ролі нацыянальнага пролетарскага друку ў соцыялістычным будаўніцтве. Ставіць карціну першая ўдарная брыгада імя ЦО КП(б)Б „Звяззда“ у складзе дырэктара брыгады—рэжысэра Вайнштоха, апэратара Кальцатага, мастака Фэдор, консультантаў Браздзянскага і Кобеца. Работа над карцінай будзе скончана да 10 ліпеня 1931 году.

● Зацверджан мастацкім бюро фабрыкі сцэнары М. Марыенгофа „Экономная перамога перашкод“ для інструкцыйнага фільму вайсковага характару. Зацверджан рэжысэрскі сцэнары для інструкцыйнага фільму „Рамонт с.-г. машын“. Прыступлена да распрацоўкі рэжысэрскага сцэнарыя „Сталёвы шлях“ на тэму аб рэканструкцыі транспарту.

ВЫЯЎЛЕНЧАЕ МАСТАЦТВА

РЭЗОЛЮЦЫЯ ПА ДАКЛАДУ т. ГУРСКАГА „КЛЯСАВАЯ БАРАЦЬБА Ў ВЫЯЎЛЕНЧЫМ МАСТАЦТВЕ БССР“ (НА НАРАДЗЕ, ЯКАЯ АДБЫЛАСЯ ПРЫ ГАЛОЎМАСТАЦТВЕ)

Кастрычнікавая рэволюцыя, вызваліўшая народы СССР ад соцыяльнага і нацыянальнага прыгнечання, дала поўную мажлівасць прыгнечаным раней народам для развіцця эканомікі краю, стварэння нацыянальнае культуры, соцыялістычнае па свайму зместу.

Пролетарыят БССР пад неаслабным кіраўніцтвам КП(б)Б, пры падтрымцы пролетарыята братніх савецкіх рэспублік, дасягнуў вялізарнейшых поспехаў як у галіне эканомікі, так і культуры. Партыя дабілася гэтых вялізарнейшых поспехаў дзякуючы правільнаму — правядзенню ленінскае нацыянальнае палітыкі, вядучы барацьбу за правядзенне генэральнае лініі нашае партыі, змагаючыся з правам ухілам, як галоўнай небяспекай на даным этапе, права „лявацкім“ блёкам, рэцыдывамі контррэвалюцыйнага трацкізму.

БССР, як і ўвесь СССР, у рыштаваннях. Будуюцца магутныя фабрыкі, заводы, электрастанцыі, якія змяняюць эканоміку ўсяго краю, ператвараючы БССР з аграрнае ў індустрыяльна-калгасную рэспубліку, у той час, калі ў капіталістычных дзяржавах пануе заняпад, жорсткі эканомічны крызіс, беспрацоўе. У галіне культурнага будаўніцтва таксама дасягнуты вялізарнейшыя поспехі і асабліва ў БССР, у мінулым няпісьменнай краіне. Сёння ў БССР працуюць дзесяткі вышэйшых навуковых устаноў, сотні сярэдніх, тысячы ніжэйшых школ, уведзена ўсеагульнае навучанне, праводзіцца ліквідацыя няпісьменнасці, у той час, як Заходняя Беларусь знаходзіцца пад ганебным эканомічным і культурным уціскам фашыскае Польшчы.

Вядучы ўвесь час жорскую класавую барацьбу, пролетарыят павёў наступленне па ўсяму фронту з рэшткамі капіталізму гораду і вёскі, вырашаўшы ў прамысловасці „хто каго“, прыступіў да рэканструкцыі сельскае гаспадаркі, праводзячы ліквідацыю кулацтва і класу на базе сучаснай калектывізацыі, пераможна вядучы краіну да эканомічнага і культурнага росквіту.

Правільнае вырашэнне нацыянальнай партыі дало мажлівасць будаваць нацыянальную культуру, якая пры дыктатуры пролетарыята дасягае нябывалае да гэтага часу вышыні. Ажыццяўленне гэтага мажліва пры правядзенні ленінскае нацыянальнай палітыкі, пры бязьлітаснай барацьбе з вялікадзяржаўным шовінізмам, як галоўнай небяспекай на даным этапе, беларускім контррэвалюцыйным нацыяналі-дэмакратызмам і шовінізмам розных колераў.

Нарада мастакоў БССР адзначае, што:

а) пролетарыят і на фронце выяўленчага мастацтва дасягнуў некаторых поспехаў. Сёння мастакі БССР сталі на шлях перагляду сваіх ідэалёгічных і формальных пазыцый, стал на шлях набліжэння св ёй творчасці да задач, пастаўленых партыяй і ўрадам;

б) у беларускім выяўленчым мастацтве і да апошняга часу сярод паасобных мастакоў заўважаецца праяўленне формалісцкае тэндэнцыі, некаторая, а часамі і вельмі выразная, арыентацыя па буржуазнае французскае мастацтва і на ўпадачныя пямецкі экспрэсыўнізм, што зьяўляецца яркім праяўленнем класовай барацьбы ў беларускім выяўленчым мастацтве (прыкл.: паасобныя работы мастакоў Кастэлянскага, Бразэра, Завіна, Аксельрода, Філіпоўскага, Галубкінай і інш.);

в) беларускія нацыяналі-дэмакраты, вядучы сваю агульную контррэвалюцыйную работу, імкнуліся выкарыстаць і выяўленчае мастацтва супроць дыктатуры пролетарыята. Вельмі часта ў працы паасобных мастакоў і нават Віцебскага мастацкага тэхнікуму ў час кіраўніцтва Керэна і Касцяровіча распрацоўваліся творы, чужыя рабочай класе, прыкл.: працы мастака Філіповіча М. за 1921—1926 гады, якія ідэалізавалі панскую мінуўшчыну: народныя забавы адбівалі культуру кулацкай часткі вёскі, экспэдыцыі шэрагу мастакоў для зарысавак царкваў і царкоўнага абсталявання; працягванне думкі, што беларуская графіка бярэ свой пачатак ад малюнкаў бібліі, перакладзенай на беларускую мову ў XVI ст. езуітам Скарынаю; працягванне так званага скарынінскага стылю ў мастацкай практыцы шэрагу беларускіх мастакоў, а таксама студэнтаў Віцебскага мастацкага тэхнікуму: Лебедзевай, Эндэ, Воўкава, Тычына і інш.; у Віцебскім мастацкім тэхнікуме і ў БДУ да 1929 году чытаўся курс аб царкоўнай архітэктуры Беларусі: аформленне акадэмічнае канфэрэнцыі мастаком Грубэ ў нацыяналістычным дусе з перавагай белых фарбаў, дзе зусім адсутнічалі пролетарскія эмблемы і колеры, а таксама і партрэты правадыроў рэволюцыі. Мастакамі: Бразэрам, Азгурам, Сялянінам, Кругерам, Кастэлянскім, былі зроблены скульптуры і партрэты езуіта Фр. Скарыны. Быў зроблен цэлы шэраг карцін, партрэтаў і скульптур, ідэалізуючых Кастуса Каліноўскага (мастакамі Воўкавым, Філіповічам, Грубэ, Кругерамі і інш.). Ідэалёгамі беларускага контррэвалюцыйнага нацыяналі-дэмакратызму прапандзілася работа сярод мастакоў, якая арыентавала іх па буржуазны захад і супроцьстаўляла пролетарскаму цэнтру—Маскве;

г) у беларускім выяўленчым мастацтве таксама ёсць праяўленне яўрэйскага шовінізму, які выражаецца ў ідэалізацыі яўрэйскага мястэчка (прыкл.: некаторыя работы мастакоў: Аксэльрода, Горшмана, Юдовіча, Кастэлянскага, Бразэра, Пэна, Кругера і інш.);

д) ёсць таксама педаацэнка нацыянальнае формы беларускага выяўленчага мастацтва, што зьяўляецца яскравым праяўленьнем вялікадзяржаўнага шовінізму—галоўнай небяспэкі на даным этапе;

е) пераважная большасьць мастакоў БССР, хоць і стала на шлях перагляду сваіх ідэалёгічных і формальных позыцый, аднак і да гэтага часу ў сваіх творах не адбіла гэтай вялізарнейшай будоўлі Беларусі, якая адбываецца ў сучасны момант.

Нарада мастакоў БССР лічыць, што:

а) выяўленчае мастацтва адстае ад тэмпаў сацыялістычнага будаўніцтва, яна стала актыўным агітатарам за пабудову новага сацыялістычнага жыцця, яна стала магутным сродкам партыі ў справе агітацыі і арганізацыі шырокіх працоўных мас навакол сацыялістычнага будаўніцтва;

б) для таго, каб у мастацкім творы адбіць ленінскую эпоху, неабходна вучоба ў рабочай клясы, арганічная сувязь з ёю, барацьба за прымяненне дыялектычнага метад у рабоце мастакоў;

в) неабходна выяўленне талентаў у самадзейным выяўленчым мастацтве шляхам арганізацыі пры клубах, нарадамох самадзейных гурткоў, якія-б дапамагалі ў аформленьні насыценных газэт, палітычных кампаній, дэманстрацый, пастановак драмгурткоў, неабходна калектыўная дапамога Беларускаму і Яўрэйскаму ТРАМ'ам у аформленьні п'ес;

г) патрэбна паставіць пытаньне аб калектыўным аформленьні тэатраў, кіно, клубаў, нарадамоў, урадовых устаноў, якія будуць, калектыўным аформленьні пастановак беларускіх тэатраў, калектыўнай рабоце над вокладкай, гарнітурам, мэбляю, усім тым, што павінна ўпрыгожыць часы напружнае работы, адпачынку і быту пролетарыяту, гэтай адзінай сілы, якая перабудуе ўвесь сьвет і выведзе чалавечтва да новага, сацыялістычнага жыцця;

д) на сёньняшні дзень, перад мастакамі стаяць задачы ўдзелу і дапамогі пролетарыяту і яго партыі ў выкананні няцігодкі за чатыры гады, у выкананні канкрэтных задач сацыялістычнага будаўніцтва, у прыватнасьці, ўдзел мастакоў у правядзеньні 3-га, раіаючага году няцігодкі, у правядзеньні 2-й бальшавіцкай вясны, дзе мастакі ўласьцівымі ім сродкамі павінны ўдзельнічаць у сацыялістычнай будоўлі, арганізуючы навакол гэтага шырокай працоўныя масы;

е) неабходна перабудоваць усю работу мастакоў, прымяняючы выпрабаваныя рабочай клясай метады соцспарорніцтва і ўдарніцтва.

Толькі пры ўмове аўладаньня марксыска-ленінскай тэорыяй, арганічнай сувязі з узрастаючай клясай—пролетарыятам, адхілішы раз і назаўсёды па сутнасьці буржуазны лёзунг „нэўтральнасьці“, стаўшы з пролетарыятам і пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі, мастакі здолелі разгарнуць палотны сацыялістычнае культуры, якой ня бачыла гісторыя.

РСФСР

● З красавіка гэтага году ў ГІХЛ пачынае рэгулярна выходзіць на расійскай мове штомесячная грамадзка-палітычная і літаратурна-мастацкая часопісь „Советская страна“. Часопісь будзе выходзіць памерам у 8-10 друкаваных аркушаў пры бліжэйшым удзеле ВОАП, камуністычнай акадэміі і Савету нацыянальнасьцяй ЦВК СССР, пад агунальнй рэдакцыяй А. В. Луначарскага.

Часопісь „Советская страна“ будзе весці расшчучую барацьбу з правамі вялікадзяржаўнага шовінізму і выкрываць ідэі нацыяналі-дэмакратызму і нацыянальнай абмежаванасьці, якія часамі контрбандай працягваюцца на старонкі літаратурных выданьняў. Значнае месца ў часопісі займае аддзел інфармацыі, у якім павінна знайсці ўсебаковае асьвятленьне жыцьцё культурных арганізацый і нацыянальных рэспублік.

● Літаратурны музэй публічнай бібліятэкі імя Леніна і таварыства садзейнічання літаратурнаму музэю арганізуюць выстаўку Дзям'яна Беднага. Выстаўка павінна паказаць Беднага, як паэта, грамадчыка і агітатара. Паасобныя разьдзелы выстаўкі будуць прысьвячаны паказу агітацыйнай ролі Беднага, яго рабоце ў Чырвонай арміі і на антырэлігійным фронце.

● Сэкратарыят МАПП вылучыў брыгаду ўдарнікаў для абсьледваньня Літфаку і МГУ і Літтрабфаку. Брыгада дасьць ацэнку складу Літфаку, яго праграмы і яго работы ў галіне перабудовы ў адпаведнасьці з актуальнымі задачамі пролет. літаратуры.

● У дэкаду друку МАПП арганізуе агляд літаратурных гурткоў. У дэкаду друку будуць уцягнуты ў шэрагі пролет. пісьменьнікаў новыя сотні рабочых-ударнікаў.

● Сэкратарыят РАПП склікае ў красавіку дзёве вытворчыя нарады крытыкаў і празаікаў. У парадку дню нарады крытыкаў: уступны даклад Л. Авэрбаха, даклад В. Ярмілава аб становішчы раппаўскай крытыкі; судаклады—аб становішчы на мэтодалёгічным фронце (т.т. Гельфанд і Дынамаў), аб масавай рабочай крытыцы, аб вопіне работы МАПП, даклады мапп'аўскіх часопісяй пра работу іх крытычных аддзелаў. На нарадзе выступяць прадстаўнікі рабочых літгурткоў, прадстаўнікі часопісяй, прадстаўнікі БелАПП, ВУСПН і УзАПП.

● Адбыўся вечар памяці першага пісьменьніка ЛАЧАФ г. Зьм. Фурманава. Уступ-

нае слова рабіў т. Гросман-Рошчын. Пасля выступалі т.т. Авэрбах, Ісбах, Кврт, Клебар, А. Фурманава, Матэ Залка і інш.

Зьм. Фурманаў—адзін з найбольш характэрных пролетарскіх пісьменьнікаў новага тыпу, быў узорам пісьменьніка-бальшавіка. Мы можам раўняцца па ім нашыя новыя кадры, у прыватнасьці рабочых-ударнікаў, што ідуць у літаратуру. Ён быў ня толькі адным з лепшых пролетарскіх пісьменьнікаў: ён быў і адным з лепшых арганізатараў пролетарскага літаратурнага руху.

● Прэзыдыум ЛАПП, у сувязі з выяўленьнем новых фактаў пакрывацельства напдамаўскіх тэндэнцый і опартунізму ў Белсэцкіх, пастанавіў сэкцыю распусьціць. Створана пяцёрка для арганізацыі новай беларускай сэкцыі ЛАПП.

● Скончылася чыстка драмсэцкіх ЛАПП. З 68 членаў сэкцыі 37 выключаны як асобы, варожыя пролетарскай драматургіі.

● Літаратурны музэй публічнай бібліятэкі СССР імя Леніна і Т-ва садзейнічаныя музэю адчыняюць 1 мая вялікую выстаўку, прысьвячаную творчасьці і рэволюцыйнай дзейнасьці Максіма Горкага. Асабліва ўвага будзе звернута на ролю Горкага, як няўтомнага абаронцу СССР.

Тысячамі заводзкіх, колгасных, студэнцкіх сходаў, рэзолюцый, гарачых лістоў адзначыў СССР 63-ю гадавіну са дня нараджэньня М. Горкага.

Горкі пільна сочыць за напружанай будоўляй соцыялізму ў нашай краіне. Мастак слова, ён адначасна і публіцыст. Ён вядомы мільёнам ў роўнай ступені па сваіх мастацкіх творах і па сваіх артыкулах, справа літаратуры зьяўляецца для яго справай клясавай барацьбы. Мастацтва і публіцыстыка ў яго дапаўняюць адно другое. У мастацтве ён застаецца клясавым барацьбітом, прапагандыстам, публіцыстам. Публіцыстыку ён надзяляе зброяй мастацкасьці. Уся яго дзейнасьць без астачы аддадзена справе пролетарыату.

Хутка Горкі звернецца ў СССР для таго, каб сваёй творчай і грамадзкай дзейнасьцю дапамагчы мільёнам працоўных СССР скончыць пабудову фундаманту соцыялістычнай эканомікі, для таго, каб дапамагчы савецкай літаратуры ў перабудове яе шэрагаў, у яе ператварэньні ў сапраўдную моцную зброю соцыялістычнага будаўніцтва.

● У Комакадэмі адбыўся наладжаны РАПП і ЛІЯ Комакадэмі вечар дакладаў пра клясавую сутнасьць меншавізму і літаратурную крытыку. Пасля ўступнага слова акад. Луначарскага з дакладамі, якія шырока разгарнулі малюнак меншавіцкай шкодніцкай мэтодольгі ў тэорыі і практыцы літаратурнага руху, выступілі т. т. Ярмаў, Серабранскі, Аршанскі, Уласаў і інш.

● Ва Ўльянаўску ў архіве пісьменьніка Назарава знойдзены новыя аўтографы А. С. Пушкіна, якія да гэтага часу не падлягалі

навукавай апрацоўцы і часткова не друкаваліся. Сярод аўтографаў ёсьць накіды паасобных вершаў, чарнавыя запісы першапачатковага замыслу „Капітанской дочки“, пляну „Сказки о золотом петушке“, конспэктаў „Русского Пелама“, конспэктаў артыкулаў пра расійскую літаратуру, артыкулаў пра крытыку і шэраг конспэктаўных запісаў і інш. артыкулаў.

● 9 красавіка закончыўся пленум Цэнтральнага савету ЛАЧАФ. Пленум абраў цэнтральны савет ЛАЧАФ з 78 чал. Ад Беларусі ў ЦС увайшлі таварышы Бэндэ, Галавач, Харык.

У прэзыдыум ЛАЧАФ абраны: т. т. Дзегцяроў, Залка, Авэрбах, Коранеў, Малышкін, Лугаўскай, Сывырын, Сьлісарэнка, Шубін, Радзіонаў, Лепскі, Лібэрман, Азарх, Біневіч, Мірын, Маліноўскі, Шчэрбін, Паўленка, Бэндэ і Шчыпачоў. Кандыдатамі—Асееў, Нішчата, Галышаў і Пацяк.

● 14 красавіка споўнілася гадавіна з часу сьмерці вялікага паэты рэволюцыі Ўл. Ул. Маякоўскага.

Комісія жывога слова і аддзел прапаганды і папулярызцыі ГАІС правялі 8 красавіка вечар памяці Ўладзімера Маякоўскага ў дзяржаўнай акадэміі мастацтвазнаўства. Уступнае слова рабіў Г. Лелевіч.

14 красавіка ў Ком. акадэміі адбылося пасяджэньне, якое было прысьвячана памяці паэты.

● Трэці літаратурны дэкаднік ФАСП прысьвячана дакладу тав. Ларына пра плянаваньне соцыялістычных гарадоў і чытаньню новай поэмы І. Сельвінскага „Электрозавод“. На чацьвертым дэкадніку мяркуюцца выступленьні Карла Радэка і Барыса Пастэрнака.

● Сэкратарыят ФАСП заслухаў даклад прадстаўнікоў ТАПП і ЛАЧАФ татарскай рэспублікі пра работу татарскіх літаратурных арганізацый. У тат. рэспубліцы працуюць: ТАПП, якая яднае разам з ударнікамі, закліканымі ў літаратуру, 400 чал., Тат. сэкцыя ЛАЧАФ у складзе 198 чырвонаармейскіх пісьменьнікаў, Тат. саюз савецкіх пісьменьнікаў (28 чал.). Арганізуецца таварыства татарскіх пролетарска-колгасных пісьменьнікаў.

● ВССП склікае ў Маскве ўсерасійскую канфэрэнцыю савецкіх пісьменьнікаў. На канфэрэнцыі будуць зроблены даклады: „Пролетарская літаратура і папутнікі“, „Мы і завод“, „Пісьменьнікі і соцыялістычнае будаўніцтва“, „Пра творчы мэтоды“, „Пра поэзію“, „Пра крытыку“, „Пра дзіцячую літаратуру“ і „Пра краязнаўчую літаратуру“. Канфэрэнцыя адчыніцца палітычным і арганізацыйным дакладамі праўленьня ВССП.

УзССР

● У Ташкент для абсьледваньня Узбэкістанскай АПП выехала комісія ВОАПП у складзе таварышоў Александровіча (Белапп) і

герскага пролет. пісьменьніка, нац. сэкран-
на МАПП Лайоша Кіша.

Пасья ліквідацыі контррэвалюцыйнай
ты „Кзыл-Калям“ была створана Узбэк-
АПП. У сучасны момант УзАПП яднае
мясцовых арганізацый, звыш 200 чал.
дэрагі УзАПП залічаны 42 рабочыя ад-
нка. У Ташкенце арганізавана 13 гурт-
з іх 7 узбэкскіх.

У Узбэкістане на сённяшні дзень за-
лося 20 бакшы-пісьменьнікаў. Яны ўсе
ісьменныя, але за апошні час навуковым
зелем узбэкскага НКА і навукова-дась-
ным інстытутам запісана з іх слоў да
друкаваных аркушаў.

Бакшы зьяўляюцца ня толькі перахаваль-
амі векавога эпосу. У нашыя дні яны
цягваюць, праўда, у традыцыйнай манеры,
вараць вялікія эпічныя творы на сучасным
тэрыяле.

Асабліва цікавы бакшы Оглы-Пулькан.
часы імперыялістычнай вайны ён стварыў
кавую поэму „Мурды-Кар“ („Наёмны ра-
чы“). Другі твор Оглы-Пулькана „Камбе-
лбедрак“ („Бядняк-батрак“) адлюстра-
ў ўжо новае жыццё Сярэдняй Азіі—
мелыную рэформу, разняволенне жанчы-
наў, ліквідацыю кулацтва як класы.

Другі бакшы—Фашы ўзяў тэмай свайго
твору „Агіль-Басмач“ перамогу савецкай
улады над басмацкім рухам.

Бакшы Іргяш у сучасны момант складае
поэму „Уладзімер Ільіч Ленін“.

Усе гэтыя творы надзвычайна популяр-
ныя сярод працоўных Узбэкістану.

ЗА МЕЖАМІ СССР.

● „Нэйер Дэйчер Фарляг“ (Новае нямец-
кае выдавецтва) абвясціла конкурс на леп-
шы роман супроць фашызму. Прэмія—
400 марак.

● У Нямецчыне разгарэлася жорсткая
барацьба вакол апошняга роману Лёна
Фэйхтвангера „Посьпех“, у якім ён выво-
дзіць у адмоўным асьвятленьні гітлераў-
цаў. Апошнім удалося дабіцца таго, што
шмат якія кнігагандляры абавясыцілі бойкот
ня толькі гэтаму роману, а і другім творам
Фэйхтвангера.

● Лёрд д'Абэрмон выпускаў у Лёндане
новую кнігу „18-ая рашучая сусьветная
бойка“. Кніга прысьвячана бойкам пад Вар-
шавай між польскай і Чырвонай арміяй
у 1920 г.

● У выдавецтве „Мартэн Шэкер“ (Англія)
у хуткім часе выходзіць пераклад кнігі
Леоніда Леонава „Вор“.

БЕЛДЗЯРЖВЫДАВЕЦТВА

АДДЗЕЛ ПАДПІСНЫХ І ПЭРЫОДЫЧНЫХ ВЫДАНЬНЯЎ

МЕНСК, САВЕЦКАЯ, 79. ТЭЛ. 17-12

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ

НА ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

Орган беларускай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў

У 1931 годзе частка аддзелаў часопісі рэарганізуецца. Будуць уведзены аддзелы: „РАБОЧАЯ КРЫТЫКА“, „ЛІТАРАТУРНАЯ КОНСУЛЬТАЦЫЯ“ і інш.

У 1931 годзе „МАЛАДНЯК“ дасць шэраг апавесцяў, поэм на тэмы: змаганьня за прамфінплан, вытворчасці і калектывізацыі.

У 1931 годзе „МАЛАДНЯК“ зьмесьціць шэраг артыкулаў аб замежных літаратурах: нямецкай, вэнгерскай, баўгарскай, славенскай, чэскай, польскай і інш. Будуць зьмешчаны артыкулы аб пролетарскай літаратуры РСФСР, Украіны і Закаўказзя.

У часопісі „МАЛАДНЯК“ бяруць удзел лепшыя сілы пролетарскай літаратуры БССР і выдатнейшыя прадстаўнікі пролетарскай літаратуры Савецкага Саюзу і замежжа.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на 12 месяцаў. . . 5 р. — к.

„ 6 месяцаў. . . 3 р. — к.

„ 3 месяцы. . . 1 р. 50 к.

Асобны нумар 50 кап.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: у адзеле падпісных і перыодычных выданняў: Менск, Савецкая, 79, усімі кнігарнямі, кіёскамі і ўпаўнаважанымі БДВ, усімі паштова-тэлеграфнымі конторамі і крамамі спажывецкай коопэрацыі.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА

АДДЗЕЛ ПАДПІСНЫХ І ПЭРЫОДЫЧНЫХ ВЫДАННЯЎ

Менск, Савецкая, 79.

Тэлефон № 17-12

АДКРЫТА ПАДПІСКА на 1931

НА ПЭРЫОДЫЧНЫЯ ВЫДАНЬНІ БЕЛДЗЯРЖВЫДАВЕЦТВА

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ, ЧЫТАЙЦЕ, РАСПАЎСЮДЖАЙЦЕ

„КОМУНІСТЫЧНАЕ ВЫХАВАНЬНЕ“

часопісь педагогічнай, мэтодычнай і політычнай асьветы

12 К Н І Г
ВЫХОДЗЯЦЬ
У Г О Д

У М О В Ы П А Д П І С К И :

На год		На 6 м.		На 3 м.		К О Ш Т
Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	АСОБН.
8	—	4	50	2	30	НУМАРУ 80 к.

„М А Л А Д Н Я К“

літаратурна-мастацкая і грамадзка-політычная часопісь. Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Письменнікаў.

12 К Н І Г
ВЫХОДЗЯЦЬ
У Г О Д

У М О В Ы П А Д П І С К И :

На год		На 6 м.		На 3 м.		К О Ш Т
Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	АСОБН.
5	—	3	—	1	50	НУМАРУ 50 к.

„П О Л Ы М Я“

часопісь літаратуры, політыкі, эканомікі, гісторыі, крытыкі.

12 К Н І Г
ВЫХОДЗЯЦЬ
У Г О Д

У М О В Ы П А Д П І С К И :

На год		На 6 м.		На 3 м.		К О Ш Т
Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	АСОБН.
10	—	5	50	3	—	НУМАРУ 1 р.

„У З В Ы Ш Ш А“

часопісь літаратуры, мастацтва, крытыкі
Орган літаратурна-мастацкага згуртаваньня „Узвышша“.

12 К Н І Г
ВЫХОДЗЯЦЬ
У Г О Д

У М О В Ы П А Д П І С К И :

На год		На 6 м.		На 3 м.		К О Ш Т
Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	АСОБН.
6	—	3	50	2	30	НУМАРУ 80 к.

„Ч Ы Р В О Н А Я Б Е Л А Р У С Ь“

ілюстраваная двухтыднёвая часопісь. Часопісь „Чырвоная Беларусь“ высьвятляе праз мастацкае слова і ілюстрацыі рост і разьвіцьцё соцыялістычнага будаўніцтва БССР і ўсяго СССР.

24 НУМАРЫ
ВЫХОДЗЯЦЬ
У Г О Д

У М О В Ы П А Д П І С К И :

На год		На 6 м.		На 3 м.		К О Ш Т
Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	Руб.	Кап.	АСОБН.
3	—	1	50	—	75	НУМАРУ 15 к.

ПАДПІСАЦІА МОЖНА: у аддзеле падпісных і пэрыодычных выданняў БДВ (Менск, Савецкая, 79, тэл. 17-12); у Цэнтральнай кнігарні БДВ (Менск, рог Ленінскай і Савецкай); ва ўсіх гарадзкіх аддзельнях БДВ; у аддзеле падпіскі пэрыодэктару ГІЗ'у РСФСР (Менск, Савецкая, 54); ва ўсіх паштова-тэл. конторах і ва ўсіх кніжных крамах спажывецкіх таварыстваў Белкоопсаюзу.